

בעזה"ת

ילקוט

תיקוני טעיות
ושינויי נוסחאות
מכתבי יד וראשונים

על מסכת בבא בתרא
פרק השותפין

מכון סולת נקייה
ליקוואוד תשפ"א לפ"ק
מהדורה מתוקנת, תשרי תשפ"ב

© 2021

מכון סולת נקייה
כל הזכויות שמורות

להשיג בארה"ק:

משפחת שכטר
רח' סורוצקין 9 (כניסה ד')
ירושלים
058-326-5860

לכל עניני הספר:

יהודה קרמר
mechonsn@gmail.com
ניתן להשאיר הודעה במספר:
(732) 305-2889
הערות יתקבלו בברכה

הקדמה

ישמחו הלומדים ויגילו המעיינים מבקשי אמת בהגלות נגלות אור יקרות לקט פנינים יקרים תיקוני טעויות ושינויי נוסחאות שמצאתי ובררתי בחמלת ה' עלי על כל פרק השותפין גמרא פירוש רש"י ותוס' לכלות קוצים מן הכרם למען תהיה תורת ה' תמימה.

והוא חלק נכבד מעבודתי במסגרת הגהת התלמוד ומפרשיו מחדש לקראת מהדורה חדשה של התלמוד הנודע לתהילה מהדורת "עוז והדר". אשר בתחילת דרכם שמו מטרה לעיניהם ללקט תיקונים קלים מהגהות האחרונים ומעט נוסחאות מספרים עתיקי יומין זעיר שם וזעיר שם ולתקן מעט טעותים שנפלו בדפוסים מאוחרים, והצליחו בכך להביא כמה תיקונים נחמדים אשר רובן נועדו לתקן לשונות מעט מגומגמים ולשפר רהיטות הלימוד, אבל להגיה התלמוד הנדפס משיבושיו הרבים ולהביא עיקרי שינויי נוסחאות שלה לא עלתה על דעתם, ובאפס קצחו לא נגעו. ואולם ברבות הימים החליטו לעבור על כל התלמוד ולהגיהו מחדש למען יבואו הדברים על תיקונם, ובמסגרת זו כבר הדפיסו כמה מסכתות ועוד ידם נטויה. וזכות נפלה בגורלי שזכיתי ללמוד פרק השותפין בעיון ודקדוק רב ע"מ להגיהו ולסקלו מטעויותיו, ובס"ד עלתה מרגניתא בידי.

עבודתי כללה עיון ודקדוק בכל אות ותג של התלמוד ומפרשיו ע"י עיון נמרץ בכל נוסחי התלמוד כתובי יד ודפוסים עתיקים, הן בדברים קלים מאד ועד לחידושים עצומים, והנה במהדורה החדשה הנז"ל תיקונים קלים שנתבררו אמיתתן ע"פ כתי"י תוקנו בפנים בלי להעיר (בהסכמת גדולי ישראל ה"ה מרנן הגרי"ש אלישיב, הגר"ש וואזנער*, והגר"ש אויערבאך זצוק"ל ולהבחל"ח הגר"מ שטרנבוך

---

* והנה מכתב מנכדו הגר"ע וואזנער שליט"א (רב ומו"צ בעדה החרדית):

למע"כ הנה"ח דייק וסביר מזה"ר יוסף סאמעט שליט"א ראש מערכת הש"ס המפואר עוז והדר מיסודו של הרה"צ ר' יהושע לייפער שליט"א מורה ודאין בק"ק סקווירא ומאנסי בארה"ב

אחד"ש ושל' רבנן

נכנסתי אל הקו"פ לכק"ז מרן שבט הלוי שליט"א- אדר"ח אלול תשע"ג- לברר ספקותיכם לקראת ההוצאה החדשה של הש"ס. ושאלתי כבקשתכם אם מותר

שליט"א) וכמו"כ הרבה תיקונים הועברו לסוף המסכת במדור "השלמות להגהות וציונים", ובעזה"ת מצאתי יותר מאלף וחמש מאה תיקונים חדשים לפירקין מלבד מה שביררתי ותיקנתי ב"הגהות וציונים" הנדפס מקדם, וכאמור רוב רובן קלים מאוד ויש מהן המועילים לרצף הלימוד, אבל יש מהם שבהתגלותם נפל נהורא בבי מדרשא, והם אלו שהנני נותן לפניכם היום ברכה (ואמנם אם היתה לי צד ספק על איזה תיקון ושינוי אם יהיה לתועלת מה אז הבאתיה, וכמו"כ יתכן ולא הבאתי מה שהיה ראוי להביא ושגיאות מי יבין, והדן אותי לכף זכות הקב"ה ידינהו לכף זכות).

ואמנם בעבודתי במהדורת התלמוד הנ"ל הוצרכתי לקצר ולהסתפק במוש"כ בדרך רמז לחידושים וביאורים העולים מתוך הנוסחאות שחשפתי בס"ד, וכמו"כ באלו הדברים שלא באו זכרם בספר מן הספרים לא הרשיתי לעצמי להעלות רעיוני עלי ספר ושתקתי כליל, וכאן קבעתי מקום להרחבת הדברים ולהביא מה שחנני השי"ת לחדש ולבאר. כמו"כ נתבאר לי שיש כמה לשונות וענפים בנוסח התלמוד וכע"ז בכת"י של רש"י ותוס' וכמו שיתבאר במבוא, והבנה זו מועילה לברר איזה נוסח לקרב ואיזה לרחק, ולא יכולתי להביא דברים אלו במהדורת "עוז והדר" וקבעתי מקומן כאן. גם מוש"כ האחרונים להגיה מדעתם הרחבה ואשר לא מצאנו להגהותיהם חבר בנוסחי עתיקי כתבנו ליישב, וכמו"כ נוסחאות שהובאו ב"הגהות וציונים" מכבר אלא שהובאו בשיבוש או שמצאנו בהם מקום להתגדר

לתקן בפנים הש"ס טעויות שנתבררו ע"פ דפוסים קודמים ומדוייקים שאכן הוא טעות בש"ס הנדפס והשיב שאם הדבר ברור ע"פ מומחים שהוא טעות אפשר לתקן.

והוספתי לשאול בשנית, אם נתברר עפ"י כתבי ידות. אם מותר ג"כ לתקן ושאלני על איזה כת"י מדובר. ואחר שדן בזה. ואמרתי לו שהמדובר הוא בכת"י מוסמכים השיב כבראשונה שאם ג' הכת"י יותר ברורה ומוסכם עפ"י מומחים שהוא נכונה יותר מנוסח הנדפס מותר לתקן.

אלו דברי דעת תורה ק"כ מרן שליט"א. ואשרי חלקכם שאתם מפארים ומהדירים הש"ס בתכלית השלימות והדקדוק. ובכלי מפואר כ"כ.

הן דיוקן של דברים. וע"ז באעה"ח - כתבתי בתאריך הנ"ל

עקיבא הלוי ואזנר

באו כאן על תיקונם. והנני תקוה שינהגו בי המעיינים טובת עין ובהמצאם טעות ומשגה הן בדבר משנה והן בשיקול הדעת יודיעוני עליה למען העמידני על דרך האמת (וזאת למודעי שבעת כתבי זאת עדיין לא עברו עורכי מהדורת "עוז והדר" על מלאכת ואתי תלון משוגתי).

***

בחיובות ענין בירור הנוסחא האמיתית הנה כל המבין יבין מדעתו, והרי כל כתבי הראשונים מלאים בנידוני נוסח וגירסא על דברים קלים כחמורים, ואין לנו אלא להביא דבריו של בעל השואל ומשיב ז"ל בהסכמתו לספר דקדוקי סופרים, וז"ל:

ולבי אומר לי אם היו [א"ה רבותינו האחרונים ז"ל] רואים השינויים האלה הנמצאים בכ"י וראשונים היו שמחים לקראתם כי כל איש אשר התורה שמה קן בלבבו ואשר עזרו ה' לעמוד על דברי תורה באמת ולחבב כל דברי סופרים ישמח לבו בראותו כל אלה מוכן לפניו כאשר כתב מוהר"י פיק ז"ל בהקדמתו לספר התשב"י [א"ה מכ"י, הובא בס' מי באר סי' צ"ב] וז"ל הדבר אשר לכאורה כל הלומד תורה לשמה כו' ואין אני שואל ומבקש התרה מאותן המצפצפים והמהגים ולבם לשמים בל עמם אלא מאותן צדיקים בפה ובלב שמחבבים אפי' שיחה קלה היוצא ממעמקות רבותינו וחכמינו ז"ל כי לא דבר רק היא עכ"ל הזהב יעו"ש וכו' עכ"ל.

ויותר מזה מצינו לפעמים שע"פ גי' כתבי היד נתברר כי מה שכתבו רבותינו האחרונים נ"ע בפירושיהם ופולפוליהם נסתרו יסודם ונפלו בנינם, וראוי להביא כאן דבריו של מרן הגר"ש אויערבאך ז"ל (כאשר הובאו בס' שמואל בדורו לתלמידו הרב יחיאל שטרנברג, שההדיר פירוש רבינו חננאל עמ"ס שבת), וז"ל (עמ' שטו):

פעם שיתפתי את רבינו בידיעה שלאורך כל המסכת נוסח הגמרא שמופיע ברבינו חננאל דומה יותר לנוסח שבכתב יד מינכן מאשר לנוסח הגמ' לפנינו. רבינו הגיב בדברי הרב'ה מקוצק: כתוב 'יוסיף דעת יוסיף מכאוב' – יוסיף דעת ואע"פ שיוסיף מכאוב.

עוד ראוי להביא כאן מש"כ בעל קרבן נתנאל ז"ל בענין זה אשר בסוף ספרו הביא תיקון שמצא בכת"י מינכען המפורסם, ובס' עץ יוסף השיג עליו, והשיב לו בעל קרבן נתנאל (בסוף הספר בהשגות) וז"ל:

אמרתי שאקבל חינות שזכות הזה נתגלגל ע"י ותקילין לי ככולי תלמודא. עשיתי דרך סלולה שאין צריך לילך (כ) [ב] דרך עקמימות ולדחוק בפרצה דחוקה. והש"ס הקלף ראיתי שנת כתיבתו הוא יותר מוחמש מאה שנה ולמה לי בחריפו של הבל. וחד ממעלת התורה מודה על האמת. והעד לזה הגי' ממה שפי' רש"י וכו' פי' דחוק ולא כמו שפי' תוס'. שהגי' דוחקתו. שהיה לרש"י וכו', עכ"ל.

***

כאן המקום להודות מעומקא דליבא לראש מערכת ש"ס "עוז והדר" ה"ה הרה"ג ר' יוסף סאמעט שליט"א, חתן הר"מ בראנדסדארפער זצוק"ל ומיקירי ירושלים ת"ו, שהטיל עלי את המלאכה מלאכת הקודש, וחזק ועידד אותי בכל עת ועונה. תהא משכורתו שלימה מן השמים.

ותודתי נתונה בזה להרב אהרן גבאי יצ"ו על שהחכימני במאמריו הנפלאים ובשיחותיו איתי ועל ששלח לי גם ממאמריו שעדיין לא יצאו לאור עולם, והרבה מהנכתב בחיבורינו ע"פ דרכו נכתבו גם כשלא צוין כן.

ובצאתי מן הקודש אפרוש כפי בתפילה שלא תצא תקלה מתח"י ח"ו, ושלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו עד עולם, ונזכה לראות בקרוב כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים בב"א.

מבוא

לתועלת המעיינים

חיבור זה ניתן להשתמש בו בלי קריאת המבוא [וכן ההערות שוליים], ואמנם בתוך דברינו הבאנו נוסחאות מכמה דפו"י וכת"י ונקבנום בשמותם ובד"כ סמכנו על המעיין להבין מדעתו חשיבותו של כל מקור ומקור ע"פ הנתבאר כאן. הלומד בהפגשו ראשי תיבות ושמות כת"י יכול לעיין כאן ולהבין הדברים על בוריין או להתעלם מהם הכל כחפצו וכרצונו. ועליו לשים לב להקשר הדברים (לדוגמא כ"פ בגמ' הוא כ"י פלארענץ, ברש"י הוא כ"י פאריז, ובתוס' הוא כ"י פארמא).

דרך עבודתי

לנוסח הגמ' עיינתי בטבלאות שבתכנת "הכי גרסינן" המביאים גי' דפו"י וכתה"י לכל מילה ומילה שבגמ', ולנוסח רש"י ותוס' בתחילת דרכי ערכתי טבלאות לעצמי¹ עד שבררתי טיב כתה"י והדפוסים והשויתי ביניהם בלי עריכת טבלאות². כמו"כ עיינתי בס' **דקדוקי סופרים (דק"ס)** לה"ר רפאל נתן נטע ראבינאוויץ ז"ל³ אשר למסכתין מיעט מלהעיר ואמנם הושה גם בין ספרים אחרים (כ"אגדות התלמוד",

¹ בתכנת "מהדורא".

² היום ניתן לעיין ברוב כתה"י הנמצאין בעקדי ספרים שבכל העולם באתר "כתיב".
³ קיבל הסכמות מחכמי דורו ה"ה בעל השואל ומשיב, ר' שמעון סופר, בעל הכתב סופר, ר' יצחק אלחנן ספקטור, ר' שלמה קלוגר, בעל הערוך לנר, בעל האמרי בינה ור' שמואל סאלאנט ועוד, והחיבור היה בשימוש רב אצל כמה גדולי ישראל דוגמת ר' רפאל שפירא, הגדול ממניסק, בעל האור שמח, ובעל אבן האזל, זכר צדיקים וקדושים כולם לברכה. והובא בשמו של בעל האבן האזל שאמר: אילו היה עיתותי בידי מצב בריאותי שפיר וכתבי היד עתיקי היומין אשר היו בידי רבי רפאל נתן נטע רבינוביץ לנגד עיני, הייתי ממשיך את עבודתו דקדוקי סופרים על הש"ס, על אותן מסכתות אשר עליהן לא הספיק הוא, וציין שבירור הנוסחאות והגירסאות בתלמוד והעמדת הגירסא הנכונה על תילה הינה עבודה חשובה ביותר הואיל ויש מקומות שאין להבינם מפני השיבושים שחלו במשך הדורות. את המסכתות בהן העמיד רבי רפאל נתן נטע רבינוביץ את הגירסא הנכונה הרבה יותר נח ללמוד (דרך עץ החיים ח"ב עמ' 654).

שאלות, ילקוט וילקוט כתי"י, מנורת המאור) וע"פ רוב סמכתי עליו בזה. ויש להעיר שמחמת גודל העבודה שנטל על עצמו טעה במעט מקומות בהעתקה וכן השמיט שינויים חשובים, וכאן באו הדברים על תיקונם בס"ד.

השתלשלות הנוסח של הדפוס שלפנינו ודפוסים

הישנים

מקור הנוסח שלפנינו

מהדורת "עוז והדר" נדפס ע"פ **דפוס וילנא תרמ"ג**, ותוקנו בו כמה טעויות הדפוס ע"פ דפו"י המובאים בס' דק"ס. ואמנם גם בד' וילנא הנ"ל הגיהו כמה תיקונים ע"פ הדק"ס (למסכתין בפרט) על פני דפוסים שקדמו לה⁴.

התועלת שבידיעת תולדות הדפוסים

נוסחת הדפוס מאז נדפסה לראשונה הורק מכלי אל כלי ועלו בו קמשונים וניתוספו בו כמה הגהות נכונות ומוטעות. וע"כ תולדות עיקרי הדפוסים וההגהות חשובה לדעת באשר ימצא שינוי מדפוס אחד למשנהו, בידוע שאינה אלא שיבוש או הגהה בדפוס המאוחר שהועתק מקדמותו (אא"כ נראה שנשתבש בעליל שאז הסברא מכרעת שהוא טעות, שאין הדרך להגיה כדי לשבש אלא לתקן). יוצא מן הכלל אם אותו דפוס השני הוגה ע"פ כתי"י, שיש לדון בשינויו כשינויי כתי"י בעלמא.

שמות ותולדות הדפוסים והגהות שעליהם

דפוס ראשון (דפו"ר). נדפס בעיר פיזארו ע"י משפחת שונצינו.

דפוס ונציא (ד"ו). היה דפוס השני, שהעתיק מדפו"ר ושינו כמה דברים, ככה"נ ע"פ כתבי יד שבידם. כל ההדפסות שאחריו נמשכו ממנו עד ימינו.⁵

⁴ ע"י דוגמא בהע' צא.

⁵ כאן המקום לציין שבהגו"צ לרוב התלמוד דפו"ר הכוונה לדפוס פיזארו הנ"ל ודפו"י

הגהות המהרש"ל. בדפוסים מאוחרים יותר תיקנו מרבית הגהות המהרש"ל לנוסח הגמ' בפנים בלי להעיר, וכ"ה לפנינו עד היום. רוב הגהות אלו שנדפסו בס' **חכמת שלמה דפו"ר** הושמטו מחכמת שלמה הנדפס בסוף המסכתות היות וכבר תוקנו בפנים. דא עקא שכמה פעמים נפל טה"ד בד' המהרש"ל, או שכיוון לציין גי' אחרת ולא להגיה בפנים⁶, או שהתכוין לכתוב פירוש והגיהוה בנוסח הגמ' שלא על דעתו⁷. ולפעמים שלא כיוון לנוסח שבכתה"י והגירסא הישנה היא העיקרית. לפעמים הגיה ע"פ כת"י או דפו"ס⁸, אבל ע"פ רוב הגהותיו הם מסברא⁹.

הגהות ר' יוסף שמואל. בש"ס **דפוס אמ"ד** הדפיסו התלמוד עם הגהות הרי"ש (שהם מסברא) בסוגריים מרובעים ועגולים בפנים הגפ"ת, ואמנם הגיהו אותיות בודדות בלי סימן היכר.

דפוס לובלין של"ו (ד"ל). למסכת ב"ב מדפיסי לובלין השיגו כת"י (עד דף צ') גמ' רש"י ותוס' ותיקנו כמה דברים על פיו (והיום יש לנו שריד מכת"י זה), אלא שיש בו נוסחאות משונות שאינם ברוב כתה"י ויש הנראים כהגהות מסברא, ואולי הכת"י שהעתיקו ממנו היו בו הגהות כאלו¹⁰. הדפוסים שלאחריו לא השתמשו בנוסחו.

לד"ו, ואמנם במסכתין נתהפכו הדברים ודפו"י הכוונה לדפו"ר או לד"ל ודפו"ר הכוונה לד"ו (אמנם בסוף המסכתא דפו"ר נזכר כד"פ וד"ל כד"ל).

⁶ לדוגמא ראה הגו"צ דף ה. אות טי. יש לציין שגם **הגהות הגרי"פ** (שנדפסו על הגליון בסוגריים מרובעים) לא באו אלא להביא הנוסח שבמק"א בתלמוד, או גי' הערוך, או נוסח המקרא כמו שהוא כתוב וכדו' ולא התכוין להגיה כלל, ומה ששמו המדפיסים סוגריים עגולים סביב המילה שהוא הגיה אינו אלא להראות על מה נסוב הגהתו, ולא שצ' למחוק או להגיה.

⁷ לדוגמא עי' משי"כ בדף ב: תוס' ד"ה וכיון.

⁸ נעתיק כאן מהקדמת המדפיס חכמת שלמה דפו"ר: וזה מעשהו הגדול אשר עשה לא הניח מלהשיג גמרות רש"י ותוספות של קלף ישנים ועל פיהם ועל פי הפוסקים רב אלפס והרמב"ם סמ"ג וסמ"ק ובעל הטורים ובעל הערוך. ושאלות ותשובות ראשונים ואחרונים בעקבותיהם דרך והגיה וכל מעוות התקין. סילת ובירר הכל בשכלו הוד והטהור. לא הניח דבר גדול וקטן שלא התקין. ועוד מה שהוסיף או גרע תיבה או אות והפסיק הדבורים וחברם יחד. ר"ל שמחק הנקודות המפסיקין הנקראים טויזין. או שבהדפוס לא היו במקומם והוא תקן אותם.

עוד שם: וכללא דא נקוט בידך שאנחנו העלינו בדפוס כל המסכתות שלמד בישיבה ברבים ואם באולי מיעוטא דמיעוטא איזה פרק או דף שלא נתקן. היה מצד איזה מניעה אונס או חולי או דרך של הרב הנ"ל.

⁹ וזהו כוונת המדפיס בהע' לעיל ועוד מה שהוסיף כו', שאי"ז מכת"י.

¹⁰ לדוגמא עי' דף ד. הגהות הב"ח אות א' על הא דלפנינו "דלימא" ובדפו"י "לימא" והב"ח הגיה "ולימא" ע"פ ד"ל ובכתה"י כל הפיסקא "ליכא איניש דאזיל דלימא"

הגהות הב"ח. נלקטו מגליון הש"ס של הב"ח, ובמסכתין העתיק הוא רוב שינויי ד"ל הנ"ל. כמו"כ הרבה מהגהותיו הם ע"פ העין יעקב, והשאר מן הסברא. וכללא דא נקוט בידך שאין כוונת הב"ח להכריע כנוסח זה אלא הביאו על הגליון כנוסח אחר כי חשוב היה הדבר בעיניו¹¹.

עין יעקב (ע"י). למסכתין העתיק מדפו"ר והגיה ע"פ כת"י. בדפוסים מאוחרים התאימו נוסחו לנוסח הדפוס ואנחנו השתמשנו בדפו"ר שלו.

נוסח הגמרא¹²

כתבי היד

למסכתין יש ז' כת"י שלימים (מלבד כמה קטעי גניזה וכריכה¹³ אשר לא נדון בהם כאן), ואלו שמותם וטיבם (ונבאר דברינו בהמשך):

מ' - מינכען. חסר כמה שורות בדף ח ע"א. אשכנזי.

פ' - פלארענץ (פירנצה). אשכנזי.

ליה" ליתא, וד"ל נראה כתיקון על נוסחת הדפוס. ועי' דף ד. רד"ה פשיטא לא פסק לן "דינא" דמתני' "המלמדנו" בד"ל **תנא** דמתני' **הא למדינו** כו' ע"כ הן חולקין, אבל בדפו"י כת"י וראשונים כלפינו. ועי' דף ח. בתד"ה יתיב שהגהת הב"ח הוא ע"פ ד"ל, ונראה שהוגה מסברא, עמש"כ שם.

¹¹ ראה אחד לכך: בשבת קיג: וכי דרכו של בועז לדבק עם הנשים, שם כ' הב"ח ס"א "לדבר", ובמשיב נפש על רות להב"ח הביא ש"לדבק" הוא גירסת רוב ספרים ובמקצת "לדבר", והכריע כהרוב (מס' מגדים חדשים עמ"ס ברכות דף כד ע"א, עיי"ש באריכות).

¹² **התנצלות:** מכאן ואילך כתבתי השערותיי בעניני נוסח וטיב המקורות, ואמנם ידוע כי דרכן של השערות שהיום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך, ובפרט לדיןן שלא חקרתי כל מש"כ כדבעי כי מגמתי היתה לברר הנוסחא האמיתית להגיע אל הבנת האמת הצרוף והברור ולהבין דברי ראשונים כמלאכים, ולא לחקור אחרי דברים בטלים, ומ"מ דרך עבודתי נתבאר לי אלו הדברים אשר הם לתועלת הבנת הענינים כראוי וע"כ הבאתם להגדיל תורה ולהאדירה. ואולי יבא אחר שדעתו יפה מדעתי ויסתור בניני או יראה שכיזב דמיוני ומ"מ הנראה לי כעת כתבתי.

כמו"כ עיינתי והבאתי מדברי "חוקרי התלמוד" אשר רובם אינם מציבור בני התורה וחדדים לדבר ה', ועושי עיקר מטפל ושפחה יורשת גבירתה, ומ"מ קבל האמת ממי שאמרו ויש בדבריהם תועלת.

¹³ הערלים השתמשו בספרים קדושים לכרוך בהם ספריהם המשוקצים, והיום מוצאים קטעים אלו וניתנים כמה מהם לצפייה.

ר'- רומא (וטיקן). אשכנזי קדום.

א"פ- אוקספורד. חסר עד דף י ע"ב. אשכנזי קדום.

ה'- המבורג. חסר מדף ג: עד ז ע"א. ספרדי.

(ע"כ היה גם לפני בעל דק"ס והוא לפי שמות ור"ת שלו).

אס'- אסקוריאלי. עירוב אשכנזי (קדום) וספרדי ע"י הסופר.

פ'ר'- פאריז. ספרדי.

על ענפים שונים בנוסח התלמוד

מהו ענפי נוסח

בין כתה"י שיש לנו היום מצינו שינויים מופלגים בנוסח, ולא מיבעי שינויים שנוצרו מחמת שגגת הסופרים שדילגו הוסיפו או לא העתיקו כראוי, או מאשמת המגיהים ששלחו יד ביודעין בספרי התלמוד, אבל עוד מצינו שינויים מופלגים יותר בלשון הגמ' אשר אינם מתפרשין כסוג שינויים הנ"ל, כי אותו ענין בגמ' נשנית בכמה לשונות כל לשון משונה לגמרי מחבירתה גם בזמן שהכוונה אחת היא.

והראה א' מן החוקרים¹⁴ שכשנדקדק בדבר נמצא שיש כת"י מסוימים הגורסים תמיד כנוסח א' ויש הגורסים תמיד כנוסח ב' ויש שמעורבין משניהם כי הסופרים הגיהו ע"פ נוסח אחר שבידם¹⁵. ההבחנה המועילה הוא הניגוד התמידית, וכשנמצא פילוג לשונות יש לצרף הכת"י השווים זה לזה לקבוצה בפני"ע ולבדוק בהמשך אם ההבחנה קיימת, ובעת

¹⁴ הוא מצא כן בכת"י מסכת ב"מ, ואחריו נמשכו כמה חוקרים למסכתות אחרות. אולם קדם לו חוקר אחר בשינויים מופלגים יותר במסכת פסחים. ויש מעט כת"י שהם משונים מאוד בתוכנם לשאר הנוסחאות ועליהם לא נאריך, אבל הדבר פשוט שמה שנמסר לרבותינו הראשונים במסורת דור דור בפרט בעניני הלכה הוא האמת וכל שינוי מזה אין לסמוך עליו כלל, ועי' קובץ אגרות חזו"א ח"א אגרת ל"ב.

¹⁵ כנ' לדעתו כת"י אלו אין לזהותם לענף מסוים כלל, ואמנם לא בדקתי במסכת ב"מ אבל קביעתו תמוה, דאם מעיקרא היו רק שני נוסחים א"כ כת"י זה אפי' הושפע רבות מנוסח א' הרי במקורו הוא נוסח האחר ולמה יגיה בחצי המקומות במילתא שאין בו נפק"מ, ומסתבר שע"פ רוב יהיה איזה השתייכות, אם שודאי כת"י אלו קשה לזהותם, וטעון בירור.

שכת"י מסוימים שוים אחד לחבירו ולא למשנהו כ"פ הרי זה אות לענף בפנ"ע.

לפירקין מצאנו ג' (או ד') ענפים שונים, ונפרט בהמשך בעזה"י.

מקור הענפים¹⁶

להסביר פילוג לשונות אלו יש להקדים דאין נוסחתנו העתקה מהעתקה עד ימות רבינא ורב אשי. כי הגם שלדעת רבים נכתבה התלמוד, מ"מ עד סוף תקופת הגאונים היה עיקר לימודם בע"פ (עכ"פ בישיבות שבבבל).

וז"ל רבינו אהרן הכהן גאון¹⁷ דהא מיתבתין כולה ידיעא דגורסא מפום רבואתא הוא ולא ידעי ריבוייהו סיפרא מאי הוא גרסין ליה בטעמא דתימאה כו' ע"כ.

ובספר העתים לרבינו יהודה ברצלוני (סי' קעה וקעט) כ' בשם ר"ש הנגיד וז"ל זקנים שקבלו מנטרונאי נשיא בר חכינאי והוא שכתב לבני ספרד את התלמוד מפיו שלא מן הכתב ע"כ.

וגם בגמרות הכתובים בתקופת הגאונים מצינו חילופים האלו, וז"ל רב האי גאון בתשובה¹⁸ ומן כמה [שני] אשכחן נוסחא עתיקא גמרא דמשני לישאניה מן לישאנא דילנא אע"ג דטעמי שאוו להדדי, והכין כתיבה הא שמעתא כו' עכ"ל.

והעולה מכל הנ"ל שכיון שלא נשאר התלמוד לאורך השנים כחיבור כתוב בלבד, בהמשך הזמן נתהוו חילוקים שיכולים להיווצר רק מגירסא בעל פה אשר נכתבו כל אחד באפי נפשיה¹⁹, וכני ענפים שונים הגיעו לארצות שונות.

¹⁶ נסתייענו בזה ממבוא ל"גמרא שלמה" עמ"ס פסחים ועוד מאמרים.

¹⁷ תשובות הגאונים אסף ח"א סי' נח.

¹⁸ תשובת הגאונים הרכבי סי' שלד.

¹⁹ ותופעה מעניינת שאותה סוגיא נשנית בכמה מסכתות ויש שכל כתה"י גורסים גי' א' וי"ג גי' אחרת ויש שבי' הגירסאות מופיעים בכת"י, ולדוגמא דף יג. חזרו ב"ה "להורות" כדברי ב"ש. בדפו"י ובכתה"י כאן ובערכין (וכן ברש"י דפו"י וכת"י) להודות, וכ"ה בקצת כת"י בחגיגה. ובפסחים בכתה"י כלפינו. וע"ע מש"כ בדף ט: חילוקי הגירסאות בין כאן לב"ק.

התועלת בהכרת ענפי נוסח

הבנת ענין זה עוזר בהבחנת טיב הנוסחאות, שאין הכל ערבוב ובלבול גדול של שיבושים וחילופים, וכדלהלן.

יש ומופיע נוסחא ייחודית שאינו תלוי בענפים. מקורן של אלו אינו ידוע לי כעת²⁰, אבל כל חילוף כזה ספק גדול אם הוא אינו פרי מגיה שולח יד בספרים. בעת ובקבוצה של כמה כת"י של ענף א' נמצא בא' מהם נוסחא ייחודית, הרי נודע לנו שאינו מעיקר הענף והוא פרי הגהה או ממקור אחר. אבל אם יש לענף מסוים רק כת"י א' ידוע עכ"פ לאותו קטע, הרי יש להניח שנוסחא ייחודית שבו הוא מעיקר הענף.

כמו כן, כשיש רק כת"י א' לענף מסוים, ומופיע נוסח שיוכל להתפרש כט"ס פשוטה או כהשמטה, הרי מכיון שנודע שהוא מענף אחר משאר כתה"י אין לדחות נוסחו בקל, וכן להיפך. וכן על זה הדרך.

ענפי הנוסח לפירקין

יש לציין שהשמות שהשתמשו בהם מורים על מקום מוצאם של הכת"י, בעוד שמקור הענפים יתכן והוא מוקדם יותר וכבר היו כל הלשונות בבבל.

ענף האשכנזי (מ' ופ')

כ"י מ' ופ' משתייכים לענף א'²¹, והם כ"י אשכנזיים. גם כ"י פירקוביץ ופראג על דפים בודדים שייכים לענף זה. כנ' עמד נוסחו לפני הרמב"ן הרשב"א הריטב"א הרא"ש ועוד.

כ"י פ' יש בו נוסחאות יחידיות שאינם בכ"י מ' ויתכן מקורן בהגהות קדומות²², ובכמה מקומות העתיק מענף כ"י ר²³ (בסמוך) ומעט מענף

²⁰ מדובר בשינויים גדולים, אבל שינויים קטנים שאין בהם נפק"מ מצינו לרוב גם בין כתה"י של ענף א', ומקורן ככה"נ ממעתיקים שונים לאורך כמה דורות שלא דייקו בהעתקתם ושינו הדקדוק וכיוצ"ב.

²¹ ראה לדוגמא ד. השתא סתם גנה, ח. איפרא הורמיז, ח: להא דתניא ולשנותה, ט: יהיו מוכשלים, י. ספק אינו רואה, י: מכפרת על ישראל, יא. פרי צדיק, שם ולא את הטלית, יב. בית סתום, יב: א"ר יוחנן.

²² ראה לדוגמא ח. בעלי מקרא, ויב: א"ר אבדימי.

²³ לדוגמא ע"י הע' קכח וקכה וקלב.

נוסח הדפוס. כמו"כ כ"י"מ נוטה להעתיק מענף הספרדי (כנ"ל כעת, וטעון בירור²⁴).

ענף האשכנזי הקדום²⁵ (ר' וא"פ [ואס'])

כ"ר נוסחו משונה משאר כתה"י וגירסאותיו ארוכות, ויש מקומות שהוא הכת"י היחיד הגורס כעין גי' הדפוס²⁶ (אם שהוא בד"כ בשינויי לשון קצת, ועל נוסח הדפוס ראה להלן). **כ"י א"פ** מתאים בד"כ לנוסח כ"ר, ו**כ"י אס'** העתיק כמה נוסחאות מכ"י מענף זה²⁷. נראה שהיה נוסחו לפני **רש"י**²⁸ ו**תוס'**²⁹.

ענף הספרדי (פר' וה' [ואס'])

כ"י פר' נוסחו משונה משאר כתה"י וגירסאותיו מתאימים לאלו המובאים ב**ר"י מיגש ויד רמ"ה** (וכן ב**רי"ף**).³⁰ אמנם נראה שהוגה ע"פ כ"י אשכנזים³¹, וראה בסמוך מש"כ בנוסח הדפוס.

כ"י כנראה עיקרו מענף זה³², אמנם יש מקומות וגם הוא הושפע מכת"י אשכנזים³³.

כ"י אס' נראה שלפירקין עיקרו הוא נוסח ספרדי אם שהושפע רבות מכ"י אשכנזי כנ"ל. הסופר³⁴ שהיו לפניו ב' הנוסחאות בחר ממה שרצה וגם צירף ב' ענפים ונוצר נוסח מורכב שלישי³⁵.

מכיון שכ"י פר' גם הוא הושפע מכ"י אשכנזים, יתכן ואס' יהיה הכת"י היחיד הגורס כענף הספרדי, וכשנמצא גי' אס' משונה משאר כתה"י

²⁴ ראה לדוגמא ב: הזיקא דרבים שאני.

²⁵ יתכן ואינו מוקדם יותר משאר המקורות, אמנם כעת נ"ל שלא רווח האי גירסא בתקופות המאוחרות ויתכן שטעיתי בדמיוני.

²⁶ לדוגמא ראה מש"כ בדף ג' ע"א ובהערות כד וכה.

²⁷ עי' העי' כז ומש"כ בדף ד: , ובסמוך.

²⁸ ראה ג. במאי אוקימותה, ד: תנן המקיף, ה. לא יהא גי' ב, אמנם מוכח שבכמה מקומות היה לפניו ענף כ"י"מ, עי' העי' קכה וקנט.

²⁹ ראה לדוגמא ג. מאי קמ"ל, ז. אמרו ליה מר ינוקא.

³⁰ נלאיתי להביא דוגמאות לכל זה כי כל מעיין ישר ימצאם מיד כי רבים הם.

³¹ עי' העי' לב וקכח ובהעי' קכו וקלב.

³² עי' העי' לב וקכח.

³³ עי' בדף י: בכמה שינויי נוסחאות שם.

³⁴ עי' העי' נב.

³⁵ עי' העי' לג.

(כולל כ"ר), יתכן מאד שהוא נוסח הספרדי וכ"י פר' הושפע מגי' האשכנזי³⁶. וכן בכ"ה.

נוסח הדפוס [דפ"ר]

אם שהושפע נוסח הדפוס משאר הענפים, וגם כדי להתאים לגי' רש"י ותוס', מ"מ עיקרו מנוסח בפני"ע. לשונותיו דומים יותר לענף כ"ר מאשר שאר כתה"י, ויש כמה מקומות ודומה לענף כ"י פר' הספרדי בתוכן³⁷.

גירסאותיו מתאימים בדרך כלל לאלו שבפי' רגמ"ה³⁸, כשברור שגם הוא מענף זה, וכן מצינו קטע כ"י שמתאים לגירסתו³⁹ וכן כ"י גניזה⁴⁰. וכן מצינו שמתאים לגירסאות שבבה"ג⁴¹ ור"ח⁴² ורשב"א⁴³ ורבינו ברוך⁴⁴, ובכל הנ"ל הוא המקור היחיד שגורס כן וכתה"י גורסים אחרת.

נוסח פירוש רש"י

למסכת ב"ב אין אלא ב' כת"י לפרש"י (ואין אפי' אי' שלם לפי' הרשב"ם), ואמנם הועתק פירושו בכמה ראשונים וליקוטים, ואלו המקורות שהשתמשו בהם :

³⁶ עי' הע' מד.

³⁷ לדוגמא עי' מש"כ בדף ד. "מאי רכא מלכותא".

³⁸ עי' דף ד : כל הסוגיא, ומש"כ בדף יב : כל המריעין לו כו'.

³⁹ עי' הע' יז.

⁴⁰ עי' אצל הע' קכד.

⁴¹ עי' דף ו. מש"כ בגמ' "אמר ר"נ אחזיק להורד"י כו' גי' ב', ודף ז. מש"כ בגמ' "כי היכי כו'.

⁴² עי' דף ג : מש"כ ב"דלמא מתרמי להו פדיון שבויים" ובדף ו. "אמר רב נחמן אחזיק לנטפ"י כו'.

⁴³ עי' מש"כ בדף ג. "אי מהתם" ויב. "קבר" כו'.

⁴⁴ עי' דף ו. "אמר רב נחמן אחזיק לנטפ"י כו' ודף ז. "כי היכי כו' ודף יב. "כדרב גידל" כו'.

דפוסים וכתבי היד

דפו"ר.⁴⁵

ד"ו.

ד"ל. (עמש"כ לעיל בטיב נוסחאותיו).

כ"ה (המבורג).

כ"י א"פ (אוקספורד). מדף י' (סוף ע"א) ואילך.

כ"פ (פאריז). גליון פירש"י על המשנה הראשונה בכ"י של התלמוד.

מעתיקי רש"י⁴⁶ ⁴⁷רש"י שעל הרי"ף. יש ג' חיבורים של רש"י שבריי"ף⁴⁸:

א' הנדפס והידוע, והוא לר' ישראל זוסלין.

ב' רש"י רי"ף כת"י לונדון שהוא ליקוט פי' רש"י נכתב ע"ג הרי"ף.⁴⁹

ג' רש"י רי"ף כת"י מנטובה שהוא פי' על הרי"ף עם ציטוטים מרש"י. השתמשנו בו רק למשנה הראשונה.

פי' הרי"ף אלמדארי על הרי"ף. נדפס בתוך קובץ שיטות קמאי.

ר"י קרקושא.

או"ז (אור זרוע). נראה שהעתיק מכת"י שהגיה מסברא⁵⁰.

תו"י (תוס' ישנים) שהוא כנראה תוס' איוורא.

⁴⁵ יש לציין שג' הדפוסים בד"כ מוגהות ואינן מלאי טעויות לעומת כתה"י, או מפני שהמדפיסים השתמשו בכת"י מעולים או שהגיהו הנוסח שבידם.

⁴⁶ כולם עיבדו את הפירוש מעט ואין להגיה על פיהם לבד.

⁴⁷ פי' הרי"ף על הרי"ף בד"כ לא עמדה לפנינו (ושוב נתברר שהוא מענף כ"ה).

⁴⁸ ע"י בהרחבה במאמרו של ר' אהרן גבאי בישורון מא.

⁴⁹ שוב מצאתי שיש לו קירבה לנוסח הדפוס גם לעומת כ"י א"פ.

⁵⁰ לדוגמא ע"י הע' פט.

ע"י (עין יעקב). הועתק רובו מדפו"ר אבל הוגה כנ' ע"פ כת"י, אבל הרבה מנוסחאותיו אינן בשום כת"י או מקור אחר ואין לסמוך עליו לבדו.

הוספות הרשב"ם ודפו"ר

בדפוסים שלפנינו מופיעים כמה הגהות חתומות "הג"ה" ו"ע"כ" או בלי סימן היכר, וכמה פעמים הובא בתוכם פי' ר"ח, ויש החתומות "תמ"ש", שהוא ר"ת תוס' מורינו שמואל, הוא הרשב"ם. בדפו"ר יש עוד כמה הוספות, והבאנו כולם בחיבורינו.

יש שכתבו שכל ההוספות הם מהרשב"ם. אולם דבריהם נסתרים מהנדפס ברש"י לפנינו ריש דף ד: ד"ה הג"ה יריכי כו' **תמ"ש ור"ח פי' כו' ע"כ**, הרי להדיא שבעל ההגהה הביא תחילה מרשב"ם ואח"כ מהר"ח, ולא הרשב"ם הוא שהביא את הר"ח.

וכן בפרק חזקת הבתים שבדפו"ר נדפס פי' הרשב"ם הקצר⁵¹ תחת פי' הרשב"ם, וגם שם ניתוספו מפי' הר"ח שאינו בפי' הרשב"ם, ובע"כ שבכת"י שהשתמשו בו מדפיסי דפו"ר היו הגהות כאלו לאורך המסכת, שאחד הוסיף מפירושי ר"ח לתוך פי' רש"י ורשב"ם.

נראה שאותן ההוספות שנעתקו בשאר הראשונים יש לקבוע שהן מהרשב"ם, והשאר בספק קיימי ויש לדון כל אחד לגופו, ויש מהן שהן בלשון מגומגם ונראה שאינם לרשב"ם. ועמש"כ בדף ד: ד"ה הג"ה תמ"ש.⁵²

ענפי הנוסח בפירוש רש"י

נוכחתי לדעת כי נמצאו שני ענפים בפירוש"י למסכתין, אשר כנראה מקורן ממעתיקים שהרשו לעצמם לשנות בדבריו ולהעתיק בחופשיות כ"ז ששמרו על הענין, וכ"מ בפירוש"י למסכתות אחרות. ושני הענפים הם **דפו"ר וכ"י א"פ** מול **ד"ו וכ"ה**, וכדלהלן.

⁵¹ עליו ראה לקמן בסוף המבוא.

⁵² ויתכן שלזה התכוין הרשב"ם בדף נ: ד"ה רב מרי שכי כבר פירשנו בפי' לא יחפור, וכוונתו להגהותיו על רש"י שלא כולם הגיעו אלינו. אמנם יתכן שכי פי' לכל המסכת ונאבד.

מדפיסי דפוס ונציא השיגו כת"י רש"י ורשב"ם למסכתין והגיהו על פיו⁵³. והנה מצאתי שברוב תיקוני ד"ו על דפו"ר, הרי בכי"ה הוי הגי' כד"ן⁵⁴ וכ"י א"פ מתאים לדפו"ר⁵⁵.

כי"ה אין בו כל ההוספות שבדפו"ר הנ"ל (ומ"מ יש הוספות אחרות בתוכו).⁵⁶ וכן מסתבר שהיו למדפיסי ונציא כת"י בלי הוספות הרשב"ם שעפ"ז מחקו כמה הוספות, ועוד שלא תיקנו כלום בהוספות הרשב"ם וגם במקום שחסר שורה שלימה⁵⁷.

כמדוי' שנוסח דפו"ר יותר מקורי, וכן היה לפני רוב הראשונים⁵⁸, ונוסח כי"ה מעובד ומצינו בו חילופים שודאי אינם מטעות סופר אלא שינוי מכוון הן להחליף⁵⁹ הן לקצר⁶⁰ והן להרחיב⁶¹. ונפק"מ שכשמצינו נוסח הדפוסים שוה לנוסח כי"ה קשה לדחות אותו נוסח⁶².

במעט מקומות נראה שיש טעות משותפת לכל המקורות וניתן להגיה מסברא⁶³.

הגם שתו"י לא מביאים מהרשב"ם, נראה שהיו להם ענף נוסח הדפוס.

⁵³ וממנה נדפס פי' הרשב"ם לפרק חזקת הבתים וכן עוד חילופים שונים לאורך המסכת שמדפיסי דפו"ר הדפיסו פי' א' והם הדפיסו במקומו פי' אחר.

⁵⁴ עי' העי' קיז, ועי' דוגמא חשובה בהעי' קכט.

⁵⁵ אמנם כנ" הגיהו גם ע"פ כת"י אחרים, עי' העי' צ.

⁵⁶ ויש להעיר על הבחנה זו שגם נוסח הדפוס בעיקר נוסחו היה חסר כמה מהוספות הרשב"ם רק שניתוספו ע"י המגיה שהוסיף גם מפירושי הר"ח, כנ"ל.

⁵⁷ ראה בדף ד: ד"ה הגה"ה תמ"ש מש"כ שם.

⁵⁸ ורוב הראשונים היו להם הוספות הרשב"ם וממילא שהיו להם ענף זה.

⁵⁹ לדוגמא בדף ט: ד"ה בהדיא כתיב ביה כו' "דהא" טומאת בגדים כ' הבאה"מ דצ"ל בגדים **זשורץ** ובכי"ה כלפנינו, אבל בדפו"ר הגי' **דהך** טומאת בגדים, וא"ש. ושם ד"ה הוה קמהדר ליה. נכשל "בתשובותיו" בכי"ה **בשאלותיו**. ועי' מש"כ טו. ד"ה משל היה.

⁶⁰ לדוגמא בדף ג. רד"ה לביני אורבי "בין דימוס שמכאן ובין דימוס שמכאן" בכי"ה "בין דימוס לדימוס".

⁶¹ לדוגמא עי' מש"כ בדף יג. ד"ה פלגי לה.

⁶² ראה העי' יג.

⁶³ ועי' העי' כד. ובדף ז: רש"י ד"ה מגין "על הים" בדפו"ר כת"י וע"י (דפו"ר) **עליהם** (והד"א עם ד"ה חול), ובדפוס ונציא **הים**, וכלפנינו ע"פ המהרש"ל, (ויש לציין שבכת"י ה' במקום "ממעשיהם" איי "ומעשיהם") וצ"ע.

נוסח התוס'

כתבי היד של תוס'

למסכתין יש רק ב' כת"י שלימים והם כת"י **לונדון** (ל') ו**פארמא** (פ') וברור שהועתקו שניהם ממקור אחד (לרוב טעותים משותפים שלהם). ונפק"מ גדולה שאין אנו אומרים דמה שהנוסח בב' כת"י הוא דלא כהנדפס בע"כ שגירסתו נכונה⁶⁴, אלא חשבינן ליה ככת"י אחד וכל שינוי נידון לגופו.

זאת מלבד כמה קטעי כריכה (לפירקין בין דף ה' לדף ח'). כשכתבתי "כת"י" הכוונה לכת"י ל' ופ', וכשכתבתי "כתה"י" הכוונה לכת"י הנ"ל עם קטע או קטעי כריכה.

כמו"כ השתמשנו ב**תוס' אלפס** (תו"א) מכת"י, והוא חיבור התוס' שעל הרי"ף כמתכונת רש"י שבריי"ף מאותו מחבר (ר"י זוסלין, ע"י לעיל במקורות לרש"י). הוא גם מעובד מתוס' הנדפסים כנ"ל.

גם השתמשנו ב**תוס' שאנץ** לדפים אחדים לפירקין (ה: עד ט.), נדפס במוריה בהמשכים ומשם ל"קדמונים" ו"חידושי הראשונים" עמ"ס בבא בתרא). וכן השתמשנו ב**תוס' ישנים**, שני החיבורים לצורך השוואה שבידוע כל חיבורי התוס' מיוסדין אחד על חברו.

נוסחאות המיוחדות שבכ"ל (לונדון)

בכ"ל נמצאו כמה נוסחאות מיוחדות שאינם בכ"פ ושאר המקורות, ואינם פרי שיבוש אלא פרי מגיה ת"ח⁶⁵ אשר הגיה באופן שיטתי וכנ"ע"פ איזה מקור⁶⁶.

⁶⁴ שהוא הסברא הפשוטה בהכרעת נוסחאות שיותר מסתבר שסופר א' יטעה ממה שב' סופרים יטעו כא' באותו טעות.

⁶⁵ כ"ל נכתב בלי שום הגהות על הצד ומעתיקו לא הבין בכ"מ מש"כ וברור שאין ההגהות ממנו אלא בעותק שלפניו היו כמה הגהות ותיקונים ושיבצם מעתיק כ"ל לתוך נוסחו בלי סימן היכר.

⁶⁶ לדוגמא בדף ב. תד"ה בגויל איתא תיבת "יעשה" ג"פ בעוד שבשפותפין עסקין וצ"ל בל' רבים, והנה בכ"ל ג"פ הגי' **יעשו** (ולא כמו שהובא בהגו"צ אות ה' שכ"ה רק ב"פ) וודאי שהוגה בכוונה ואין כאן טעות סופר וכדו'. ועוד דוגמאות בחיבורינו שם בא"ד ובד"ה לפיכך (עיי"ש הע' טו). ועי"ע בדף יד: מש"כ בד"ה בפרענותא.

ולפייז נראה שיש ב' נוסחאות, א' נוסח הנפוץ והוא נוסחת הדפוס כת"י ל' ופי' ומקור תוס' אלפס, ויש להם טעיות משותפות, וב' נוסח מקור כ"ל, ולפייז יתכן שהנוסח הנכון נמצא רק בכ"ל⁶⁷. ומסתבר שבכמה מקומות נשתבש הגי' בנוסח "הנפוץ" ולא הגיהם מקור כ"ל, וע"כ ניתן להגיה לפעמים מסברא⁶⁸.

יתכן ומקור כ"ל העתיק מכת"י מדויק ביותר⁶⁹, אמנם יתכן והוגה ע"פ חיבור בעלי תוס' אחרות, ובכל אופן גירסאותיו היחידיות יש להם חשיבות⁷⁰.

גליון תוס'

התוס' שבדפוסים נערכו ע"י רבינו אליעזר מטוך ע"פ תוס' אחרות שהיו לפניו. בכת"י של התוס' נכתבו כמה הוספות על התוס' מן המחבר על הגליון אשר בשם גליון תוס' יכונה, ונדפסו למסכתות אחרות, וכמה מהן למסכתין נדפסו בש"מ. יש שחדרו לתוך תוס' הנדפס והערנו עליהם במקומם⁷¹.

נראה שד' הריצב"א בתוס' מקורם מאוחרת, ומצינו שנשמטו בכת"י ונמצאו רק בדפוס (ח: , יב:), ובגליון התוס' יש כמה מובאות מהריצב"א וכנ"ל.

על הראשונים

לרוב הראשונים השתמשנו בקובץ מפרשים החדש "עוז והדר" הכולל (בחלקו הראשון) הר"י מיגש, יד רמ"ה, תוס' רי"ד, תוס' ישנים, עליות דרבינו יונה, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, וש"מ (ואחריו בית הבחירה להמאירי וליקוט ראשונים ממקו"א). מעלת המהדורה נראה לכל עין

⁶⁷ עי' אצל הע' עד.

⁶⁸ עי' מש"כ בדף ה. ד"ה ארבעי וח. ד"ה יתיב רב יוסף טעות משותפת לכל המקורות. אבל יש להעיר כי כמה פעמים הצרכנו להגיה תיקוני כ"ל מסברא.

⁶⁹ וראיה לכך שהוגה ע"פ כת"י מדויק ולא מסברא עי' מש"כ בדף ה: בתד"ה ובא בזמנו הוספה מכ"ל שמעיד על עצמו, ואעפ"כ ליתא בגוף כ"ל ובכת"י כריכה, ובע"כ נוסף מכת"י אחר (ורק הגהה זו הגיע למעתיק כ"ל). ועוד ראיה שאין עליה תשובה שם בד"ה מי אמרי' נוסף ג' תיבות בכ"ל אשר אינם בדפ"י וכ"ל, ונמצאין בתוס' שאנץ וישנים.

⁷¹ ועי' הע' קז.

בהקילו על המעיין טובא שימצא מבוקשתו הכל בדף אחד ובאותיות מאירות עינים וסידור נאה. אמנם הנוגע לעניינינו שהוא דיוק הנוסחא בראשונים הנ"ל הוא מעלתו העליונה שהוגה ע"פ כת"י ודפו"י ותוקנו בו תיקונים רבים על פני מהדורות הישנות. כל חיבור נערך ע"י עורך אחר כמו שיוכח המעיין בו, ויש מהם שמצינו בהם מקום להעיר.

ר"י מיגש

השתמשנו במהדורה הנ"ל, והנה מקרוב י"ל מהדורה חדשה על כל המסכת (ע"י ר' יעקב דהן ור' יהושע פוליסנסקי⁷²), ושם במבוא הראו כי בהוצאת "אורייתא" הנפוץ נדפסו חי' הר"י מיגש בשיבושים השמטות וחילופים, ומהדורתם נקי מכל הנ"ל עיי"ש, והנה מהדורת "עוז והדר" אין בו השיבושים שהצביעו עליהם המהדירים הנ"ל (ויש בזה מה שאין בזה).

תוס' ישנים (מיוחס לתוס' איורא)

נדפס ע"פ כת"י יחיד שהיה לפנינו, ועלינו להעיר שלא הועתק כראוי, הן מפני שלא הבינו המהדירים הכתוב⁷³, הן מפני שדימו שכתוב כמו שהגירסא בש"ס לפנינו כשאינו כן⁷⁴.

רמב"ן

מהדורת "עוז והדר" נעתק כולו ממהדורת "זכרון יעקב"⁷⁵ אשר אם אמת שהוגה ע"פ כת"י מ"מ הניחו מקום להתגדר בו⁷⁶, ע"כ השתמשנו גם במהדורת "מכון מערבא" שהם ג"כ הניחו מקום גדול ויש בזה מה

⁷² אינו מצוי בחנויות הספרים או באוצר החכמה, וחבל (אבל ניתן לראות בלי ההערות בתכנת "על התורה").

⁷³ ע"י הע' פג.

⁷⁴ ע"י הע' קיח. ועוד דוגמא בדף יג: בגמ' וחדא ידעא פילכא "ונוולא", שבדפו"ר וכת"י א' (ושם הוגה כלפנינו) וברש"י דפו"ר וכתה"י ידעא פילכא **וטולא**, וכ"ה בתו"י כת"י, אבל בנדפס שיבוש כלפנינו. וכ' בדק"ס שהוא ט"ס, וע"י מעילה יח ע"א עומד לנוולא בגי' הערוך (הובא בש"מ).

⁷⁵ ע"י דף ז: רמב"ן ד"ה מדלא אפקיה דנדפס שם "ציורי ציירה [נ"א זיופי זיפיה]" וכ"ז כמו שהוא במהדורת זכרון יעקב. ומטעם זה לא הדפיסו בראש הכרך דוגמאות לתיקונים ברמב"ן ע"פ כת"י כמו שעשו לשאר הראשונים (אמנם גם לרשב"א לא הביאו דוגמאות).

⁷⁶ ולאחרונה הוצאה הנ"ל מהדורה חדשה עם מעט תיקונים על פני קדמותה, וגם שם לא נמלטו משיבושים. מהדורת "עוז והדר" נעתק ממהדורה הראשונה, ע"י הע' ה.

שאין בזה⁷⁷. וגם מצאנו טעות שלא תוקן בכל מהדורות הנ"ל⁷⁸, ותורת הרמב"ן מחכה לגואל.

עוד השתמשנו בפי' ר"ח (מהדורת ר"י כהן, נדפס ב"קדמונים" ובס' "חידושי הראשונים" עמ"ס בבא בתרא), ס' הנר (המכונה שיטה מקובצת הנר, מהדורת הנ"ל ונדפס שם ושם) הכולל פירושי הר"ח רבינו ברוך ועוד (רבינו ברוך נדפס בפני"ע ב"שיטת הקדמונים" ומשם ל"קובץ שיטות קמא"), ופי' רבינו יצחק קרקושא ("שיטת הקדמונים" ו"קובץ שיטות קמא") אשר לא נכללו בקובץ מהדורת "עוז והדר"⁷⁹.

רי"ף

השתמשנו במהדורת "המאור"⁸⁰ שהוא ע"פ כת"י מדויקים, ולזה התכוונתי בכתבי "רי"ף כת"י" (פרט למש"כ בדף ד: בהוספה "אמר רב יהודה אמר שמואל כו"י" שדברינו ע"פ מאמר שכתב אחד מן החוקרים).

רבינו גרשם מאור הגולה

מהדורת וילנא נלקה בשיבושים וטעויות, והנה יצא לאור מלפני כמה שנים פי' רגמ"ה מכת"י א"פ⁸¹ שהוא עיבוד מאוחרת של הפירוש המקורי (היינו שניתוספו שם פירושים⁸² והחליפו מן הפירושים), ובין מהדורות וילנא למהדורות הנ"ל ניתן להגיע לנוסח הנכון⁸³.

ע"ד ייחוס הפירוש, הנה ודאי שאינו לרבינו גרשם וכמו שהוכיח בס' קובץ הערות (ידיעות נכבדות) דאם איתא שרגמ"ה הוא שכתבו ודאי היו מביאים דבריו בשמו. ובאמת המעיין ברשב"ם יראה שכמה פעמים התכוין לפי' רגמ"ה בכתבו "ויש מפרשים" וכדו', ובסוגיא דרבה בר בר

⁷⁷ עי' מש"כ בדף ב. "אומרי" לו גזור דכצ"ל בכל הראשונים, וכן תיקנו במהדורת מכון מערבא, ובזכרון יעקב (ועוז והדר) בשיבוש, ועי' הע' ה והע' קסג.

⁷⁸ עי' הע' קצז.

⁷⁹ וגם חסר שם שרידים מפי' הראב"ד לכמה דפים ע"פ כת"י.

⁸⁰ טרם יצא לאור אבל ניתן לעיין בו בתכנת "על התורה".

⁸¹ עי' הוצאת "אור החיים" ע"פ כ"י א"פ ועוד כ"י עם הערות, ובב' כרכים עי' ר' צבי יהושע לייטנר (נמצא באוצר החכמה). ב' מהדורות הנ"ל אינם מצויים בחנויות הספרים וחבל.

⁸² ועי' אצל הע' מט שהוסיפו פי' לפי נוסח הגמ' שבידם, ולגי' הפי' המקורי ל"ש פירושם.

⁸³ ובש"ס טלמן החדש הגיהו מהדורת וילנא ע"פ כת"י אחרים.

חנה לשונותיהם דומים מאד, ומזה ברור שפי' הרשב"ם מיוסד על פי' רגמ"ה.

והאריך א' מן החוקרים בעוד ראיות: בכמה מקומות הפירוש עומד בסתירה להמובא בשמו בראשונים (הידוע ביותר הוא מה שהעיר בהערות חשק שלמה על רגמ"ה בדף מב ע"א שסותר למש"כ ברשב"ם בשמו, והביא עוד דוגמאות⁸⁴). במו"ק יז. אי' בפ' הרגמ"ה (הנדפס ע"ש רש"י) ואמר לן רבי משום רב האי גאון, והנה רב האי גאון חי באותה תקופה של רגמ"ה וקשה שרגמ"ה יביאו בשם רבו. ברגמ"ה בכורות ל. אי' ואמר לן ר' דאמר משמיה דרבי יצחק האורלינו (וכן הביא ממנו בדף לד. שם ובכריתות ו:), והנה ר' יצחק בן מנחם חי מאוחר מרגמ"ה.

והנה הערוך מביא מפ' רגמ"ה, פעמים בשם רבינו גרשום, אבל כמה פעמים בשם פירוש מגנצא וכדו', הרי שגם לפני הערוך ידוע שאי"ז לרגמ"ה אלא שנקרא על שמו. ועוד, כבר העיר בקובץ הערות שלפני חכמי אשכנז (או"ז, הרא"ש, וספר האסופות ס"י קצ"ב) יוחס הפי' לרבינו אליקים⁸⁵.

והנה רבינו אליקים היה חבר לרש"י ותלמיד רבינו יצחק בר יהודה תלמידו של רגמ"ה (ורביה דרש"י), ועולה בבירור מכל הנ"ל שהפי' נתחבר ע"י תלמידי רבינו יצחק בר יהודה וכונה ע"ש רגמ"ה כי הוא מבית מדרשו, ולפי"ז אי"ש כל הנ"ל שהרי רבינו יצחק מילא מקומו של רבינו גרשם במגנצא, והיה יכול להביא בשמו של רבינו יצחק בן מנחם הנ"ל, וגם הביא רבות מתורת רב האי גאון⁸⁶, ורש"י מביא מפירושו בכמה מקומות⁸⁷.

⁸⁴ עיי' ש"מ כתובות פ. בשם רש"י מהדו"ק [הריב"ן] ורגמ"ה ב"ב לו. תוס' חולין לו: וברגמ"ה שם, תוס' מנחות ע. ורגמ"ה שם, או"ז ח"א סי' נ"ט ורגמ"ה חולין קו ע"א. ⁸⁵ אמנם בפ' רבינו אליקים למס' יומא עב: כי לעיין בפ' ב"ב, ולפנינו לא פי' כלום. ויש לציין שהפי' ליומא (המיוחס לר"א ע"פ כתב היד, שבלי הלקט, ריבב"ן, ספר תניא, וגליון ברש"י כתי"י [הע' 16 במבוא לר"א תענית]) אין סגנונו שווה לפירושו עמ"ס תענית (נדפס בחצי גיבורים חלק ח' ע"י ר' אשר ח"י זינגר).

⁸⁶ עיי' רש"י שבת צב. שכי' ובשם רבינו יצחק בר יהודה מצאתי שאמר בשם רב האי וכו', ועוד.

⁸⁷ וצ"ע אם כתב רבינו יצחק פירוש בעצמו או כוונת רש"י תמיד לפירוש רגמ"ה שהוא מתלמידיו, ועיי' המובא בהערה הקודם.

רשב"ם הקצר⁸⁸

מדף כט. ואילך במסכתין נדפס פי' הרשב"ם במקום רש"י⁸⁹, אמנם בדפו"ר משם עד דף נד: נדפס פי' הדומה בתוכנו לרשב"ם אבל לשונו קצר (ונדפס מלפני כמה שנים עם הערות⁹⁰). יש שכתבו שהרשב"ם כתבו, ויש שכתבו שהוא רש"י מהדורה קמא⁹¹. אמנם המעיין שם יראה שהמחבר קיצר לשון הרשב"ם ולא הרשב"ם האריך מלשון המחבר⁹²,

⁸⁸ לא שייך לפירקין וכתבתיו לרווחא דמילתא כי ראיתי טועים בזה. ⁸⁹ יש שכתבו שרש"י כי פי' לכל המסכת ונאבד, וראייתם ממה שכמה ראשונים (ובפרט הריטב"א והר"י קרקושא) מביאים מרש"י. אמנם טעות הוא בידם ובכל מקומות אלו הכוונה לרשב"ם ולא דייקו, וכן בשאר ראשונים (ובס' הנר הביא מרש"י שהוא כינוי לרש"י ואינו אלא העתקה מרגמ"ה), והרי הרשב"ם מביא מהגהות רש"י כמה פעמים, ומוכח שלא פי' כל המסכת רק היו לו כמה הגהות. ⁹⁰ עיי' ר' מרדכי ליב קצנלנבוגן (מהדו' קוק) ושוב נדפס בתוך "חידושי הראשונים" למס' ב"ב.

⁹¹ מה שמייחסים כמה מהדורות לרש"י הוא ע"פ מש"כ החיד"א (שם הגדולים מערכת גדולים אות ש') בשם ר' משה דנון, וז"ל בכת"י ספר הכללים שלו: צריך המעיין בפירושי הרב לעשות בלשונו כל ההיפוכים שיוכל להפך בלשונו ולהתיך לשונו. כי כל דברי הרב במנין ובמשקל ולא אמר דבריו על צד המקרה אלא אחר העיון הדק עד מאד שדקות שכלו אין הפה יכולה לדבר. וכל דבר ודבר מדבריו לא נפל ארצה ויש בהן צריכות רב וכל אי' ואי' ממלותיו יש בה פרי נחמד למאכל. והחכמי שבאו אחריו אמרו על פירושי. כל פירושי צרפתא השלך לאשפתא חוץ מפרשנדתא ובן פורתא. שר"ל חוץ מרש"י ורבנו יוסף טוב עלם ז"ל שדבריהם מועטים וכוללים הרבה. **ותמצא שהרב עשה שלש מהדורות.** ר"ל הראשון היה פי' ארוך וחזר וקצר המלות ואח"כ חזר וקצר עוד. וזהו הפי' הנמצא אצלנו. כדי לקיים מה שאמרו ז"ל. לעולם ילמד אדם לתלמידיו דרך קצרה. עכ"ל.

אמנם כל החיבורים שיוחסו לרש"י מהדו"ק אינם ממהדורות הנ"ל ומסתבר שאפי' אם אכן כי רש"י ג' מהדורות מ"מ לא הוציא לאור עולם אלא מהדורתו האחרונה. והרי כל החיבורים המיוחסים לרש"י מהדו"ק אינם מורחבים ממנו כמש"כ רמ"ד, אלא הם שווים או מקוצרים הימנו, וכדלהלן.

ואלו הם החיבורים המיוחסים לרש"י מהדו"ק: בדק"ס לפי' רש"י עמ"ס שבת ("שיטת הקדמונים" ו"קובץ שיטות קמא"י" שם) כי שהעתיק מכת"י רש"י מהדו"ק, ואין לו על מה להשען אלא הערה עה"ג בדפוסים, וצ' בירור. יש שכי' שפי' רש"י לפי' ערבי פסחים הוא רש"י מהדו"ק, אמנם יש כמה סתירות למה שהובא בשמו ברשב"ם (עיי' רש"י ורשב"ם לערבי פסחים הנדמ"ח במבוא), והתוס' מביאים רק מהרשב"ם, וגם כשמביאים מרש"י הוא מהרשב"ם בשם רש"י, ויתכן שהוא קיצור מן הרשב"ם, וצ' בירור. במס' כתובות הביא הש"מ מרש"י מהדו"ק לאורך המסכת, אמנם בס' יחסי תנאים ואמוראים הביא מפ"י זה בשם הריב"ן.

אמנם למסכת ב"ק יש ב' מהדורות כמבואר בראשונים שם והאריך ר' אהרן גבאי להוכיח את זה במאמר שטרם יצא לאור עולם (ולא כמש"כ ב"רזא דשבת"י שכי"פ שם הוא מהדו"ב, שהוא אינו אלא פי' המיוסד על פרש"י מהדו"ק) והג"י שבדפוסים שם הוא עירוב מהדורות, ויתכן שיש על עוד מסכתות.

⁹² עיי' בדף כט. ד"ה חדא ארעא וז"ל כיון שכולן בורות הרי מכניסין כולן שם בהמות

וגם ניתוספו שם פירושים וביאורים כדי ששי' הרשב"ם יצא מיושב⁹³, וודאי שנעשית אחרי כתיבת הרשב"ם "הארוך". ויש לציין שככה"נ היה פי' רשב"ם הקצר לפני המאירי, שמכנה פי' רשב"ם בדפים אלו "גדולי הרבנים" שהוא כינוי לרש"י, בעוד שמכנה הרשב"ם "חכמי הצרפתים" בשאר המסכת, וקיצור הלשון הטעהו.

וקשה לי יציאת שמירתה עכ"ל, והקי' המהדיר דמשמע דכשכולן זרועות א"צ שמירה כלל, ולא כהרשב"ם שכי' דשוכרין שומר ביניהן. אולם להבנה זו שקיצרו המקצר אין לדייק כלום ומש"כ "וקשה לי יציאת שמירתה" הוא ענין בפני"ע.
⁹³ עיי' דף כט: ד"ה אנא, ובדף מה. ד"ה לא היו דברים מעולם.

ילקוט

תיקוני טעיות ושינויי נוסחאות על פרק השותפין

דף ב.

גמרא. "אומר" לו גדור. עי' הגו"ל
(אות א') דג' רש"י וס' אומר, אבל
בתוספתא רמב"ם ורמ"ה הגי'
אומריין וקאי אב"ד, וכן נקט צח"ס
דמח' תוס' ורמב"ן תלוי בגירסת
בגמ' דהרמב"ן גורס אומריין וקאי
אב"ד ופשוט שמודיעים לו האיסור
וצלא"ה לא קידש, אבל להתוס'
דגורסין אומר קאי על צעל הזרעים
וצלי התראה ג"כ קידש רק דאינו
חייב באחריותו. ותימה עליו שהרי
התוס' צ"ק גורסים להדיא אומריין,
וגם כאן משמע דקאי אב"ד מל'
התוס' ואם לא התרו בו כו' (וכן
העירו בהגו"ל). וצאמת צרש"י וס'
דפו"ר ר"י וכת"י הגי' אומ' בקיזור

משנה. גזיל גזית "בפיסין". עי'
בתוס' שהק' מקרא ד"וכפים מעץ
יעננה" דמשמע שהוא של עץ, והנה
צדפו"ר הגי' כאן בכל העמוד ולקמן
(ג' ע"א) קפיסין^א, ולפי"ז "קפיס"
דכאן ו"כפיס" דשם הם שני דברים
נפרדים (וכן הרגיש צדק"ס^ב). ועי'
אהל משה (בילקו"מ) שזיין לגמ'
בכורות (דף מ"ג) ד"שקיפס" שם
מפ' בגמ' שניטלה חתיכה, ולפי"ז
"קפיסין" דכאן היינו מלשון חתיכה
וכמו שהביא ממוסף הערוך ערך
כפס:

^א ושם כ"ה גם בכל דפוסים הישנים (ששכחו לתקנו שם, ורק כאן תיקנו משום דתוס' על העמוד גורס "כפיסין").

^ב וכן הובא כבר בש"נ הנדפס במשניות.

^ג בתוס' דפו"ר המילה הראשונה "אומר" כתוב כלפינו, אמנם שם ברור שפתחוהו המדפיסים מפני שאינו נעים לפתוח הדיבור בקיצורים.

זרש"י. י"ג (רמז"ס, רצינו צרוך,
ועוד) גדרה ונפרצה:

רש"י. ד"ה השותפין. "וכל" חצירות
בו. עי' הגו"ל (אות ז') שהציאו
מהש"מ בשם גליון הגי' דכל וכן
הציאו מן הפרישה. אלא דמן הש"מ
אין להציא ראה כלל, וגם מהפרישה
אין להציא ראה, אצל צאמת כ"ה
צכת"י פר' וד"ל. אמנם צר"י
קרקושא כלפנינו, וכ"מ ממה
שהשמיטו האו"ז ורש"י שצרי"ף
מ"וכל" עד סה"ד^ד, וצאמת יש להציא
ראה לגירסתנו מהש"מ שהרי
ציארה כענין צפנ"ע, עיי"ש:

ור"ל אומרי, וכ"ה צל הראשונים
כאן (צמהדורות המדויקות או
צכת"י) וצכת"י כאן וצ"ק בקינור
(או' או אומ') או אומרי. ועי'
צשיעורי ר' שמואל (אות לה) צציאור
מח' הראשונים (וצסופו נתקשה עם
גירסת הדפוס):

"חזרה ונפרצה אומריין לו גדור".
צכת"י ר' ליתא (והוגה צגליון
כלפנינו) וכ"ל צרי"ף צ"ק ועוד, ועי'
תוס', וז"ל הרמז צ"ה הכי גרסינן
צכולהו נוסחי וכן גרס רש"י ז"ל
נפרצה אומריין לו גדור נפרצה
אומריין לו גדור עכ"ל:

ד"ה גזיל גזית בפיסין. "הכל" מפרש
בגמ'. כ"ה מד"ו ואילך, ואינו לשון
רש"י. והנה יש לעי' הרי השמיט
רש"י תיבת "לצינין". וצדפו"ר הגי'

"חזרה ונפרצה". צדפו"ר ורוב
כתה"י נפרצה (וצכמה מהס הוגה
כלפנינו צגליון), אך צס' הישר לר"ת
ועוד צצר כלפנינו, ועי' מש"כ להלן

^ד מהדירי ומדפיסי חיבורי הראשונים כשראו בכת"י "אומ" פתחו לתועלת הלומדים
"אומר", וכמובן שזה נעשה גם במעתיקי כת"י וללמד על הכלל כולו יצא.

^ה מהדורת מכון מערבא ומהדורת זכרון יעקב החדש. במהדורה הנ"ל הישנה (ומשם
למהדורת עוז והדר) ודפו"י "נפרצה אומריין לו גדור" ליתא פעם השנייה.

^י שז"ל ואפ"ל דלתרץ קושיא זו כי רש"י ז"ל דכל חצרות בו, ותיבת "דכל" אינה
העתקה כמובן.

^י שהרי לא היו לו כת"י.

^ח דאי היה פיסקה אחת לא היו משמיטים חציה, ויש לציין דבכת"י ה' הגורס כלפנינו
יש נקודה קודם "וכל".

מאי קאמר. צדפו"ר וכי"ה"ר פריד:

ד"ה חזרה ונפרצה אומ' לו.
 "לגדור". צנימוקי הגרי"צ נתקשה
 מה צא רש"י להשמיענו צמה שהוסיף
 אות ל', ונדחק לתרץ, עיי"ש.
 וצדפו"ר וכתב יד ה' הגירסא "אומ'
 לו גדר". וציאור כוונת רש"י י"ל
 צ' אופנים: או שצא לקצוע דגרסינן
 פיסקה זו (דלא כנוסחאות הוצא
 לעיל, עי' לשון הרמז"ן שם), ויותר
 נראה ש"חזרה ו"נפרצה הוא פי' ולא
 מן הגמ' וגו' רש"י נפרצה כדהוצא
 לעיל בגמ', וע"ז פי' להכוונה שחזרה
 ונפרצה פעם שנייה (כך פי' צדק"ס).
 ויש לציין דצרמז"ן לא העתיק "חזרה
 ו":

תוס'. ד"ה בגויל. לימא "לא תויי
 מנהג כל המקומות" כמו שנהגו.
 צכ"ל הגי' לימא פחות מבאן כל

בו' (וכן עולה מכת"י ה'ט ורש"י
 שצרי"ף), ונראה טעות דהיה לו
 להוסיף רק "לצינין" ולא יותר".
 והנכון כצ' כת"י רש"י על הרי"ף
 (לונדון ומנטובה³) דתיבת "הכל"
 ליחא כלל, ומה שהשמיט רש"י
 "לצינין" משום דבגמ' פי' "לצינין
 לציני" אגב גרר ד"לצינין" צאמת
 א"צ פי'. אלא דממה דגי' "כו"י"ש לה
 סמך צג' מקורות (דפו"ר, כי"ה²,
 ורש"י שעל הרי"ף) נר' דכ"ל וצ"ע.
 ואולי יש ליישב דקאי על המשך
 המשנה בגויל זה נותן כו' דבגמ' מפ'
 חילוקי השיעורים:

ד"ה לפיכך. "אע"פ שהוחזק יותר
 מחבירו וכגון שנפל הכותל בחלקו
 בדמפרש בגמ'". ליחא צדפו"ר
 וכתה"י:

ד"ה מקום שנהגו בו'. בגמ' "מפרש"

^ט בכת"י ה' כולן, ונראה שהוגה מ"כו"י בטעות דאי"ז לשון רש"י.
^י ברש"י שעל הרי"ף הגי' כפיסין לבינין. כולהו, ונראה שהוגה מא' הנוסחאות הנ"ל
 מסברא (כדרכו של מחברו [ר"י זוסלין] בקודש, להגיה במקום מוקשה לפי דעתו).
^{יא} בכת"י פי' הגי' לבינין, ונראה שהוגה מסברא.
^{יב} ממחברים שונים מהנדפס, ראה מבוא.
^{יג} וגם שכ"י"ה הוא מנוסח אחר מדפו"ר (עי' מבוא) וגו' משותפת לשניהם קשה לדחות
 בשתי ידים.
^{יד} בכ"י פ' מטושטש.

המדינות המנהג כמו שנהגו, והלשון יותר מדויק ועולה יפה לפי מהר"ם ומא"כ (אמנם נראה דתיבת "המנהג" טעות ול"ע):

ד"ה לפיכך. פשיטא "כדפירש בקונטרס". הק' בפני שלמה הרי"ר שס' לא פי' כן, עיי"ש מה שתי'. והנה צכת"י לונדון תיבות אלו ליתא, וא"ש"י:

דף ב:

גמרא. אסור לאדם "לעמוד בשדה" חבירו. צכת"י וצ"מ הגי' שיעמוד על שדה חבירו:

"נפל שאני ודקארי לה מאי קארי לה". צכת"י פר' הגירסא: איבא דאמרי נפל אין לא נפל לא אלמא חזק ראיא

לא שמי' חזק, לא לעולם אימא לך אע"ג דלא נפל והאי דקתני נפל סיפא כו' וכ"ג רבינו צרוך. וכ' המאירי ז"ל: וגאוני ספרד דוחקים לגרוס ודקא איירי' לה מאי קא איירי לה כלומר מה הוצרך התנא לשנותה ואין צורך צכ עכ"ל. וצ"י מיגש (צש"מ) גורס ודקארי לה אמאי קארי לה, כפי' הנ"ל:

"ש"ב חזק ראיא שמיא חזק". צרוצ כתיב"י ליתא, וצאמת מיותר הוא דכל הני פירכי צאים להראות ששמיא חזק וא"ל פירוט כמו שלא פרט הגמ' צשאר פירכי"ס:

חזיקא דרבים שאני "ודיחיד לא". ליתא צקנת כתיב"י (פר' וה', מ') וצאמת נראה מיותר:

^{טו} אמנם בתוס' אלפס (כת"י) אי' "כדפרש"י ז"ל". ועוד שבכת"י פי' נוסף בהמשך דאפילו בפ"ה (דהיינו שתיבת "כדפ"ה" וכדו' השתבש ל"בפ"ה" והתבלבל הסופר והעתיקו שלא במקומו, וכן מצינו במק"א), וי"ל שמחקו מעתיק כ"ל (או מקורו) מפני שאינו מובן (שני הכת"י ממקור א' הם ולכן מסתבר לומר שבמקור כ"ל היה הגי' כמו בכ"פ), אמנם עי' מבוא שמסתבר שמחקו ע"פ כת"י מדויק שהיה לפניו כמו בשאר מקומות.

^{טז} ובכ"י אסי' ודקא ארי (בי"פ) וכ"ה בפר' (בגליון) ובה' בפעם הראשון.

^{יז} לבד מפר' וקטע כ"י (שגי' דומה לגי' הדפוס בכ"מ).

^{יח} בכת"י פר' גורס כעיי"ז לעיל ג"כ.

למחצית הראשון של מסכתין). והנה שתי ההגהות תלויות זו"ז, דלפי"ז "מדעת שניהם" קאי א"לצנות כותל", ואז ז"ל "דחייבום", משא"כ לגי' דילן "דמדעת שניהם הוא" הוא דבר צפנ"ע וא"ל להגיה. אך צכתצ יד ואו"ז הגי' "מדעת" וגורסים "חייבום" כלפינו וז"ע²². ונראה גירסתינו עיקר, דאל"כ לכאו' שפת יתר הוא, שאס רלו צודאי שמדעת שניהם הוא, משא"כ לגי' דילן צא רש"י להדגיש שלא חייבום חכמים אלא משום שהוא מדעת שניהם:

ד"ה הוה אמינא. "ורצו דקתני אחלוקה קאי בו' קמ"ל בותל". צעותק פירש"י שהגיע לרמב"ן רשצ"א ור"ן נשמטה שורה זו מחמת הדומות והיו סוף ד' רש"י דמיירי צאמת למאי דקתני כותל, מוסצים על ההו"א, ד"רלו" קאי על "כותל", עיי"ש, ועי' גליון צש"מ שעמד על כך:

"בין מלמעלן בין מלמטן" ובין מבנגדן. צרוצ כה"י כאן ולקמן (שם גם צדפוה"י) מלמעלן ומלמטן ומבנגדן, וכ"נ דהיא גי' רש"י ו"צין" צרש"י הוא רק פי' (דאל"כ צ"ל צגי' רש"י צין מלמעלן צין מלמטן ומבנגדן, ולא מלאנו גי' זו צכת"י) וא"ש דלכאו' מלמעלן ומלמטן או או קתני אצל מבנגדן הוא צכל אופן:

רש"י. ד"ה קידש. "אם הוסיף מאתים". צדפו"ר הס"ד, והגי': תו', אם הוסיפה תבואת הכר' עד כדי שאין בשיעוריה מאתים בתבואה דע(ו)לה ובלאי הכרם בטלי' באחר ומאתים. ונראה שאינו מן הרשצ"ס הן מלשון התוס' והן ממה שהגיה לשון רש"י מה שלכאו' לא היה עושה הרשצ"ס:

ד"ה וטעמא. "דמדעת" שניהם הוא "חייבום"כא. צצ"ח הגי' מדעת שניהם הוא דחייבום חכמים ע"פ דפוס לוצלין של"ו (כמו רוצ הגהותיו

²¹ כ"ה בכת"י הגורסים כלפינו (פ' וקטע כ"י).
²² כ ושם צ"ל מלמעלן (דפו"ר ד"ל ורש"י על הרי"ף) מלמטן (כנ"ל וכ"ה בכי"ה).
²³ כ"ה בדפוסים. בדפוס וילנא הדפיסו "דחייביה" והוא שיבוש מד"ל.
²⁴ כ וכ"ה ברשב"ר, אבל שם ליתא "הוא" וא"ש.

סד"ה מהו דתימא. דלפו"ר נוסף:
תו' בפר"ח גרסי' להאי פשיטא מהו
דתימ' (גר' ליה) אלישנא בתרא:
ע"ב:

ד"ה הוה אמינא. ועוד היכי חמ"ל
במסיפס בעלמא בוי'. צכת"י פ"ג
קושיא זו נמצאת עה"ג וחתום כגליון
תוס'. גם כפילות הלשון ("היכי
המ"ל צמסיפס בעלמא" נראה
מיותר) מראה שקו' זו גליון היא.
ונוסף תירוצ' צשני כה"י (שככה"נ
נעתקו ממקור א'): ומי' זה יש
ליישב דחבי פריך ה"א במסיפ'
בעלמ'. וק' הא תניינא בסיפא לחבי
איצטריך בותל. א"נ רישא
איצטריך לומ' בונין את חבותל
באמצע (עי' מהרש"א שהק' כן על
התוס'). ונראה שאי"ז מתוס' ואיזה
תלמיד כתבו:

דף ג.

גמרא. "מאי קמ"ל בוי". כאן יש
עירוב נוסחאות, וכל המוסגר להלן
("לישנא אחרינא" כו' עד "לא
יחלוקו") ננקוט כאן דל"ג ליה, והגם
שמקצתו נ"א צגמ' כאן^כ, למען

תוס'. ד"ה וביין. דמקשי ומתירי בן
"להדיא". דלפו"י וכתה"י ליתא
ונוסף ע"פ המהרש"ל ויתכן שלא צא
להגיה אלא לצאר, שהרי התוס' לקמן
(ג. ד"ה מאי קמ"ל) כ' כן צפי'
הגירסא שלפניהם, אלא שצ"ס ספרים
אי' כן להדיא, כמס"כ המהר"ם שם
צתוס':

^כ בכת"י ל' הקושיא השלישית עם תי' המובא בסמוך נכתבו קודם הקושיא השנית,
וזה מראה שהיו בגליון ונכנסו בפנים שלא במקומם.

^כ בהגו"צ (אותיות ג' וד') הביאו מקצת מן הענין וכאן בהרחבה ועל תיקונה.
וכאן נביא השתלשלות הענין: "ל"א" ליתא בדפוסים הראשונים והוסיפוהו בד'

וצכי"ר^{לז} הגי' אדאשמעינן בשאין
בה דין חלוקה והוא דרצו לישמעין
בשיש בה דין חלוקה ואע"ג דלא
רצו, אי אשמעינן בשיש בה דין
חלוקה הוה אמינא בשאין בה דין
חלוקה אפילו רצו נמי לא קמ"ל,
וזוהי גי' הספרים הוצא צתוס' לעיל
ב: ד"ה וכיון דרצו:

"תנינא" אימתי ב'. צנדפס צסמוך
וצכי"ר ומי מצית אמרת הכי והא
קתני סיפא אימתי כו':

"אי מהתם הוה אמינא אפילו פחות
מבאן במסיפס בעלמא קמ"ל הבא
בותל". צנדפס צסמוך וצרצ"א מאי
לאו אבותל לא אמסיפס, ועיי"ש

צהירות הדצרים נצ"א השינויים משם
על נוסח הגמ' כאן:

משנתינו בשאין בה דין חלוקה
"והוא דרצו". צרוב כתי"י ליתא
מלצד כי"ר הגורס כגי' הוצא צסמוך
אדאשמעינן כו"כ^ל, וצא להדגיש דכך
צא להשמיענו דוקא צאין צה דין
חלוקה והוא דרצו שהוא ציור מצומצם
וע"ז יקשה למה צממס החידוש,
משא"כ לגי' דילן צא להשמיענו
דחולקים צשאין צה דין חלוקה, ואין
ק' הגמ' צסמוך אלא ממה דזה כצר
תנינא:

"מאי קמ"ל דאע"ג דלית"י ביה דין
חלוקה כי רצו פליגי". צנדפס צסמוך

החדשים בטעות מהגהת מהר"ם, ובד' לובלין של"י הדפיסו כהוגן כהגהת מהר"ם
ל"א אדאשמעינן כו' אבל הדפיסו גם כאן "וכי רצו מאי הוי כו' בשקנו מידו" שמחקו
המהר"ם שהוא כפול ומיותר (דק"ס) ועפ"ז הגיה הב"ח.

בדפויי הגירסא לעיל "לישנא אחרינא מאי קמ"ל" כו' ונמחק ע"פ הגהת המהרש"ל
ומהר"ם. ככה"נ גי' הדפוס מקורה בכת"י שלא גרס אלא "אדאשמעינן" כו', ועה"ג
ציין הסופר ל"לישנא אחרינא", ר"ל גירסא אחרת בגמ' (כמו שמצינו בכ"מ),
וכשסיים העתקתו כ' תיבות קישור להודיע איה מקומו בפנים וכוונתו ללקמן "אי
בשרצו" כו' (והשינויים בין כאן ללקמן הם שינויי נוסחאות פשוטים הרגילים בין
כתבי היד), והוכנס הגהה זו בפנים שלא במקומה.

^כ ובפרט א"ש להשערה הנ"ל דעיקר נוסח הדפוס הוא "אדאשמעינן" כו', והגי' "מאי
קמ"ל" כו' הוכנס מן הגליון, דלפי"ז הנוסח מקודם הגי' "מאי קמ"ל" הוא נוסחת
"אדאשמעינן".

^כ כ"ה ברוב כתי"י. בקטע כ"י ובאס' בשאין בה (בקטע כ"י הוגה אע"פ שאין), וכ"ג
התוס'.

^כ וכ"ה גם בכ"י אסקוריאל הגורס ב' הגירסאות יחד עד "תנינא".

צ'רשצ"א, ואין שינוי זה תלוי צ'שינויים
הנ"לכ"ס:

"במאי אוקימתה למתני' בשאין בה
דין חלוקה אי בשאין בה דין חלוקה
בי' רצו מאי הוי. צכמה כת"י
(כי"ר, וכו"ה צמ' וה') וראשונים
ליתא, וגורסים ובי' רצו מאי הוי, וכו"נ
גי' רש"י (לעיל צ: ד"ה וטעמא),
עיי"ש צ'רמז"ן ורש"ש דלרש"י קאי
אצ' הלשונות, ול"ע:

"ואיבא דאמרי הני מילי בריבסא
אבל בטינא לא בעי בולי האי".
צקצת כת"י (פר' וה', מ') דפו"י
נמוק"י ויד רמ"ה ליתא, והמהרש"ל
הוסיפו צודאי ע"פ כת"י:

רש"י. ד"ה שאין בה דין חלוקה. ח'
אמות "לא יחלוקו". ח' אמות"
הס"ד (כי"ה) ומה"ד לא יחלוקו
ספר תורה כו' וליתא "וצכתצי
הקדש"כ"ט (דפו"ר וכי"ה):

ד"ה קנין דברים הוא. או שעבוד
"קרקעות" שהקנין חל עליו.
צדפו"ר כת"י ה' ורש"י שצרי"ף
קרקע', ומוצן הלשון "עליו". וצהגו"ל
(אות ח') הציאו מהפרישה או
מטלטלין שהקנין חל עליו וכו"ה
צגמ"י, אולם הפרישה לא היה לו
כת"י, והגמ"י אינו מעתיק לשון
רש"י^ל וכוונתו אחרת, כמש"כ שאין
הקנין חל מיד, וצפרישה פי' שצריך
שיחול הקנין על איזה חפץ כנגד
הסודר, ולפי"ז א"ש לשון רש"י
שצשעצוד קרקעות חל על הקרקע.
ועי' צצ"ח (אות ו') שהגיה או במבר
או במתנה, וצפי' הר"י קרקושא
הלשון ואין חליפין קונין אלא במבר
או מתנה כו':

אחרי ד"ה והא אמה טרקסין.
צדפו"ר נוסף דיצור: טרקסין שתי
תיבות, והוא תוס', דגי' רש"י
צדיצור הקודם צדפו"י וכת"י

^כ שהרי כי"ר גורס "אי מהתם" כו' כלפנינו, והרשב"א שהביא גי' "מאי לאו" כו'
גורס בשאר הסוגיא כלפנינו.

^{כט} דרך רש"י בכמה מקומות לא להתחיל בצייטוט מן הגמ' אלא לכתוב ידיעה נחוצה
לסוגיא.

^ל ובר"י קרקושא דקרקע, ראה סוף דברינו.

^{לא} ובכל מסכתין אינו מעתיק לשון רש"י כמו שאר המסכתות, אלא מעט ובשינויים.

טרסקין (וגם מקילור הלשון נראה שאינו לרש"ז), ועי' תוס':

ד"ה בבנין. שהיה גובהו "מאה" אמה. עי' מש"כ הגרי"פ זשס התוי"ט דל"ל מ' וכ"כ בחשק שלמה וצ"ח (אות ז'). אמנם ציד רמ"ה כ' כלפנינו זרש"י [וכ"ה זרש"י כת"י ה'], ועי' לחם שמים להיעצ"ך (ריש פ"ה דיומא) שהוכיח דדעת רש"י שצית ראשון היה תכלית גובהו ל' עם העלייה:

תוס'. ד"ה מאי קמ"ל. לישמעלין בשיש בה דין חלוקה "נאע"ג דלא רצו] (בשרצו) פלגי תימא"ה הא קמ"ל בו. צסוף ד' התוס' נתקשו טובא המהר"ם והמהרש"א. ואמנם צכתה"י הגהת המהרש"א (שצסוגריים) ליתא והגי' כלפנינו ("כשרצו פלגי"), אצל תחת תיבת "תימה" אי' פי', ותיבות "כשרצו פלגי" אינם מוסבים על תיבות

לישמעלין וכו', אלא הם כעין ציטוט הגמ' "בי רצו פלגי", שע"ז פי' התוס' פי' הא קמ"ל כו', שהתוס' מפ' "כי רצו פלגי" לומר שמתרץ הגמ' דאתא תנא לאשמעלין דלא אמרי' לעשות גודא לא איתרצאי אלא כיון שרצו פלגי, וע"ז מק' הגמ' תנינא כו', וא"ל להגהות האחרונים:

ד"ה ארבע אמות. "ועוד הא" קא חזינן. כ"ה צדפוסים מאוחרים. צדפו"י וכת"י ודא, והוא המשך הקושיא:

דף ג:

גמרא. אמר אביי. צהגו"ל (אות א') הציאו מכת"י הגי' אלא אמר אביי, ויש לציין שכ"ה רק צכת"י א' (פ'):

וביון דלא הוי טפח לא "תני". צרוז כתה"י (אס' וה', מ' ופ', גליון קטע כ"י) צצראשונים (ר"י מיגש ויד

י' כאן גי' הדפוס ככ"י פרי' (ובקטע כ"י חסר מספר תיבות ו"חשיב ליה" תוקן עה"ג ויתכן שעיקר גי' "תני", דהא כ"י זו מתאים לגי' הדפוס, עיי' לעיל העי' יז), וכי"ר מתאים לגי' הדפוס רק בתיבת "תני" ושם "לא תני ליה ולא". (ונראה שכאן כ"י פרי' הוגה מכ"י אשכנזי, שהרי הר"י מיגש והרמ"ה הגורסים כענף כ"י פרי' [הספרדי] גורסים כאן ככ"י וכו' הוא מקיים נוסח הספרדי). בשאר כת"י (ר', מ', ה' ואסי') אלא לאו ש"מ הן וסידן לא לעולם אימא לך הן בלא

רמ"ה) לא חשיב ליה, ואולי ר"ל דמפני שאינו חשוד לא תני ליה (אמנם בקצת מקורות הנ"ל לעיל בסמוך צמקום "ליתנייה לשיעוריה" אי' ליחשביה):

עד דבני בי כנישתא אחריתי. צכת"י מ' נוסף בותיה, וכן בקצת כת"י צמגילה (וגורס בסמוך כמהרש"א הוצא בגליון הגו"ל אות צ'):

לבלדאי דקאמרי, וי"ג (כ"י אס') שמעינהו דקאמרי והיא היא. הצ"ח (אות ד') הגיה "שמעיה לבת קלא דאמר" ע"פ ד"ל, וכן ליתא "ההוא גברא" צקצת כת"י (מ' ופ', פר') יד'. ויש דל"ג "צת" אלא קלא (מ' ופ', וכן זה הסילוף צכת"י צסנהדרין לו, ועיי"ש דאין לתמוה צמה ששמע רשע לבת קול), וצכ"ר שמע ההוא גברא קלא (והוגה שמע ההוא בת קלא) ועי' עיון יעקב דהוא לצדו שמע:

דילמא מתרמי להו "פדיון שבויים". עי' גליון צסס הרש"ל (צהגו"ל אות ג') נ"א מילתא דמצוה, וכ"ה בכל כתה"י, ועי' רצינו יונה ואהל משה, וצר"ח כלפנינו:

"שמע ההוא גברא בת קלא דאמר". לפנינו עירוב נוסחאות, צדפו"י שמעיה לההוא גברא דאמר (וצגנזי הגאונים אי' דשמע לההוא שטיא), וצאגדות התלמוד וילקוט כ"י שמע

"קם" קטלינהו "לכולהו רבנן". צילקוט כת"י ליתא, ועי' תוס' (דק"ס):

רש"י. ד"ה אלא. צדפו"ר אחר דיבור זה נוסף דיבור: תיזה חרדה מתרגמו תיזחא (צראשית כז, לג), וכן צר"ח פי' רעוע, ונראה שאינו לרש"ס:

ד"ה חיבי אסביה. "ובתובה היא ביוסיפון בן גוריון". עי' הגו"ל (אות

סידן וכיון" כ"ז ליתא וגורסים כיון (ובכ"פ כלפנינו אלא דשם "כיון" ובע"כ נוסף מני"א). כמו"כ בכל כתה"י לבד מפר' ואס' נוסף ולא.
 יד' כ"י ה' ר"י מיגש ויד רמ"ה. באס' ליחשביה לשיעוריה, ונראה שהוגה מב' הגירסאות.
 יד' ושם דאמרה (מ') או דהוה קאמרה.

ט') דלא נמצא ציוסיפון וצינו לפרק נ"ה, ובאמת שם אי' אלא דז"ע טובא דשם המעשה להיפך מן הגמרא והאיך הביאו רש"י (שם מסופר שרצה הורודוס לצנותו מעצמו, וזקן א' אמר לו צרבים לא לסותרו אלא לצנות סביבו שמה אם יסתרו לא יספיק לצנותו והסכים לכך, וזה היפך הגמ' צכמה נקודות) לה:	שמואל כו', ו"וכן הוא" ליתא כלל: בא"ד. ומבאן קשה על "פ"ה" באלו נאמרים. צכת"י פ' על מה דאמ': דף ד.
תוס'. ד"ה הגה"ה וד"ה אי הכי. צכת"י של תוס' ד"ה הגה"ה נכתב צגליון כשאר גליוני תוס'. צכת"י פ"י גם ד"ה אי הכי נכתב צגליון ^ל :	גמרא. אל תקלל עשיר ולא יהא אלא נשיא. עי' הגו"צ (אות א') צשם קצת כת"י דנוסף א"ל והא עברא הוא א"ל לא יהא כו'. ובאמת כ"ה רק צגליון כת"י מ' (גם תיבות "לא יהא לא נשיא" צגליון ועי' צסמוך) וצשאר כתה"י ליתא, ואינו הגון דנשיא עדיף מעשיר (דק"ס) אצל לפי הנתצאר צסמוך א"ש:
ד"ה כל דאמר. וכן "הוא" דהכי נזמי" אמר שמואל. צכת"י ל' וכן הכי דהכי אמר שמואל ^ל , ויתכן שצ"ל וכן הלבנתא, ועי' מהר"ס. צתוס' ישנים (והכא) ו[הבין] נמי אמר	"ולא יהא אלא נשיא וכתוב" ונשיא בעמך לא תאור "א"ל" בעושה מעשה עמך כו'. צדפו"ר וכתה"י

^{לה} וחשבתי להגיה מסברא וצובא היא, וכוונת רש"י לומר דביסיפון יש סילוף, אלא דבכ"י"ה (וגם בע"י) כלפנינו, ועוד שלכאוי אין טעם שרש"י כאן יתעסק בהכחשת יוסיפון, אבל לגי' דילן כוונת רש"י לומר שמעשה דבבא ב"ב ידועה היא וכתובה ביוסיפון.

^{לו} בכת"י ל' ד"ה אי הכי ליתא כלל.

^{לז} אבל הוצמד לדיבור אחרת של גליון תוס'. בדפו"י אחרי מלות "איכא תיוה ושריי" נדפס ד"ה אי הכי ללא הפסקה, ולפנינו ע"פ מהר"ם וכע"ז במהרש"א.

^{לח} ובפ' כו' דהכי אמר שמואל, ונראה שפענח הסופר "וכן" כ"כו" ומהק תיבת "הכי" שאין לה מובן.

"א"ל" ליתא^{לט}, ומ"ולא יהא אלא נשיא" הם ד' הורודוס, וכמש"כ בעץ יוסף על הע"י, וכ"ה להדיא בקל"ת כתי"י (מ' וגניזה) מנוה"מ אה"ת ילקוט ע"י ויד רמ"ה אמר ליה^י והבתיב^{יב} ונשיא כו' (ו"ולא יהא אלא נשיא" ליתא^{יב}). בדפו"י (וגליון כתי"י מ') ובכתי"י אס' לא יהא, וג"ז מורה שהוא ענין חדש ולא המשך ד' צבא בן צוטא:

"הא סתמא בוי' מיבעיא". צר"י מיגאש וכ"י אס' מד גורס מקום שנחגו לגדור אין שלא נחגו לגדור לא אימא סיפא אצל בקעה מקום שלא נחגו^י לגדור אין מחייבין אותו הא מקום שנחגו לגדור מחייבין אותו היינו גנה, וכ"ה צרמז"ן צסס נוסחאות הישנות, ועיי"ש (צסוף דצרי'ו):

אי הוה ידענא "דזהרי רבנן" בולי האי. צכתה"י דצניעיתו כולי האי:

השתא סתם גנה אמרת "לא" סתם בקעה "מיבעיא". צקל"ת כתי"י (מ' ופ') השתא סתם גינה אמרת אין מחייבין אותו סתם בקעה מחייבין אותו, וכן נראה מדויק יותר^י:

"מאי רבא מלכותא". צרוז כתי"י וממאי^{יב} דהאי רבא לישנא דמלכותא הוא, וכ"נ גי' רש"י שפי' מהי רכא, דאי כלפנינו ל"צ פי' שפירשה הגמ'. צכתז היד הגורס כלפנינו (פר') גורס מאי רכא מלד:

רש"י. הגהה שאחרי ד"ה פשיטא. ראה מצוא שאינו לרשז"ס. עד תיבות "הכי דיינין ליה" הוא העתק פי'

^{לט} בכי"פ אי' ונמחק.

^מ "אמר ליה" ליתא בכי"מ.

^{מא} וכ"ה והבתיב בכי"י פרי' (וכן הוגה בפי').

^{מב} וכן נמחק בפי' (עי' הערות לעיל בסמוד).

^{מג} כ"ה בכי"ר. בשאר כתי"י ומנלן.

^{מד} ונרי' שכי"י פרי' הוגה כאן ע"פ כ"י אשכנזי.

^{מה} כ"ה בר"י מיגש וכ"י אס'. ברמב"ן כלפנינו.

^{מו} וכן הובא בגליון פרי' בשם גירסא דוקנית.

השתא נמי "שדי" ליה. צרצנו צרוך
(ויד רמ"ה וכי"ר) אתי חצריה ושדי
ליה, פי' יתיר הקשרים עיי"ש:

הר"ח כאן, ועד סה"ד העתק מהר"ח
צצ"מ:

דף ד:

סינופי ירבי "מלבר בו" ודידיה
הוא" משריק ליה טינא. צכ"י גניזה
הג' סנופי דיכי לגאז וליסניף לבאר
אתי אידך מפניף ביני ביני
ואמר דידי ודידיה הוא ולישדינהו
שריק ליה טינא, ואולי פירוש
דמסניף חצירו ע"י שעומד
צפנים ומסניף לחוץ, וכן יכול
לקלו משם, וצ"ע (ולא מנינו
לג' זו חצר):

גמרא. סינופי "יריבי". וברש"י. נ"א
ריבי. רש"ל (גליון הוצא צהגו"ל אות
צ') וכ"ה צרש"י כת"י ור"י
קרקושא"ל ורגמ"ה (וצרוב כת"י^מ
דיבי ועי' ראצ"ד (צש"מ) וז"ל דיכי
מלשון נדכאים קנים חלוקין אחד
לשנים או לשלשה מעורצין צין הגסים
וצולטים לחוץ עכ"ל, וצרגמ"ה
השלס^מ נוסף פירוש וז"ל דיכי כגון
תיכי דמתרגמינן שרשרות תיכין
עכ"ל, וצכת"י פ' ורא"ש דצי עיי"ש
צפלפולא חריפתא וז"ל כמו דעצי
והעין נצלעת צמצטא, והס ראשי
קנים שנועצים אותם לצר, וצפרק
איזהו נשך שלוף דוך עכ"ל). נראה
הכרח המהרש"ל ממש"כ צהג"ה
צרש"י, אצל עי' מש"כ שם:

"אמר רב יהודה בו' ל"ש עמוד
מקוץ".^י כ"ז ליתא צדפו"י
ורוב צתה"י, ונוסף מן הרי"ף.
המהרש"ל (דפו"ר) הוסיף
"אמר רב יהודה אמר שמואל
הלכה כר"י" והשאר ליתא,
וכ"ה צכת"י הגורסים אותה

^{מז} אמנם הביא שם גם מהראב"ד, ובע"כ דט"ס שם וצ"ל "דיכ"י כבסמוד.
^{מח} וכן הוגה בכי"ר ע"פ הערוך, וקשה לקרות מה היה שם מעיקרא (ונר' שהיה דצי
כבסמוד).

^{מט} שהוא עיבוד מאוחר מהרגמ"ה הנפוץ.

^י כ"ה בדפו"י, ובכת"י אתי חצריה ושדי ליה.

^{נא} הובא בהגו"צ אות ד' וכאן בתוספת בירור.

(ר' ואס"י^ב), וכזר הרגיש הצית יוסף
(סי' קנ"ח) צוה ליתא רק צרי"ף,
וכן עמד צוה צר"י אלמדארי (צקוצן
שיטות קמאי). וצקצת כת"י של
הרי"ף ליתא ג"כ^ג, וכ"מ מהר"י
מיגש שכ' דהלכה כר' יוסי אליצא
דרב הונא ולא הביא כן מהרי"ף:

"הכל לפי דמי קנים בזול. גי' זו
תמוה ולא מצינו לו חצר צכתה"י^ד.
צכי"ר (ואס"י) הוא כנ"ל צסמוך, וצפ'
קרוב לנדפס "הכל דמי קנים בזול"י^ה.
צפר' "הכל לפי" ליתא כלל וכ"ג הר"י
מיגש ויד רמ"ה:

הכל "לפי" מה שגדר. עי' רמב"ן
(ורשב"א וריטב"א) שמקצת
נוסחאות גורסים הכל מה שגדר
עיי"ש הנפק"מ, ולא מצינו
גי' זו צכת"י^ו, ואמנם
צכת"י אס' ור' הגי'
"הכל" לאתויי מאי
רב הונא אמר"ה הכל לאתויי במה
שגדר וחייא בר רב אמר לאתויי
דמי קנים בזול" וכ"ג רגמ"ה,
ואמנם גי' זו פי' כגי' הנפוך:

תנן המקיף את חבירו משלש
"רוחותיו בו" אין מחייבין אותו.
צכת"י ר' ליתא וגורס בו, ואולי מזה
צא רש"י לאפוקי:

בשלמא לרב הונא "דאמר הכל לפי
מה שגדר בה" בו' אלא לחייא בר
רב "דאמר הכל לפי דמי קנים בזול"
מאי איבא בין ת"ק לר' יוסי "אי
דמי קנים בזול לא קיהיב ליה מאי
קיהיב ליה". כל המסומן ליתא
צכתה"י וראשונים ("אי דמי קנים

^ב ומעתיק כ"י אס' גופיה הוא דהוסיפה שהרי כתוב שם "הכל לאתויי מאי" ונמחק מפני שנמלך להעתיק מכ"י הדומה לכי"ר (ראה בסמוך). ובכ"י פרי' נוסף בסוף הסוגיא "אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כ' יוסי ואליבא דרב הונא דאמר הכל לפי מה שגדר".

^ג אבל במהדורת המאור איתא.

^ד וגם הרשב"א הביאה רק בשם הרמב"ן ומשמע שלא היתה לפניו.

^ה בה' "אמר רב הונא".

^ו באס' "לא" ונמחק ופשוט דצ"ל כבכ"ר.

^ז ומה דנדפס בסמוך ג"כ ליתא בכתה"י, עיי' הגהות הב"ח אות ב' וכ"ה בכתה"י ומש"כ בסמוך ("בשלמא לרב הונא").

^ח יובכ"מ "הכל לאתויי מאי לאתויי דמי קנים בזול".

איבא בינייהו "אגר נטירא". כ"ה
 צדפוסים כ"י חס' ורגמ"ה. צשאר
 כתה"י ויד רמ"ה דמי קנים בזול,
 דהא לשניהם חייב לכה"פ אגר
 נטירא:

"ואיבעית אימא מקיף וניקף איבא
 בינייהו בו". מכאן עד "לישנא
 אחרינא" הוא גי' הגאונים (כמש"כ
 צעליות הר"י והראשונים שלאחריו)
 וכ"ה צכ"י חס' וציד רמ"ה, ומאן
 דגריס לה אינו גורס מ"ל"א" עד
 סה"ע שהוא גי' רש"י, ועי' ראשונים:

"לישנא אחרינא בו". כ"ג רגמ"ה.
 גי' רש"י ורוב כתה"ס^א: ואיבעית
 אימא מקיף וניקף^ב איבא בינייהו
 דת"ק סבר לא שנא ניקף
 ולא שנא מקיף אם עמד וגדר
 מגלגלין עליו את הכל ור' יוסי סבר
 טעמא דעמד ניקף מגלגלין עליו את

צזול" כו' ליתא גם צדפו"ר
 ועי' רש"י):

"איבעית אימא אגר נטירא איבא
 בינייהו בו" "ואיבעית אימא
 ראשונה שנייה ושלישית" בו'
 "איבעית אימא מקיף וניקף" בו'.
 כ"ה צדפוסים ע"פ המהרש"ל,
 וכן הסדר צכ"י פר' ואס'
 וכן היה הסדר צכ"י ר"ט,
 וצכתה"י מתחיל איבא בינייהו אגר
 נטירא, וכ"ג רש"י ר"ח יד רמ"ה
 וצעל המאור. צכ"י מ' ופ'
 הסדר ראשונה שנייה שלישי וחס"כ
 אגר נטירא וכ"ג אור זרוע.
 צדפו"י הסדר ראשונה שנייה
 ושלישית, מקיף וניקף, ואח"כ אגר
 נטירא וכ"ג רגמ"ה, והמהרש"ל
 הגיה כלפנינו ע"פ רש"י, ותיבות
 "איבעית אימא" שהיו צסוף הסוגיא
 נקדמו לתחילתה:

^ט שם אי' "לת"ק מאי יהיב ליה דמי אגר נטירא ואי' איבא בינייהו ראשונה" כו',
 והן מתחילת הסוגיא הן מהא דהתחיל ב"איבעית אימא" מראה שגי' המקורית כמו
 כ"י הספרדים וכגי' רש"י (שהיה לפניו כ"י מענף כ"י ר).

^ס או "דמי קנים בזול", עי' בסמוך.

^{סא} מ' ופ', פר'. בכ"י רש"י בלשון אחר.

^{סב} "מקיף וניקף" כ"ה בכ"י רש"י, וכ"ה בדפוסים ורגמ"ה. בשאר כתה"י וראשונים
 ניקף ומקיף.

הבל (וי"ג^ס: דגלי דעתיה) אבל עמד מקיף אין נותן לו אלא דמי רביעית (ועי' תוס' שהזיחו כן מגי' הספרים, ובתו"י שכ' למוחקו וכגי' רגמ"ה):

רש"י. ד"ה הג"ה יריבי. טפח יתירא לביני "אורבי". עי' צ"ח (אות ה') שהגיה ירבי, אולם צדפו"ר וד"ל הגי' אורבי, וכ"ה שם צרש"י דפו"ר וכת"י, ולפי"ז מש"כ הרשצ"ס "יריכי" כוונתו לחלוק על גי' רש"י "ריצי" (עי' לעיל):

ד"ה הג"ה תמו"ש ול"נ בו'. ה"מ "בין בקעה לבקעה ובתל" גבוה ד"א בו'. עי' מראה כהן (הוצא בהגו"ל אות ח') מה שהגיה ע"פ רש"י שצרי"ף, וגם צאו"ז וכת"י (גניזה) כלפנינו, ול"ע מה שהק' מרש"י על הרשצ"ס. ועי' רצינו יונה ד"ה ורש"י ז"ל שסבר שההג"ה מרש"י ילא, וכ"מ צמאירי שכ' וז"ל: הדרך השני לגדולי הרצנים (ר"ל רש"י) ואע"פ שצקנת

פירושיהם נמלכו דברים חזיים אמורים לשיטה אחת וחזיים לשיטה אחרת, מ"מ כו' עכ"ל, וכן מצינו שייחס האו"ז קטעי ההוספות לרש"י^ס, ואמנם כאן ייחס הקטע לרשצ"ס שכ' אחרי פירש"י וז"ל ורצנו (שלמה) [שמואל]^ס ז"ל פירש כו', ואולי מפני שכ' להדיא "ולי נראה". וכן צדפוסים דילן נדפסו כמה הוספות בלי היכר:

בא"ד. ובתל ד"א "לשם" הוא דלא בעינן. צאו"ז ושלם^ס, וראה צסמוך:

בא"ד. המונע מליבנם בהמות. צאו"ז נוסף: ואע"ג דחלולות ומנוקבות המחיצות ואין גבוהות ארבע אמות דאיבא חיזק ראייה דלחיזק ראייה דבקעה לא חיישינן: וכ"נ צכת"י (גניזה, קרוע) וכעי"ז צרש"י שצרי"ף:

ד"ה ה"ג ר' יופי בו' "ול"ג ניקף". הך

^{סג} מי ופי'.

^{סד} עי' סי' ט' פירש"י ז"ל כו' והביא הדברים שבהוספה שם, וסיים וכן פירש רבינו שמואל זצ"ל בפרק חזקת הבתים.

^{סה} וזה טעות דמוכח כי אם כוונתו לרש"י לא היה צ' להפסיק, וכן דרכו לכנות רש"י "רש"י" ורשב"ם "רבינו שמואל".

^{סו} בדפו"י בטעות "לשלם".

ול"ג ניקף" אינו מפירש"י רק שייך
 בהג"ה. רש"א (גליון הוצא בהגו"כ
 אות ט') עיי"ש, אמנם ברש"י כת"י
 ה' שאינו מציא שום הגהות, וגם לא
 מהרש"צ"ס, מופיע דיבור זה, ורק
 תיבות "הג"ה וכן צפר"ח" ליתא, וכן
 מתיבת "תוס" עד סה"ד ליתא. והך
 דל"ג ניקף הוצא בתוס' ישנים בשם
 פירוש הקונטרס:

דף ה.

גמרא. לא יהא אלא עיזא בעלמא
 "מי לא בעי נטירותא" "א"ל עיזא
 בעלמא לאו לאבלויי בעי א"ל ולא
 גברא בעית דמיכלי לה" אתא
 לקמיה דרבא ב'. הגירסא דלפנינו
 הוא עירוב נוסחאות א' וה' (או ו')
 דלהלן^ס שהם עיקרי הנוסחאות,
 כמצואר צהר^ס. והנה כל
 הגירסאות שצכתה"י:

א. צ' כת"י (ר', פ') כעין לפנינו

תוס'. ד"ה ורבי יוסי. אם עמד
 "משמע ניקף". צכת"י אס עמד ניקף
 דייק, ולפי"ז משמע דגרסי' אס עמד
 ניקף, דלא כמש"כ צד"ה אס עמד.
 והנה צדפו"ר דיבור זה ודיבור הצא
 "הגה"ה כתוב צספריס" הכל דיבור
 א' והג' "משמע ניקף ע"ב הגה"ה
 כתב צספריס" כו', וכלפנינו כזר
 צדפוס ונליא. והנה צכת"י ליתא
 תיבת "הגה"ה" צדיבור הצא, ואפ"ל
 דהיה כתוב "ע"כ הגה"ה", וכל
 הדיבור הוא רק הגה"ה ולא מתוס',

^ס ובאמת השערה זו רחוקה היא בעיני וכתבתיו לרווחא דמילתא.
^ס בדפו"י תיבות "מי לא בעי נטירותא" נדפסו לאחר תיבות "דמיכלי לה", וכלפנינו
 ע"פ המהרש"ל.
^ס ולהסביר התהוות חילוקי הנוסחאות יש לשער שמעיקרא היו ב' נוסחאות: א' (גי'
 האשכנזית) מי לא בעי נטירותא (א') וב' (גי' ר"ח הספרדית) ועיזא לאו אכלויי מכלו
 ליה אמר ליה ולא גברא בעי לאכלוייה (ה').
 מאוחר יותר גי' ב' הוגה ל"לאו אכלויי בעיא" (וי' ובגי' זו הושמט בקצת מקורות

"מי לא צעי נטירותא" ושם ליתא להמשך א"ל עיזא כו' עד אתא לקמיה דרבא.

ב. ככ"ר הוגה עה"ג ולא גברא בעי לאבלויי, ונראה שכ"ג רש"י.

ג. ככת"י פר' ועיזא לאו אבלויי בעו, וגם שם ההמשך ליתא^א. לגירסאות אלו לא ענה רוניא מדי.

ד. גי' כת"י מ' א"ל עיזא לא בעי נטירותא גברי בעי אבלויי, והוא עירוב נוסחאות א' וצ' (או ז"ל [ולאו] גברי, וכעין לפנינו).

ה. ככת"י אס' יד רמ"ה ור"י מיגאש ועיזא לאו אבלויי מכלו ליה אמר ליה ולא גברא בעי לאבלוייה (וליתא "מי לא כו' א"ל"), וכ"נ גי' ר"ח.

ו. גי' רצינו צרוך כעין הנ"ל ושם כלפינו ועיזא לאו אבלויי בעיא, אצל צרור שלא גרס "א"ל" שהרי צא' מפירושו פי' ש"לא יהא אלא עיזא בעלמא" מדצרי רוניא הם. צרוב כתיב (לצד מכי"ר) נוסף לא אשגח ביה אתא כו':

זשי. ד"ה חב לי. כל הדיבור ליתא ככ"ה (שאין זו הוספות) אמנם הוצא צאו"ז ור"י אלמדארי, ונראה דהוא מהרשצ"ס:

ד"ה פייסיה במה דאיפייס. "הואיל" ונתרצה לבד. ככת"י והואיל ונתרצה לכך מהר ופייסוהו:

תוס'. ד"ה ארבעי. "ועוד דצלא הוא עור בדאמרי' מאי דרגש ערסא דצלא". ול"ע הא כבר הק' כן רש"י עצמו, וצמוס' ישנים וצמוס' אלפס וס' הישר ליתא:

ההמשך (גי', ויתכן שהוא השמטה רק בכ"י פר'). חלק השני של גי' ב' ("א"ל ולא גברא בעי לאבלוייה") הועתק והוגה במעט ספרי אשכנז ומאיזה סיבה הושמט תחילת הגי', וזה היה לפני רש"י והוגה בגליון כ"י (ב') ובכ"י מ הוכנס כני מן הגליון (ד').
^א ברש"י כ"ה "מי לא בעית כו" ליתא.
^ב יתכן וגרס כגי' ו', רק שנשמט הסוף.

ד"ה ובא בזמנו. "ונראה לי". צתוס' אלפס וכת"י אחר (כריכה),
צכתה"י וצוס' אלפס צריך לומר:
ויתכן שהיא צוס' הסצר:

דף ה:

בא"ד. ניפשוט מהבא דלא אמרינן
מיגו דאי בעי אמר פרעתיך עתה.
צכ"ל ופ' (שס עה"ג)
דלא אמרינן מיגו במקום חזקה דאי
אמ' מיגו"ג ניהמני במיגו דאי צעי
אמר פרעתיך עתה"ג, וצכת"י
(כריכה) ליתא"ד:

ד"ה מי אמרי'. ובהך חזקה גובה
בלא שבועה. צכ"ל נוסף ושטר
עדיף מעדים, וכ"ה צתוס' ישנים
ושאנך:

בא"ד. ולא דמי כלל כו'
דאי בעי פטר לה בגיטא. צכת"י
נוסף: דקסבר מה לי לשקר בעדים
דמי ואתי עדים ועקרי ליה לחזקה,
וכ"ה צתוס' שאנך:

גמרא. דכל "שפא ושפא". ע"י הגו"ל
(אות א') דצרי"ף (הנדפס, צכת"י
ליתא ע"י הגו"ל שס) וכת"י (ר'),
והוגה כלפנינו) הגי' דכל שעתא
ושעתא, וכע"ז צר"י מיגס (דכל
שעה ושעה), וע"י עליות הר"י דלשי'
אין זמנו אלא בגמר אותה השפה,
אמנס ע"י צטור (סי' קנ"ז ס"ק כ"ד)
שחלק עליו צזה:

תוס'. ד"ה ובא בזמנו (מעמוד
הקודם). אין צריך לפורעו בעדים.
צכת"י ל' ופ' נוסף: מאחר דדווק' אם
אמ' פרעתי' בגו זמני' אינו נאמן
הא אם אמ' לאחר זמני (או: בזמני)
נאמן, וצפ' הוא על הגליון, וליתא

עב בכ"ל נוסף: עתה שהוא לאחר זמנו קאמ' פרעתי' בלא זמני, ואולי הוא תוס'
הסבר.

עב ובכ"ל נוסף א"נ הכא דליכא עדי' ואיבעי למיפשט דלא אמ' מיגו נימ' דאיירי
דאיכא עדים וליכא למיפשט מידי דלא חשיב מיגו כו', ואינו מובן היאך הוכנס לכאן
ומה פירושה.
עד ע"י מבוא.

דף ו.

שמאלא צספרי ספרד^ע איכא דאמרי
 כו'. לפי גי' זה ז"ל כמו שהוא צכת"י
 אלו ורצ יוסף אמר אפילו כו', וכ"ה
 צכת"י הנז' צאות א'. ה. גי' המוצא
 צצ"ח^ע שהוא ע"פ הרי"ף הנדפס
 (ואף דצרי"ף צכת"י ליתא יש לשער
 שנוסף ע"פ צכת"י), וכע"ז צרי"ף
 דפוס קושטא וכן הגי' צכת"י פ'
 "לכשורי לא אחזיק להורדי" ושם
 נמחק, ומש"כ שפי' צנמ"י ז"ע
 דלכא' אין זה מפורש צדצרי:

אמר רב נחמן אחזיק לנטפי
 "אחזיק" לשפכי אחזיק לשפכי "לא"
 אחזיק לנטפי "ורב יוסף אמר אפילו
 אחזיק לשפכי אחזיק לנטפי א"ד
 אמר רב נחמן אחזיק לשפכי אחזיק
 לנטפי לנטפי אחזיק לשפכי" אבל
 לצריפא דאורבני לא. רש"י צא
 לאפוקי מגירסת הר"ח ועוד (וכ"י
 פרי"ט ואס') אחזיק לנטפי לא אחזיק

גמרא. "אמר ר"נ אחזיק להורדי לא
 אחזיק לכשורי לכשורי אחזיק
 להורדי ורב יוסף אמר אחזיק להורדי
 אחזיק לכשורי א"ד אמר רב נחמן
 אחזיק להורדי אחזיק לכשורי
 לכשורי אחזיק להורדי". בזה הענין
 רצו הגירסאות: א. כגירסת הדפוס
 שלפנינו אי' צרצו צרוך וכת"י מ'ע.
 ב. גי' דפו"י רצ יוסף אמר אחזיק
 להורדי אחזיק לכשורי לכשורי לא
 אחזיק להורדי, וכ"ג צה"ג, עיי"ש
 בהגהות צן אריה^ע (וכלפנינו הוגה
 ע"פ המהרש"ל). ג. צכת"י ר' ליתא
 להא דרצ יוסף, וכ"מ מרצו יונה
 רצו גרסא ואו"ז. ד. צקצת צכת"י
 (פר' ואס' ופ') אי' להא דרצ יוסף
 אצל ליתא ה"איכא דאמרי", וכ"מ
 מהרמז"ן, רשצ"א, פסקי רי"ד, וס'
 העיטור, וכן מפורש צרא"ש שהציא

^ע ושם אפי' אחזיק להורדי.

^ע תמצית פי' ע"פ מש"כ בש"מ דמח' דוקא כשכובד הכשורי שוה לכובד ההורדי, וע"ז
 פליגי דלר"נ עדיף שיהיה הכובד מתפשט מלהיות במק"א ולר"י עדיף במק"א ולא
 יתרוע כל הבנין, וכ"מ בנמ"י ע"י להלן בגי' הב"ח.

^ע וצ"ע דהרי איכא מצינו לפנינו דבספרי ספרד ליתא.

^ע אות ב'. ושם "איכא דאמרי אמר רב נחמן אחזיק להורדי" הוא טעות וצ' למוחקו,
 דברי"ף הגירסא בחילוף ולא בהוספה.

^ע שם הובא גי' רש"י בגליון.

ד"ה סמך לבולח. ותנן בו'. כלן
מקומו של תוס' דדיבור הסמוך
(דפו"י ואו"ז)^פ, והוא לרשז"ס
(דהא הועתק באו"ז):

ד"ה ומודה. המבדיל בין החצירות.

חצר שמעון		
בית	לופתא	חצר דאבן
כותל הסמוך		

זכת"י ה'
נוסף בזה:

וכ"ה תוס' ישנים^פ (וצרש"י כת"י הוא צסה"ד),
ומש"כ "כותל הסמוך" ר"ל שזהו
גבולת החצר, ודו"ק^פ:

ד"ה תוס' אחזיק להרדי. תוס' זה הוא
לרשז"ס (ע"פ הטור סי' קנג ותוס'
ע"צ ד"ה ואי):

תוס'. ד"ה ומודה רב הונא. בגון
שעשה "היבר". זכת"י (ותוס' שאנץ)
חיבור:

לשפכי לשפכי אחזיק לנטפי
(ובהמשך נחלקו הגירסאות:
זר"ח עלמו ורבינו צרוך ממשיך
אצל לזריפא כו' ול"ג א"ד כלל,
וכ"ה צדפו"ר. צפסקי רי"ד
וכת"י (פר' ואס') ממשיך כלפנינו
רק דגרסי' ור"י אמר
אפי' אחזיק לנטפי אחזיק לשפכי).
גי' היד רמה כהא"ד^פ,
וכ"מ זר"י מיגש. זר"ש גורס
כלפנינו, אצל מוסיף זל"ק לר"י
"אבל לצריפא דאורבני לא".
זכ"ר גורס כעין לפנינו
ושם רב יוסף אמר
אפילו אחזיק לנטפי לא אחזיק
לשפכי, וז"ע^פ:

רש"י. ד"ה לא היו דברים מעולם.
"דאילו אמר פרעתי בו". מכלן עד
סה"ד ליתא זכת"י ה' שאין זו
הוספות ונראה שהוא לרשז"ס:

^פ יתכן שגורס הל"ק רק שלא הביאה כמו במח' הורדי וכשורי לעיל בסמוך, ולא מצינו
לו חבר בזכת"י.

^{פא} ושם באיכא דאמרי "לנטפי אחזיק לשפכי" ליתא.

^{פב} מדפוס ונציא ואילך נדפסו מילות "ע"כ" בסוף הדיבור, ועפ"ז הגיה המהרש"ל
כלפנינו.

^{פג} ובקובץ מפרשים מהד' עו"ה שיבשו הציור ופירושו שלא כהוגן.

^{פד} אולם צ"ע כעת מה שצייר גבולת החצר בין הבית והלופתא.

דף ו:

גמרא. "אמר מר בר' זמעידי" פשיטא. כ' צרמז"ן דה"ג זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו פשיטא (אינמי פשיטא לא צריכא כו' ותו לא^פ) וכ"ה צריטב"א צסם גירסת רש"י וכ"ה צכ"פ ויד רמ"ה. חצל צרוב ספרים המוצא צריטב"א (וכן כ' הרמז"ן להוציא מגי' זו צסם מקצת נוסחי, וכ"ה צכמה כת"י^פ) זה שלא בנגד זה (וצרמז"ן נוסף זמעידי) פשיטא, ועי' ייסוצו בעליות דר"י וריטב"א:

צכת"י פר' רי"ף דפוס קושטא רא"ש ויד רמ"ה כ"ז ליתא, וא"ש דלגי' דילן ק' למה חוששין לגדיים וטלאים צין גג לגג, הא אי"ז הדרך שיכנסו לשם:

"במסיפס מצי משטמיט ליה [אמר אמצורי קממצירנא] במחיצת עשרה לא מצי משטמיט ליה". עי' הגו"ל (אות ג') שהוא ע"פ הרי"ף (והרא"ש) כמס"כ המהרש"א וכן ע"פ הערוך (כמו שהעיר הגרי"פ). וכ"ה ההוספה צר"י מיגש יד רמ"ה וכ"י אס"פ^פ, ועי' חת"ס דרש"י ל"ג לה:

אינו זקוק לד"א. צכ"ר אפילו בין גג לגג אין זקוק לו כו', וכ"ה צצה"ג, וצרי"ף ור"י מיגאש בין גג לגג, ודלא כנחל"ד שפי' צדעת הרי"ף והרמז"ס דקאי צין על גג וצין על חצר, וצ"ע עליו:

אין "צוקין" לו. צכל הסוגיא צרוב כתה"י^פ וראשונים זקוק, ולפי"ז א"ש צפשיטות דקאי על צעל החצר (לרש"י) ולשון הריטב"א "אפי' צעל החצר":

רש"י. ד"ה אבל בתרבין אפדני. להניח לה בנגד פתח הטרקלין

"אי לגדיים כו' בבת ראש סגי".

^פה כ"ה רק ברמב"ן.

^פר, ר', מ' ופירקוביץ. בכת"י אס' ופר' כלפנינו.

^פו ושם לנתפס עליו כנגב ובעשרה לא מצי משתמיט ליה בציר מעשרה מצי משתמיט ליה אמר אימצורי הוא דקממצרנא ליה.

^פח בפר' זקוקין.

נחמן הביא כאן אגב שנחלק לעיל
ארב הונא וקאמ' נמי
ומודה רב נחמן כו'. וכע"ז נוסף
בתוס' שאנך (אמנס שם נוסף
בתחילת הדיבור כקושיא,
וכן לא הוזכר הא דרצא
אלא מילתא ראשונה דרצ נחמן^ז דבי
כווי, וא"ש):

"החשוב שבה" בעין גינה "קטנה
לאויר". דפ"ר כת"י ה' וראשונים
החשוב בה, והפי' שהניח לה דרך וזה
הדרך חשוב זה כעין גינה כו'^פ, אבל
כלפנינו זכת"י א' (רש"י על הרי"ף
כ"ל)^ק והפי' כנגד טרקלין החשוב
ביותר. זר"י קרקושא לא העתיק
"החשוב שבה":

ד"ה שתי חצירות. "אלא מצד א'".
הסגור ליתא גם דפ"ר, וכוונת
המגיה דל' אינו נמוך אלא מצד א'
ומצד כו' (וכע"ז בתוס' שאנך)^ז:

ד"ה תוס' ומדלא מיחה כו'. לצורך
כל ימות החג שבבב' "שנה". צהגו"ז
(אות ו') כ' דפ"ר הרי"ף שכל
"השנה" והוגה כלפנינו, ואינו כן
אלא דל' אבל דפ"ר ואו"ז כלפנינו
ואין לגי' ד"ו שום ציבור^ח:

דף ז.

גמרא. אבל מטו כשורי למטה
מעשרה "מצי א"ל" למטה מי'
רשותא "דידי" הוא. זכת"י (פר'
ואס') אמרי' ליה כו' רשותא דתתאי
(ויש דל"ג "מצי א"ל למטה מי'")

תוס'. ד"ה האי כשורא. "ולא בחזקת
הבתים". זכת"י ל' ופ' נוסף (וצל'
זמקום "ולא זכ"ה") דבע"א למה
הביא דברי רבינא הבא היה לו
לקובעם בח"ה דבשלמא רבא ורב

^פ ובאמת באו"ז להניח לה דרך כנגד כו' כעין גינה ועולים כו', ול"ג "קטנה לאויר".
^ז וצ"ב בזה (דהא כת"י זה אינו מענף ד"ו וכי"ה אלא יש לו קירבה לדפ"ר), וכן
מדפיסי ונציא הגיהה גם ע"פ כת"י דומה לכת"י זה.

^א אמנס בדפוסים האחרונים עד ווילנא היתה הגי' "השנה" וע"ז הגיה הרש"ש
"השנים" ולגי' דלפנינו א"ש, ולפנינו דוגמא להגהות מדפיסי וילנא בפנים ע"פ דפוי"י
שבדק"ס.

^ב יש כאן כת"י קרועה מכריכה, ונראה שאין בו הוספה זו.

^צ לפנינו שם "רב הונא" אבל עיי"ש בהגהות הב"ח וכי"ה בכת"י וראשונים.

^ד ויש לציין שהגהת הב"ח (אות כ') אינה ע"פ ד"ל ובכת"י כלפנינו.

כלל^{צה} וכן נכון דל"ז שיתעון אלא הרי
הוא צרשות חצירו צעס וטענין
ליה^{צו}:

דף ז:

גמרא. שהלכות קבועות הן. צכת"י
ר' נוסף בהלכה למושה מפיני, וכ"ג
רצינו צרוך:

"בי חיבי דעיילי" איסורייתא
והדר^{צח}. צדפו"י ונפקא
(וכע"ז צרצנו צרוך ונפקא, עיי"ש^{צז})
וכ"ג זה"ג, וכלפנינו מן המהרש"ל
שהגיה ע"פ רש"י.
צכתה"י בדנקיט (וי"ג גם איניש^{צח})
איסורייתא וצקצת כת"י (פר' ואס')
ונפיק ועייל והדר. וצ"ע אם יש
נפק"מ, שהרי לצאת צריך לחזור
לצדדין:

"ומדלא אפקיה ש"מ זיופי זייפיה".
צקצת כת"י (אס' ופ') לימא כלל, ועי'
ריטצ"א (סד"ה ומיהו) מה שהציא
מאחי מו"ר דציורי צייריה לא"ד
וחיישינן גם לאמנה (ולכאו' החשש
נובע מכך דלא אפקיה כו' אצל בלא"ה
לא חיישינן), ועי' מש"כ צכוס
הישועות ע"פ הר"י מיגש דאתא
לאשמועינן דאפי' לא הגיע זמנו צחיי
האצ חיישינן, ועי' צסמוך:

"אמרו ליה מר ינוקא ומר" קשישא.
צרוצ כתה"י (לצד מר') וראשונים
אמר ליה מר קשישא,
וכמו צכתוצות פט: וצ"מ יז,
ועי' תוס' כאן וצמהר"ם שכ' דכ"ל
דאל"כ הו"ל להקדים מר קשישא
צרישא, אולם לגי' זו אין הכרח, וא"ש
מש"כ רש"י צכתוצות להיפך:

"זיופי זייפיה". צקצת כת"י (פר' וה')
וראשונים ציורי צייריה, ועי'
ריטצ"א (ד"ה אחזוקי) שפי' דכיון
צחתימתו (וכ"כ הרשצ"א צגי' דילן),
ולפי"ז מוצן מה שחלק הריטצ"א
(ד"ה ההוא שטרא) על הר"י מיגש
(הוצא לעיל צכוס הישועות), דלהר"י

^{צה} כ"י מ' ופירקוביץ, וגם שם "דתתאי". בכי"ר למטה מעשרה לא.

^{צו} אמנם עי' יד רמ"ה ופשוט דשם גרס כבכת"י, ועי' גי' רמב"ן.

^{צז} וצ"ל פ"י כדי שיכנס אדם בחבילתו על גבו ויצא עכ"ל.

^{צח} ר', מ' ופ'.

ונראה שהועתק לכאן בשיגרא
דלישנא ואינו שייך כאן כ"כ:

תוס'. ד"ה אין להם. "והיה לו
במובר". ליתא בכתה"י ותוס' אלפס
והוא תוספת הסבר, ומד' התוס'
משמע שהם מוכרים ממש:

ד"ה לפי שבח ממון. אם יעמדו
עליהם "לסטים". בכתה"י אם לא
יעמדו (בכ"ל עמדו) עליהם
ונתפשרו (וקאי על השיירא)^א:

דף ח.

גמרא. אמר עולא "פסוק זה". בכת"י
א' (קטע כ"י) ויד רמ"ה בל הפסוק
הזה, ועי' גליון תוס' הוצא בש"מ
שגרס כן, והגיה דל"ג "כל" דהא
שאר הפסוק בלשה"ק (וכ"ה "הפסוק
הזה" בכי"ה):

"א"ל מישקל שקילנא בו' ניהליהו".

מיגש אתא אריכות הגמ' ומדלא
אפקיה כו' לאשמועין דאפי' לא
הגיע זמנו צחי האב חיישינן,
ולהריטב"א דכלא הגיע זמנו צחי
האב לא חיישינן בע"כ אתי למימר
דחיישינן לצירי צייריה ר"ל שכיון
בחתמתו^ט:

ורבנן זימנין דדחקי בני רשות
הרבים ועיילו "ואתו". בכתה"י (ר'
פר' אס' ופירקוביץ) להתם (וי"ג)^ק
ועיילי טובא וכ"ה ציד רמה) ועי'
בסמוך:

זימנין דמקרי ואתי^א גייסא. בכי"ר
דמקרי גייסא ועיילי להתם^ב,
וציד רמ"ה נוסף ועיילי טובא,
ו' לי עיון דלכא' אין החשש
אלא בעצם צואם ולא צמה שיעיילו
טוצא (ואולי הוי שיגרא דלישנא
מדלעיל בסמוך), והנה הלשון
"ועיילי טובא" נמצא לקמן יב.
לאפוקי רק ד' אמות

^{צט} אמנם מסתבר שגם הר"י מיגש גרס "צירי צייריה" דהא לפניו ענף פר', וכ"ה ביד רמ"ה.

^ק מי ופי' בה' ליתא כלל.

^{קא} בפר' ואס' ואתו.

^{קב} וכן נוסף באס'.

^{קג} בדפו"ר בשיבוש "אם יעמדו ונתפשרו".

זכ"ר א"ל אי מדויל מפיקנא לכו ואי
לא לא מפיקנא לכו (והוגה אי מדויל
לא הדרנא לכו ואי לא מהדרנא לכו).
וכע"ז זכת"י אחר (קטע כ"י) אנא
מרמא רמינא אי מדוין שקילנא
מיניהו ואילא לא שקילנא מיניהו,
ולפי"ז משמע דאין מוציאין מיתומים
מספק:

בעלי "מקרא". זכת"י פ' בעלי תורה,
ועי' מחזית השקל שהק' על מה דשאל
רבי את יצ"ע בסמוך קרית ואח"כ
שנית הא אם לא קרא בודאי לא שנה
כסדר המסנה באבות, ותי"ע פ' הגמ'
זקידושין (מט.) דשנית פירוש
חמשה חומשי תורה וקרית פי' תנ"ך,
וכשענה יצ"ע שלא קרא
סבר רבי שענה כן מפני שחש
ששאלו על תנ"ך והוא אינו יודע
אלא חח"ת, וע"כ שאלו אם שנית
ר"ל חח"ת, ולגי' זו א"ש
שמתחילה לא אמר אלא בעלי תורה
ובעלי תנ"ך לא אמר, וחשז רבי
דאולי מפני כך ענה לו יצ"ע לא שהוא

נכנס מתחילה רק מפני ששמע
בעלי תורה:

"בעלי הלכה בעלי הגדה".
זרוב כתיב יק"ד ויד רמ"ה ליתא כלל,
ועי' רש"ש ורגמ"ה שנתקשו דלכא'
בעלי תלמוד הן הן בעלי הלכה, ולגי'
זו י"ל דבעלי הלכה ואגדה נכללו
בבעלי תלמוד. גם לפי"ז א"ש מה דלא
הזכיר בעלי הלכה ובעלי הגדה שהם
פחות חשובים מבעלי משנה ותלמוד
והסדר עולה יפה, ומש"כ הרש"ש
דבעלי תלמוד שאין להם יד כ"כ
במקרא אין לשפוך זיו עליהם א"ש
לפי"ז:

שנית א"ל לאו. זקנא כתיב (קטע
כ"י וכע"ז זגליון כי"ה)
נוסף א"ל שימשות ת"ח א"ל לאו,
ושימשת ת"ח קאי אבעלי תלמוד,
ומיושב ק' המחזית השקל למה לא
שאלו על כולם, דלפי"ז אכן שאלו על
כולם. ועי' הגהות ר' גדליה ליפשיץ
ליישוב אחרת:

זכתה"י וראשונים כל מידי דאית להו
נטירותא ליתמי רמין עליהו:

"רבה" רמא. דפ"י ור"ז כת"י
רבא, ועי' הגהות רמ"ש:

איפרא "הורמיו". בקל"ת כת"י (מ' פ'
ופראג, וכן הוגה ר"י) הורמין, ועי'
תוס', ועי' תוס' ישנים ש"י ד"א
הורמין בנזון הוא חן וז' הוא שד:

רש"י. ד"ה לבריא פתא. על שם
"הבלי" ב"י. בהג"י (אות י') הציאו
מהצאה"מ דל"ל הכלי "חרס"
דזרש"י ברכות פי' פתא כלי חרס,
אמנם בכל דפ"י כת"י וראשונים
כלפינו, ועי' תו"ש ש"י דקורה פתא
לפי שהוא משחיר כמו פתא אוכמא:

ד"ה לקופה. "לצדקה". דפ"י ר כת"י
ה' וראשונים לתת מעות לקופה של
צדקה:

שליש יום "לתמחוי" שלשה
חדשים "לקופה". בקל"ת כת"י
(אס' ה' ופ') שלשים יום לקופה
שלשה חדשים לתמחוי,
וכ"ה צסנהדרין וראשונים
(דק"ס):

"אבל רבנן לא צריכי נטירותא".
ליתא דפ"י וכתה"י וראשונים
כי אין כאן מקומו צמילתא דיתמי,
ונוסף ע"פ המהרש"ל.
אמנם ממה שנשמט זכת"י מ'
מתיבתא "נטירותא" דלעיל
(אר"י הכל לאגלי גפא כו' נטירותא)
עד כאן מורה שגרסו,
וצי"ר נוסף בגליון קודם תיבות
"רצה רמא", וכ"מ מיד רמ"ה,
וגם לאלו דל"ג לה
כן הוא הדין רק דלא הכפילו תלמודא:

כללא דמילתא כל "מילתא" דאית
להו "הנאה מיניה אפילו מיתמי".

ק"י רי"ף (והגה"ה ברי"י מיגש) יד רמ"ה ריטב"א רמב"ם (פ"ט מהל' מתנות עניים הל'
י"ב וע"ש בכס"מ) סמ"ג (עשין קס"ב) ס' האגודה ומאירי.
ק"י מלבד ה' פ' וכ"י גניזה וכן הוגה במ'.

תוס'. ד"ה לא שליט. "בבנין בית המקדש". ליתא צכתה"י, והתוס' צאו להדגיש דלא היה זה מפני בנין בית המקדש דייקא אלא מפני שהיו עסוקים צמלאכת שמים וה"ה צלומדי תורה:

ד"ה איפרא. "פר"ח. צדפו"י כת"י תו"י ותוס' שאנך ר"ת:

בא"ד. "מפלגא ולתחת בו' לילתא". צכתה"י ותוס' שאנך ליתא (וצאמת אין לו קשר לגמ' דילן), ועי' תו"י (הוצא צסמוך צגמ'):

ד"ה בבלב. כל הדיצור ליתא צקנת כת"י (פ' וכריכה) ותוס' שאנך, וצאמת אינו נראה כדרכן של התוס' והוא גם שלא על הסדרק':

ד"ה יתיב רב יוסף. "כדפי' הקונטרס דרבא דקבלח". עי' מה שהגיהו הצ"ח^ק והמהרש"א. צכתה"י כדפי' הקו' לקמן דרצא קבלב, ואולי צ"ל

דחבא קצלס (ועי' מהרש"ל שכ' דפירושו וה"ה רצ יוסף, ודומק):

דף ח:

האי "קא מינוול" והאי לא "קא מינוול" בו' האי "קא מצטער" והאי לא "קמצטער". צכת"י ר' האי קמבזי והאי לא קמבזי בו' האי מינוול והאי לא מינוול, והוגה כלפנינו:

"תמחוי נגבית בו' שויב". צמאירי כ' שי"ג צתמחוי שגבזי וחלוקו הכל צשנים עיי"ש, וכ' ומ"מ לא מנינו גירסא זו צכל הספרים:

"ואפי' על" גבאי צדקה. צרוצ כתה"י^ק וראשונים אלו גבאי צדקה:

"בגינתא". צרוצ כתה"י^י בגינתיה, ועי' רמ"ש דהיינו גינתא דצי רצ:

שבקת "להימנותך". צדפו"י וכמה כת"י (ר' ופר', וכן הוגה צה')

קי וצ"ע מקורו שהן הדפוסים והן כי"ל העתיקו ממנו, ואולי הוא גליון תוס'.
 קי והוא ע"פ ד"ל.
 קט באסי' כעין לפנינו.
 קי בכי"ר אגינתא.

לאומנותך וכ"ה צאה"ת וילקוט
כת"י^ק ופירשו שם פי' זר מאד "פי'
שלא היה ראוי לי אומנות זה שאני
עשיר אפ"ה דעתי על התינוקות"
(דק"ס) ועי' רגמ"ה שפי' כפשוטו
ששצק אומנתו דמלמד תינוקות:

אציפי דבי בנישתא. צרי"ף^ק ויד
רמ"ה נוסף בבי מדרשא וכ"כ צר"ח
(ובכת"י אס' נוסף חוץ לבי
בנישתא), ועי' ראשונים לעיל
ולשנותה לכל מה שירצו וריצ"א כאן
לדעת רש"י ודעימיה
דמותר לשנות גם ללא צרכי עניים
א"ש לגי' דלפנינו אצל להר"י מיגש
ודעימיה הרי גם למסקנא אסור
להשתמש בהם כיון שניטלו ממעות
צרכי עניים וע"כ מוכרחים לפר'
דמעולם לא ניטלו ממעות צרכי
עניים ודימוי מילתא בעלמא יש כאן
עיי"ש (ועי' הגהות רמ"ש שכ' על
מהר"ם צחי' אנשי שם^ק שנעלמה

ממנו ד' הראשונים), ועי' להלן
בסמוך:

להא דתניא "ולשנותה לכל מה
שירצו". בקצת כת"י (אס', מ' פ'
ופראג) ויד רמ"ה רשאי' בני העיר
לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה,
וא"ש להרי"ף ודעימיה
(ראה לעיל בסמוך) דליף לה
מהא דמשנין מקופה לתמחוי
וה"ה מקדושה לקדושה,
אמנם לרש"י ודעימיה
דליף לה מולשנותה
לכל מה שירצו דקאי על
צרכי העיר א"א לגרוס כן^ק,
וצרי"ף וקצת כת"י (פר' וה')
רשאי' בני העיר לעשות
קופה תמחוי ותמחוי קופה
ולשנותן לכל מה שירצו,
ועי' ריטצ"א דמשמע דגם כאן
נח' בגירסא. וצר"ח ורי"ף כת"י
כלפנינו בגמ':

קיא ושם ובכ"י^ר ואפ"ה דעתאי כו'.

קיי גירסא זו הובאה כבר בהגו"צ, וכאן בתוספת בירור וביאור.

קיי מצויין בהגו"צ.

קי"ד ורש"י היה לפנינו גי' כ"י^ר שהוא כגי' הדפוס.

רש"י. ד"ה מפני. "בכל יום".
 עי' הגו"ל שצ"ש"י שצרי"ף
 הגי' חבל מיד, וכ"נ נכון,
 והוכחות לכך שהרי צדפו"ר חבל
 ביד, ופשוט שנתחלף מ' צב', וצכת"י
 א' (רש"י רי"ף לונדון) חבל מדי יום
 כו', ופשוט שנשמט תיבת "מיד"
 צדמיונו לתיבת "מדי". וכ"מ
 מהריטצ"אקטו וכ"מ מהשיטה לא
 נודע למי צס"מקט", וצהגהות רמ"ש
 עמד בזה (צכת"י ה' הגי' חבל
 ביום"י, וצר"ן על הרי"ף שחבל ביום
 אחד מידי יום ציוס):

תוס'. ד"ה ומתחלקת. "ופר"ת".
 צכת"י ותוס' שאנך ותו"ק"י ופירש
 ר"ח וכ"ה צר"ת כת"י:

ד"ה אכפיה. ולריצב"א נראה כו'.
 מכאן עד סוף הדיבור ליתא צכת"י
 (נראה בטעות דהא אי' צתו"י ותוס'
 אלפס, ועי' מש"כ לקמן יצ ע"צ
 צתוס' ד"ה מעלין דגס שם נשמט
 מד' הריצב"א, ונראה שהיתה מגלין
 תוס' ונשמט מכת"י):

ד"ה ומצדיקי הרבים. בסוף הדיבור
 ואור שבעת ימי בראשית
 היה שבעתים "מאור החמה
 של עכשיו". צכת"י נוסף
 שבעתים מאור החמה דהיינו שרי"ג
 (ל"ל שמ"ג"י) ידות לשמש של
 עכשיו:

דף ט.

"רב אשי אמר". צקלת כת"י (ר', אס'
 וה') וצראשונים (רי"ף ויד רמ"ה)
 אמר רב אשי, וכן נכון שהריצב"א
 לא צא לחלוק אלא אמר דין על עצמו:

ד"ה ולשנותו. צכת"י נוסף צסוף
 הדיבור ומעות פורים לפורים ואין
 לשנותו דדעתו לבד, ועי' תוס'
 שנים:

קטו שכי פרש"י שהוא בזה אחר זה עכ"ל.

קטז ז"ל פירש רש"י ז"ל שהתמחוי צורך שעה הוא ומיד שנגבה מתחלק עכ"ל.

קצו וגם בכאן מתאים גי' כ"י"ה לגי' ד"ו כמש"כ במבוא.

קיח כת"י, בנדפס שיבוש.

קיט כמו שהוא בתרגום שם, ועי' ערוך (ערך אהב).

כתה"ק¹ הבא בתיב הלא פרוש, ודלא
כענף יוסף צע"י שכ' דהשמיט "הכא
כתיב" מכיון דצאמת לא כתוב כן,
וראה צסמוך:

הלא "פרוש" לרעב לחמך "בשי"ן
בתיב פרוש וחדר הב ליה". עי'
הגהת הגר"י פ. צכתה"י פרוש בתיב
והתם כו', והשאר ליתא, ורק צכת"י
פר' פרוש בתיב בשי"ן פרוש וחדר
הב ליה (וכ"נ צכת"י גניזה). וציד
רמ"ה גורס פרוש לרעב לחמך פרוש
כתיב, עיי"ש (והוא מרא דמקורתא
צעמח"ס מסורת סייג לתורה,
רמ"ש):

"האי קמצטער והאי לא
קמצטערקבא". צדפו"י הבא איבא
קיום נשמה הבא ליבא קיום נשמה,
וכ"ה צכת"י א' (גניזה), וכלפנינו
ע"פ המהרש"ל:

"פרוש לא לתר ובדקרינן". צרוב
כתה"י וראשונים פרוש והב ליה

"ולמאן" דבעינא "יהיבנא ליה".
צכתה"י וראשונים ומאי דצעינא
עבידנא ביה, ועי' ריטב"א שכ'
דלהר"י מיגש (עי' מש"כ לעיל ח:
אציפי דצי כנישתא) היינו רק מצרכי
עניים ולרש"י אפי' לדברים אחרים,
וזה עולה רק לגי' הנ"ל, אצל לגי'
הדפוס נראה דמיירי רק מצרכי
עניים:

"שנאמר ולא יחשבו כו' הם
עושים". ציד רמ"ה הגירסא אך לא
יחשב אתם את הכסף הנתן על ידם
בי צאמונה הם עושים, וכעיי"ז
צכתה"י, וכדרכן של חז"ל לקצר
הפסוק להצנת הענין:

"אב"א סברא כו' אב"א קרא כו'".
צקצת כת"י (אס' וגניזה) הסדר
להיפך (קרא ואח"כ סברא) הן צר"ה
הן צר"י (ועי' פורת יוסף שציאר
הסדר דלפנינו):

ואב"א קרא הלא פרוש. צרוב

¹ קי' ליתא בכי"ר (אבל שם בהמשך "וכתיב" וא"ש) ואס' (ובשניהם ליתא גם בדבר
יהודה).
² קבא כ"ה בכתה"י.

לאלתר^{קכב}, ו"וכדקרינן" ליתא, ועי' חוסן ישועות שתמה לגי' דילן מה ידרוש ר"י זכתיצק^{קכג}. זכת"י א' (גניזה^{קכד} וקרוע) פרוש לרעב לחמד קרי, ותחילת השורה הצאה קרוע:

"ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם". ליתא זקנת כת"י (אס' ופ') וראשונים (וכ"מ מרש"י, דק"ס^{קכה}):

"זכה הלא פרוש לרעב לחמד לא זכה ועניים מרודים תביא בית". ליתא כאן זכתה"י, וצאמת אין מקומו כאן זין שתי המימרות (עי' לקמן):

"במטותא מנייכו" עושו "בהדי הדדי". זכתה"י "זמטותא מנייכו" ליתא והגי' אהדדי (וזכת"י פר' עשו אהדדי ועבדו צדקה) וא"ש דלגי' הדפוס

משמע גמילות חסדים ולא מעשים לצדקה:

בי חיבי דליהוי "לכו" שלמא "במלכותא". זקנת כת"י (ר' ופר'קכז) באפי מלכותא, ועי' מהרש"א דר"ל שלום מן המלכות דאס לאו זאין אזה"ע ונוטלין אותו בזרוע. זכת"י אס' תיצת "לכו" ליתא, וא"ש הלשון, שהכוונה לשלום המלכות כפשוטו (וזכת"י מ' שלמא דמלכותא). זיד רמ"ה תיצת "מלכותא" ליתא כלל וא"ש דאיירי בשלום כפשוטו כמשמעות הדרשה:

עכשיו שאין בהמ"ק קיים "אם עושין צדקה מוטב ואם לאו באין עובדי כוכבים ונוטלין בזרוע". זכתה"י הגירסא כע"ז: עכשיו שאין

קכב ובכ"י פרי' ואס' תיבת "לאלתר" ליתא, ובכ"י ליתא "פרוש וחב ליה" והגי' "לאלתר".

קכג ומש"כ בשם ספרים דגרסי "פרוש ידך" לא מצאתי.

קכד עי' לעיל בסמוך שכ"י זו גורס כעין גי' הדפוס ב' פעמים.

קכה וצ"ל שאס' כאן העתיק מענף כ"י וכ"י עצמה הוגה, או שהיה לפני רש"י גי' כ"י, ועי' העי' בסמוך שכ"י הוגה מענף כ"י.

קכו כני הועתק מענף כ"י, דהא אס' וה' גורסים כלפינו.

זהמ"ק קייס^{קכ} זכה הלא פרוש
 לרעב לחמך לא זכה צאין אומות
 העולם ונוטלין אותו בזרוע שנאמר
 ועניים מרודים תביא בית^{קכז}:
 מכדי סעודה ודלא
 כשאר הראשונים, וזהירות שם כזר
 עמדו זה דלגי' דפו"ר אין ראה מד'
 רש"י:

רש"י. ד"ה אין נזקקין לו. אחרי
 "שלמד" לחזר על הפתחים. בדפו"ר
 שלמד (וכ"ה או כע"ז צכת"י ורוב
 ראשונים):
 ד"ה זכה. "למזל טוב". עי' הגו"ל
 (אות ח') שכ' בשם העיון יעקב
 דל"ל "למעשים טובים",
 אמנם צכת"י כלפנינו וגם לקמן (י.),
 ועי' הרי"ף צע"י שפי' דלא יתכן
 והקצ"ה ימנע מבזנ"א
 לעשות נדקה וצע"כ אי"ז
 תלוי צמעשים, ועוד דנחשצ להם
 לנדקה וצע"כ דמיירי צדדיקים
 ואעפ"כ תלוי צמזל, וצעיון יעקב שם
 כ' דלהכי נקט מזל דכיון דצני חיי
 ומזוני תלוי צמזל והרודף נדקה זוכה

ד"ה ולא אזדקק ליה. אפי'
 "לפרנסה". עי' גליון בשם המהרש"ל
 שהגיה לפרוסה, והוא ע"פ
 דפו"ר^{קכט}, ועי' צ"י
 (יו"ד סי' ר"נ ס"ק ג') שכ' לש"י רש"י
 דמדתנה קטנה היינו פרנסה
 מכלל דמתנה מרובה היינו יותר

קכז בפרי' עתה שנחרב בעונותי', ובכ"י ועכשיו (וכ"ה בכ"י עכשיו).
 קכח הועתק מכ"י פרי' (תיבת "הלא" ליתא שם לכאוי בטעות), וכ"ה במ' (אלא דשם
 הגי' זכה שני' הלא פרוש כו', ולכאוי נוסף בו ע"פ נוסח אחר בכת"י). בכתה"י כאן יש
 עירבוב גדול, ע"כ נביא כל הגירסאות:

בכ"ה כעין לפנינו אלא דנוסף (אחר תיבת בזרוע): שנאמר הלא פרוש לרעב לחמך
 ועניים מרודים תביא בית, ונראה שנוסף ע"פ כת"י אחר, דלגי' זו תחילת המקרא אין
 לה קשר לדרשה (אבל לשאר גירסאות אי' "אם זכה" כו' וכדו' וא"ש).

בכ"י עשכיו באין אומות העולם ונוטלין אותו בזרוע זכה הלא פרוש לרעב לחמך לא
 זכה ועניים כו', וכע"ז בכ"י. וכע"ז באסי' ושם בזרוע שנאמר הלא פרוש לרעב
 לחמך ואם לאו ועניים כו'.

ובכ"י גניזה קרוע נראה שגורס עכשיו שאין בהמ"ק קיים זכה הלא כו' ואם לאו
 עניים כו' [אלו] אומות העולם.

ומכאן שפרי' העתיק מענף כ"י, כ"י העתיק מענף כ"י וכן אסי', וכ"ה מקיים נוסח
 הספרדי (אחרת קשה להסביר התהוות השינויים).

קכט ובכ"ה כלפנינו אבל עי' מבוא דד"ו הוגה ע"פ כת"י דומה לכ"ה.

לזנים (לקמן ט:) צע"כ שצדקה תלוי
במזל:

צהגו"ל אות כ'), והגהת הצ"ח ע"פ
ד"ל וכ"ה צכת"י ונשתרצב מסוף
הדיבור:

ד"ה עניים מרודים. זו "ממשלת
רומי". צדפו"י זו הרשות, ונשתצב מן
הלענזור:

דף ט:

גמרא. מה שריון זה בו' מצטרפת
לחשבון גדול. בגליון כ"י פר' אה"ת
ילקוט כ"י ומנוה"מ נוסף ד"א מה
שריון זה מגין על בעליו במלחמה
אף צדקה מגינה על עושיה מדינה
של גהינם:

ד"ה מרודים. קונפליינ"ט בלע"ז.
צהגו"ל (אות ט') כ' דפי' להתאונן או
להתלונן, ול"ע דצפשוט כוונת רש"י
לצדקה (כמש"כ צ"אולר לעזי רש"י)
ועי' הגהות רמ"ש, וצס' תרגום הלעז
כ' לשון יללה:

מה בגד זה בו' מצטרפת לחשבון
גדול. במקורות הנ"ל נוסף ד"א מה
בגד זה מגין על בעליו בחמה מפני
החמה ובגשמים מפני הגשמים אף
צדקה מגינה על עושיה מדינה של
גהינם:

ד"ה עולא. עולל "המשגשג". צדפו"ר
וכת"י המשבש (אצל צתו"י כלפנינו,
וטעון צירור):

מה בגד זה כל "נימא ונימא
מצטרפת" לבגד גדול. צשאלתות
פרשת כי תשא (שאלתא סד) מה בגד
זה כל עד ועד מצטרף כו', עי' גליוני
הש"ס:

תוס'. ד"ה שבת. ואין להאריך.
צדפו"ר וכת"י כאן הס"ד, ומכאן
קאי אדצריהם לעיל (ד"ה חין), ועי'
נימוקי הגר"י צשכן פירש מדעתו:
בא"ד. "וצריך לפרש". צכת"י וי"ל:

אישתיק "רב אחדבוי בר אמי
ואיתיקר תלמודיה" בו' בעא רחמי

ד"ה לא אודקק ליה. לתת לו מן
הקופה "בדי סעודה קטנה". עי' צ"ח
(אות ז') שמחקן, ועי' מהר"ם (הוצא

פעימס), ונוסח הדפוס עדיף
כדמייתי קרא (דק"ס), ולג' כת"י
אלו "מתן בסתר" לאו דוקא:

מתן בסתר יבפה אף "ושחד בחיק
חמה עזה". כ"ה מהרש"ל (גליון)
וכ"ה צרוז כחה"ק (וצפר' וגו'),
ועי' רש"ש ש"כ' דלג' א"ש מה
שנתקשה המהרש"א מנ"ל דפליגא
אדר' יצחק, דלפי"ז מה שהציא ספא
דקרא מוכיח דכופה גס חימה. ועי'
מש"כ המהרש"א ליישז ולפי"ד כאן
הוא דהגיה צדד"ה חמה "פירוש"
צמקוס "תימה" (הוצא בהגו"ל אות
נ') עיי"ש, וצכת"י שס כלפנינו:

עליה ואיתסי. צכמה כת"י (ר' ופ',
פר' וה') גורסים כלפנינו וגורסים
אשתתק רב אחדבוי ואיעקרקל
תלמודיה (וי"ג קל"ה מיניה), וזהמשך
הגמ' צעל רחמי עליה ואהדר
תלמודיה קל"ה. אולם צכמה כת"י (אס',
מ', כ"י גניזה קל"ה) הגי' אשתתק
אתיא אימיה כו' והשאר ליתא,
ונראה ש"ג רש"קלד ויד רמ"ה
ועוד. ועי' צס' יוחסין השלם (ערך
עולא) צסס רצ צמח גאון וז"ל ואחז
ציד רצ ששת והראה לו שחוק וצציל
שלא עשה כדרך ארץ צר לו הדצר לרצ
ששת ונעשה אלס ונשתתק עכ"ל
עיי"ש עוד:

הלא פרוש וגו' "ועניי מרודים
תביא בית וגו' כי תראה ערום
וגו'". "כי תראה ערום וגו'" ליתא
צכחה"ק, וצקצת כת"י (ר' וה'),

גדול העושה צדקה "בסתר" כו'
ואילו בעושה צדקה "בסת"ר קל"ה".
צקצת כת"י (פ' וכ"י גניזה) קל"ה ואה"ת
וילקוט כ"י ליתא תיצת צסתר (צ')

קל בכתי"י פ' ואייקר, עי' מה שצוין במסוה"ש.
קלא פרי' וה' (שם אשתתק איעקר תלמודיה מיניה דרב אחדבוי בר אמי).
קלב פרי', ובר' ופ' ואיתסי ואהדר תלמודיה, ומסתבר שכ"י פרי' הוגה מכת"י כעין אלו.
קלג וכנ' שם נוסף עה"ג כעין לפנינו.
קלד ברש"י אשתתק "רב אחדבוי" ליתא בדפו"ר וכת"י ה', ובד"ה אתיא אימיה פ' דרב ששת, ומשמע שאשתתק הוא. ויתכן שכ"י"ר כאן הוגה מענף אחר ואס' מקיים עיקר גי', וכ"ג רש"י, או שכאן היתה לפניו ענף כ"י"מ.
קלה כ"ה ברוב כחה"י הגורסים כלפנינו (לבד מאס').
קלו ונוסף בגליון (פעם הראשון).
קלז לבד מאס' וכ"י גניזה (קרוע, כ"ט).
קלח וכמו שהעירו בהגו"צ ד"וגו" דאחר קרא ד"ועניי" מיותר. אמנם בכ"י גניזה

אס') ליתא גם מ"ועניי", ואכן נראה מיותר. ועי' הגהות הב"ח שהוא ע"פ ד"ל וכ"ה צכתה"קלט:

בצחצחות נפשך "וגו" בו' דור ודור תקומם "וגו". עי' הגהות הב"ח (אות ז') שמחק תיצת "וגו" (הראשון), ובהגו"ל העירו (צסס המלור דצס) דצודאיטעות הוא, ואכן צרור שכוונת הב"ח להעתיק ד"ל המחליף "וגו" עם הפסוק עלמו: ועצמותיך יחליץ והיית בגן רוח וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו, וכ"ה צכמה כת"י (גניזה קרוע, ר', ה', פר, אס'), ומעתיק הגהות הב"ח ראה מחיקת הב"ח של תיצת "וגו" ולא ראה האריכות שמסתמא כתצ על הגליון. צכת"י הנ"ל תחת תיצת "וגו" (השני) משלימים הפסוק וקורא לך גורר פריץ משובב נתיבות לשבת:

ופ' האשכנזיות) ויד רמ"ה (אצל צצ"ק אי'), ועי' תורת חיים שהביא מתוס' צצ"ק (טז: ד"ה לפניך) שפי' ד"ל לפניך" היינו לדקה כדכתיב והלך לפניך לדקך (ולפי"ז סיפא דקרא אינה נלרכת, וא"ש לגי' האשכנזית), וצתו"ח כ' דיל"פ צעת אפך עשה צהס דהיינו אפי' כשעושים לפניך צסתר דכתיב צה מתן צסתר יכפה אף לא יועיל להם, וכ"כ צמהרש"א צצ"ק וש"מ שס צסס הר"ר ישעיה:

רבונו של עולם אפילו"ם בשעה שבופין את יצרן. צקצת כת"י (מ' פ' אס') רצס"ע יהיו ישראל מובשלים לפניך אפילו כו', וכע"ז צקצת כת"י צצ"ק טז: אפילו צסעה שישאל עושין לדקה לפניך, ועי' צתוס' שס דל"ג ליה, ול"ע (ועי' צסמוך צהערה):

לעשות צדקה "לפניך". ליתא צרוצ כת"י (לצד מפר' וה'קמ"ה הספרדיות) וצצ"ק ליתא צדפוסים וכת"י א'

ויהיו מובשלים לפניך "בעת אפך עשה בהם". ליתא צכמה כת"י (ר' מ')

(קרוע) אי' וכסיתו ומבשרך לא תתעלם, ובע"כ דגרסה. קלט אלא דתיבת "וכתיב" השני ליתא ברוב כתה"י (מלבד אס'). קמ כ"ה בכל כתה"י. קמא הגורס כבב"ק עי' הערה בסמוך.

לעניים לא יקבלו שכר, ועי' קובץ הערות (ציאורי אגדות סי' ג') דאפי' במחשבה טובה חסר התיקון במעשה המלואה עיי"ש (וזה ללא כהרצה אחרונים שציארו דמיירי צדיקשו מחמת גאולה ולא מחמת המלואה קמ"ד דלפי"ז גם צדיקשו מחמת המלואה לא יקבלו שכר על המעשה אלא על המחשבה) קמ"ה:

ר' יהושע בן לוי אמר "בל הרגיל לעשות צדקה". ליתא צכתה"י דהא קאי ארודף צדקה דלעיל (וצכת"י פר' הרודף צדקה וחפד):

"הויין לו בנים". צכת"י ה' אס' וצע"י וילקוט כ"י ראה זוכה לבנים, ועי' עיון יעקב (הוצא לעיל דף ט. צרש"י ד"ה זכה):

בעלי "חכמה" בו' "בעלי חכמה בו' בעלי אגדה דבתיב ובבוד". צקלת

ובשאר כת"י שם אי', ועי' תו"ח (הוצא לעיל צסמוך) דלפניך היינו צסתר כתיקונה. והנה צצ"ק הנוסח "אפילו בשעה שעושין קמ"ד דקה לפניך" קמ"ג וכאן צכת"י האשכנזיות הגי' "אפילו בשעה שכופין את יצרן ומצקשים לעשות צדקה" ו"לפניך" ליתא, ונראה דשני הנוסחאות לכוונה א' נכווננו, דהלשון כאן משמע שמשצתם לעשות צדקה, והלשון צצ"ק שעושין צדקה לפניך, ואי נימא שעושין צדקה ממש צ"צ מה יועיל צנ"א שאינם מהוגנים, הא סו"ס עושין צדקה ומשמע אפי' צצנ"א שאינם מהוגנים מקיימין המלואה, אלא הנכון ד"עושין צדקה לפניך" משום דמחשבה טובה הקצ"ה מרפה למעשה וע"כ הוי צדקה לפני הקצ"ה כיון שהיתה מחשבתם ליתן צדקה וכוונת הגמ' כאן, אמנם את עמס מעשה המלואה לא יקיימו ולא יקבלו עליהם שכר פי' על הא דממונס הלך

קמב או בזמן שהם עושין.

קמג וכ"ה כאן בכ"י ה', ובכ"י גניזה בשעה שמבקשין בו'.

קמד ועי' דברות משה סי' יב העי' מט שכ' דליש להתפלל עליהן אלא כשאין נותנין ברצון וצריכים לכוף את יצרם, וזה מדויק רק לגירסתינו כאן.

קמה ולפי"ז אולי יל"פ הגי' בב"ק אפי' בשעה שישוראל עושין צדקה לפניך דר"ל דרך בישראל הוי צדקה לפניך כיון דמחשבה טובה מצרפה למעשה, אמנם הגי' כאן המובא לעיל צ"ע.

כת"י (ר' וגניזה) צעלי תורה כו' צעלי
אגדה חיים זו תורה (וצר' דבת' כי
מוצאי מצא חיים) צדקה זו עושר
בבור זו אגדה כתיב הכא כו'. וצכת"י
פר' בעלי תורה צעלי חכמה כו' צעלי
תורה כתי' הבא ימצא חיים וכת'
התם כי מוצאי מצא חיים צעלי
חכמה כו', ויתכן שהוא עירוב צ'
נוסחאות:

(וכ"ל צפר' ואס'), וכמו צביצה ט"ז
ע"א לגי' הרי"ף (הוצא צצ"ח שס),
וכ"ה צערכי תנאים ואמוראים ושס
מראש השנה ועד יום הכפורים,
וכלפנינו (ורוצ כת"י) שס. צכת"י א'
(גניזה) קלוצין לו מתחילת השנה כך
כו' מתחילת השנה, ויו"כ שייך
ל"תחילת השנה":

שמה עני בא "לידך ולא פרנסתו".
צקלת כת"י (גניזה, ר' ואס')
צא לפניך והתעלמת עיניך ממנו,
ועי' הגהות חת"ס ש"כ דקאי
אמעשה דלעיל (ט). וכ"כ
הגר"ח מוואלאזין (וצהגהות רמ"ש),
והרי שס לא טענו עליו
אלא למתנה מועטת ולא לפרנסה,
ולגי' זו א"ש יותר הלשון (ולגי' דילן
י"ל דכיון דאינשי אחריני לא מודקקי
ליה הו"ל כלל פרנסתו). וכן א"ש
הלשון לפי לשון הצרייתא "כל
המעלים עיניו":

דורון "גדול". ליתא צרוז
כתה"י (לצד מפר' וה'), אצל כוונתו
דגס צדורון גדול ספק כו'

תוס'. ד"ה מנין. בסוף הדיבור
דבאותה טבילה נטהר. צכת"י נוסף
ושוב לא יטמא:

ד"ה והמפייסו. דבתיב ותפק לרעב
"נפשך". צדפו"י וכת"י לחמיד (וכ"ה
צתו"י) ומשמע דמזה דייקו דקאי
אצדקה, ול"ע:

דף י.

קצובין לו "מראש השנה" כך
חסרונותיו של אדם קצובין לו
"מראש השנה". קמ"י צכ"ה ויד רמ"ה
ומנוה"מ מראש השנה ועד ראש
השנה, ו"מראש השנה" השנייה ליתא

"שהן" ולא התכוין למחוק כלל:

ד"ה פש גביהו. "ערב ראש השנה".

עי' מהרש"א שהגיה ערצ יוח"ב (שכ' דדקדק רש"י לפ' דחלמא חזי מולאי יו"כ^{קמ} דמסתמא היו צינונים ונמשך דינס עד יו"כ, ואמנס ממה דאי' בגמ' דשקלינהו דצי קיסר מעלי יומא דכיפורי מבואר דזה הדין נמשך עד יו"כ הצא וא"כ ז"ל דפש להו גס צעיו"כ), ובכת"י ה' כלפנינו, ועי' צפנת פענח (הל' ערכין פ"ד ה"ז) שכ' לפרש דאם היו נותנין צין ר"ה ליו"כ לא היה עולה לחשבון שנה שעברה דכיון דמאות נחשבות לשנה הצאה א"א לחשבון לשנה שעברה עכ"ל דאבל לענין הפסד המעות לא נגמר השנה אלא ציו"כ:

דף י:

גמרא. ר"א אומר בו' ר' אליעזר בן יעקב אומר. צקלת כת"י (ר')

לעומת הנותן אפי' פרוטה לעני שרואה פני השכינה:

ספק אינו רואה פני המלך. צרוב כתה"י (לצד ממ' ופ') נוסף ואם תמצא לומר רואה ספק עושה רצונו ספק אין עושה רצונו (או כע"ז), ולפי"ז מבואר דהנותן פרוטה לעני הקצ"ה עושה רצונו:

ואני בצדק אחזה פניך "אשבעה בהקיץ תמונתך". ליתא צרוב כתה"י^{קמ} ומחקו המהרש"ל כי אינו נכרך לדרשה דילן:

רש"י. ד"ה בעלי אגדה. "מתוך" שהן דרשנין ומושכין את הלב. צהגו"ז (אות ו') כ' צסס הרש"ש דתיצת "מתוך" הוא מיותר, ואינו כן דכוונת הרש"ש להגיה דפוס וילנא תר"א שהיתה לפניו דסס הגירסא "מושכין" והגיה הוא "ומושכין", וזה עתיקו לשון רש"י התחיל מתיצת

קמז לבד מכ"י גניזה. בפר' וה' נוסף וגו'.

קמח ובב"ח הביא גירסא מוצאי ר"ה והוא ע"פ העין יעקב וצ"ע לגי' זו בכפליים מה דשקלינהו בעיו"כ, ובכת"י ה' כלפנינו.

וא"פ קמט) ר' אליעזר בן יעקב כו' ותניא ר' אליעזר בן יעקב כו', ולפ"ז הוא צרייתא אחרת וא"כ קשה למה לי לאתויי צרייתא הראשונה (דק"ס). ואולי י"ל דהלשון יפזר מעותיו משמע דלא בארנקי של דקה:

לאו "צדקה גמורה היא" כו' הרי "זה צדיק גמור". צכתה"י (ה', מ', פ', פירקוביץ, גניזה) וכל המקורות לאו מעליותא היא (כמו צר"ה ד.), וי"ג (ר', אס', פר') לאו צדיק גמור הוא. וצכ"י א"פ לאו צדק גמור כו' הרי זו צדק גמור^ק (וכ"ה צכתה"י א' צר"ה וכ"ה צערוך ערך נדק וכן הוצא צתוס' הרא"ש שם ותוס' ר"פ צפסחיס). באגדות התלמוד לאו צדקה היא כו' הרי זו צדקה גמורה וכ"מ צמאירי, ועי' ר"ח צר"ה שכ' דיש מפרשין נדיק גמור ר"ל נדקה גמורה. ועי' ח"ח עה"ת (פ' נו בהערה) שהק' להח"ח א"כ שהוא נדיק גמור מה הנחת למי שנותן

לשמה, ותי' לשער דל"ל צדקה גמורה כנ"ל:

רבי אלעזר^{קא} המודעי כו' אלו ישראל דבתיב ומי בעמך ישראל "גוי אחד". צרוב כתה"י ליתא (צאס') ופ' גוי אחד בארץ^{קב}. צע"י וכי"ר וגו', ונ"ע, ואולי הלימוד מ"עמך", או דסמך אדלעיל צסמוך (דשס צכתה"י [וסוגר] נוסף וגו' או סיפא דקרא):

צדקה תרומם גוי וחסד "לישראל ולאומים" חטאת. צקלת כתה"י (מ' ופירקוביץ) וחסד אלו ישראל לאומים חטאת (וצמ' נוסף אלו אומות העולם). צקלת כתה"י (פ', וכן היה צפר' והוגה כלפנינו) "לישראל" ליתא (והדיוק הוא רק מהוא"ו)^{קג}:

מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על אומות העולם. צכמה כתה"י (ה' מ' ופ') על ישראל לעולם

קמט שם "בן יעקב" הוגה.

קד וכ"ה בפעם השנייה בכ"י פירקוביץ.

קטא כ"ה ברוב כתה"י (לבד מא"פ ופ').

קכב בכ"י א"פ אלו ישראל "נמי כדאמרן", וכ"ה בכולן "כדאמרן".

קכג ובאס' תרומם גוי אלו ישראל וחסד נמי לאומים חטאת.

(לרצינו יהודה צ"ר קלונימוס
משפירא) שהק' על ר' אמי למה לא
קיבלן משום שלום מלכות, ותי' דהיה
צורר לו שאין סכנה אס לא יקבלם,
ורבא דחשש עשה צחמה, אבל אס
רבא היה חושש שהקפדה היתה
לחלקן לעניי ישראל היה מחלקן להן
וכדרכ יוסף. ועדיין צ"ע קצת בלשון
הגמ' דמשמע דקפידת ר' אמי היתה
על הא דלא חילקן לעניי גוים, ולפי"ז
חלק עליו כלל וכלל וס"ל שאין מה
לחשוש (וצאמת צכ"ה "ור' אמי נמי
משום שלום מלכות" ליתא וגורס
איבעי ליה כו', ולפי"ז קפידת ר' אמי
היתה שלא היה לו לחלקו כלל, רק דאי
הוה ידע דחילקן לעניי גוים לא היה
מקפיד), ואולי גם לר' אמי היה לו
לרבא לחשוש כי היה נמאץ צמאצ
שונה, וצ"ע ק"י:

וקבלינהו "משום שלום מלכות".
כ"ז ליתא צדפו"י וכתה"י,
וצאמת הוא מיותר [וגם מוקשה

הבא כו' אוה"ע בעולם הזה. צקנת
כת"י (א"פ ואס' ק"י וכ"נ צכ"י גניזה)
בעולם הזה שני הפעמים ק"י:

"רבי" אמי. צקנת כת"י (ר' א"פ
ואס') רב אמי בכלן, ועי' הגהות
רמ"ש ובסמוך:

לקמיה "דרבי אמי ולא קבלינהו
שדרתינהו קמיה" דרבא. צכת"י א'
(פירקוביץ ק"י) לקמיה דרבא והשאר
ליתא, ויתכן בטעות דילוג הדומות.
אמנם אס אי"ז טעות א"ש הא דר'
אמי לא חילקן לעניי גוים. וצאמת כן
הק' צמהרש"א (ותי' שלא היו עניי
גוים צמקומו, ועי' שלמי תודה שהק'
עליו מהא דרב יוסף שחילקן לפדיון
צצויים כיון דא"א צגוים, וציעצ"ץ
תי' שלא היה תחת ממשלתה שהוא
היה צא"י, וכ"כ צאהל משה ועי' צזה
צהגהות ר"מ שטראשון הוצא לעיל
צסמוך). וכעין ק' המהרש"א כצ
הק' צס' יחסי תנאים ואמורים

ק"י בר' בעולם הזה כו' בעולם הבא (בטעות כמובן) והוגה בעולם הבא כו' בעולם הזה.
קנה ובכ"י פירקוביץ היה כגי' ענף כ"י"מ והוגה ככ"י א"י פ.

ק"י ככה"נ הוא מענף האשכנזי הנפוץ (מ' פ').

ק"י ובכ"י לקמיה דשמואל ולא קבלינהו, וגם לפי"ז צ"ע דאפי' תימא דשי' שמואל
שארן לחשוש כלל לחוד ושי' ר' אמי לחוד עדיין תיקשי למה לא חזר הגמ' על שמואל
שלא חשש לשלום מלכות, ונראה טעות (ובכ"י א"י פ' [ואס'] מענף כ"י"ר כלפנינו).

דהרי צסמוך הק' הגמ' מ"ט
 דרצא^קי:
 ואדרצה לכאו' ה"ה דר"ע
 כי אתריה קאמר (וע"ע רש"ש חולין
 [לח ע"א] שדחק ליישב הלשון "עד
 שיהא זה" דקאי ארישא, דאי קאי
 את"ק הא פחת משיעורו, ולהנ"ל
 א"צ לזה):
 רש"י. ד"ה חרוגי מלכות. על
 "קידוש השם". צדפו"י שלפני
 הצענזור וכת"י על השמד:

דף יא.

"ולא את הצלית". צקנת כת"י (מ)
 ופ', וכן לא היה צר' והוגה) ליתא
 ול"ע, וצאמת נראה שאין כאן מקומו,
 ולפיי"ז ע"א חולקין טלית בכלל:
 פרי צדיק עין חיים "חלוקה נפשות
 חבם". ליתא צקנת כת"י (פ' ומ'),
 ועי' רש"י קט:

"ולא את בית השלחין". ליתא צרי"ף
 רא"ש יד רמ"ה הוכמה כת"י (פר' וה'),
 מ' ופ'), וכן ליתא צדפו"י והמהרש"ל
 הוסיפו ע"פ רש"י קט:
 ר' יהודה אומר "עד שיהא בה".
 בכל כתי"י ליתא כמ"ס צמלא"ש,
 ודלא כחזו"א (סי' ו' צמוד"ה ולא)
 שדייק מלשון המשנה
 דר' יהודה דוקא צאתריה קאי
 אצל ר"ע שקינר צלשונו
 פליג אחכמים, ולפיי"ז גם צרי"י
 הוי לשון קנר ואין כאן הוכחה,

קט' ובדפוס בסילאה השמיט הצענזור "א"ל לית ליה כו' מאירות אותה כו' מלכות",
 וא"כ אין הבנה לזה ועל כן הדפיסו כמו ברא"ש וקבלינהו משום שלום מלכות, ובד'
 קראקא חזרו והכניסו מה שנשמט בד' בסילאה אבל הניחו בשגגה גם ההוספה דשם
 (דק"ס).

קט' ובכ"י ורא"פ "פרי עץ חיים" ליתא, ובע"כ לפני רש"י עמד ענף כ"י"מ.

קס שכי"ה רק בענף כ"י"ר שהיה בד"כ לפני רש"י.

קסא ברוב כתי"י דא"י (מלבד פ') מעלין אותו בדמים, וכדלקמן, אבל העיטור (חלוקת
 קרקעות דף כה:) גרס כלפנינו גם לקמן עיי"ש בדברינו.

אמות התם נמי באבסדרא רומיתא,
ויל"ע אס נמחק מחמת טעות
הדומות ואס היא נוסחא אמיתית מה
חידוש יש בזה:

ועי' ריטב"א לקמן י"ג ע"ז ד"ה
ת"ש:

דף יא:

בעא מיניה רב "הונא". צכת"י ה' רצ
הגא"פ, ועי' תוס' דלפי"ז מיושז
קושייתם:

"מרב"י אמי. עי' הגהות הצ"ח (אות
צ') שהגיה מרב אמי ע"פ תוס'
(וכ"ה צר' ואס'), אמנס צתוס'
הרא"ש גרס כלפנינו וכ' כל ד' התוס'
בהיפוך:

בני מבוי מעבבין עליו או אין
מעבבין עליו "א"ל בני מבוי
מעבבין עליו" אבסניא לפי בני אדם
מתחלקת או לפי פתחים מתחלקת
"א"ל" לפי בני אדם מתחלקת.

צרי"ף (כת"י) רא"ש ויד רמ"ה וקצת
כת"י (פר' וה') הגי' או אין מעכזין
עליו אבסניא לפי בני אדם מתחלקת
או לפי פתחים מתחלקת אמר ליה בני

גמרא. אבל מיוחד ליה פיתחא "אין
לו אלא ארבע אמות לפני פתחו".
צקצת כת"י (ר' וא"פ, פר' ואס') אלא
ארבע אמות בלבד (וצפ' "לפני
פתחו" ליתא כלל), וכ"מ מרש"י
(ולהדיא דלא כהראב"ד הוצא
צסמוך). צכת"י א' (פירקוצין) אצל
מיחד ליה אפיתחא לא"פ, ועי'
רשב"א וריטב"א שהציאו פי'
הראב"ד דלכל רוח ורוח היינו מאיזה
רוח שירצה, והק' עליו מלשון הגמ'
דחול"ל "אין לו ארבע אמות אלא לפני
פתחו", ולגי' זו א"ש וגראה לפרש
דאין לו ד' אמות כלל:

אלא באבסדרא רומיתא. צקצת
כת"י (גליון כי"ר וא"פ, פ'
ופירקוצין) נוסף מיתבי בית שער
אבסדרא ומרפסת יש לחן ארבע

קסב אמנם שם תיבת "לא אמר רב הונא אבסדרא" הם עה"ג, ונשמט בטעות "אין לו"
ו"אין לה", אבל יתכן והוגה ע"פ כת"י מדויק.

קסג וכ"ה ברמב"ן (ד"ה ופירוש אחר), אבל במהדו' מכון מערבא תיקנו כלפנינו (כנ'
ע"פ כת"י).

מבוי מעכבין עליו ואבסניא
 לפי בני אדם מתחלקת,
 וכ"ג הרמב"ם (שכנים פ"ה ט"ו)
 וכ"ג רמב"ן זשם הגאונים,
 ועי' ריטב"א^{קסד}. צקלת כת"י
 (מ' פ' ופירקוביץ) או אין מעכבין
 עליו אבסניא כו' מתחלקת
 אל לפי בני אדם מתחלקת (ו"צני
 מצוי מעכבין עליו" ליתא כלל) וכן
 היה לפני הרמב"ן והרשב"א^{קסה}
 ועיי"ש:קס"י

כולן משתמשות במבוי "זו עם זו".
 ליתא בכל כחה"י ואין לה ציבור:

רש"י. ד"ה מטפס ועולה. התרנגול
 מטפס. צדפו"ר נוסף כאן (מסתרד)
 [מסתרד] מלשון סממית בידים
 תתפש (משלי ל, כח), והוא לשון
 הר"ח עירובין כ"א ע"א (הוצא
 צערוך ערך טפס):

בא"ד. "וטורח" ועולה. צדפו"ר
 וכתה"י ופורח:

דף יב.

אבסניא מתחלקת^{קס"ו} "לפי" בני אדם.
 עי' רמב"ן זשם הר"ח גי' לכל בני
 אדם:

"בית" סתום יש לו ד"א. צקלת כת"י
 (ר'קס"ז, מ' ופ') ורצינו צרוך פתח
 סתום, ועי' יד רמ"ה (ד"ה והשתא
 דאית להכי) שכ' שאין לדייק מן
 הלשון "צית סתום" דלריך שאין לו
 פיתחא אחרינא מדלל תני "פתח

אל לפי "בני אדם" מתחלקת כו'
 לפי "בני אדם". עי' ראב"ד (הוצא
 צס"מ) שהציא גי' לפי פתחים
 מתחלקת (ולא מנינו לו חצר צכת"י):

^{קסד} ויש להעיר שהגיהו בקושייתו על הרמב"ם לא הוה צריך למיבעי "[אלא]"
 בתרייתא וממילא שמעינן לאידך, וא"צ לזה דהא אי מעכבין בע"כ משום דלפי בני"א
 מתחלקת, ואדרבה הגהתם תמוה.

^{קסה} ומש"ה הביא הרשב"א גי' דלפנינו בשם גי' הגאונים והרמב"ן הביא גי' הרי"ף
 הנ"ל בשם הגאונים דעיקר כוונתם להא דלגי' זו השיב על ב' השאלות.

^{קסו} ובגליון כ"י גניזה הגי' א"ל אין מעכבין עליו, וכ"ה בכי"ר ונמחק.

^{קס"ז} כ"ה בכל כחה"י.

^{קסח} ונר' שכן היה בא"פ והוגה כלפנינו.

סתום" דה"ה צשני פתחים עיי"ש, ועיי"ש (ד"ה וה"ה) מש"כ דתני בית סתום לאשמועינן דל"א צאין לו פיתחא אחרינא סלוקי סלקיה לזכותיה:

"קבר שפתחו סתום בוי". עי' הגו"ז (אות א') שהמהרש"ל והמהר"ם מחקו, וכן ליתא בכתה"י ולפנינו עירוב צ' גירסאות, "בית" ו"קבר"קסט, אצל מש"כ שהרשב"א בתשובות מקיים הגי' אינו נכון אלא הציאה כגי' אחרת:

זהסכימו צני העיר הזאת צני אותה העיר פי' האחרת מעכצין, אצל לגי' הנ"ל משמע דרק צני המצואות הסכימו לסותמן וע"כ צני אותה העיר פי' שמצואות צחוכן מעכצין עליהן, אצל עיר אחרת יתכן ואין מעכצין עליהן, וצ"ע בטעם הדבר, וע"כ נראה דגם לגי' האחרת אותה העיר לאו דוקא ור"ל כל העיר הסמוך לה, וצ"ע:

"(בדרב גידל דאמר רב גידל רבים שבררו דרך לעצמן מה שבררו בררו)". המהרש"ל מ"ז (גליון) וכן מחקו המהר"ם, והוא ע"פ הא דלקמן ק ע"אקט"א (דק"ס) וכן ליתא בכתה"י, אצל צרצנו צרוך אי' עיי"ש וז"ל דאמר רב יהודה מיצר שהחזיקו צו רבים אסור לקלקלו, פירוש וכי תימא משום דהחזיקו על כן אסור כדכ"גידל כו' עכ"ל"קט"ב:

ובקשו בני "העיר" לסותמן. צרוצ כה"י (לצד מה') ויד רמ"ה צני מבואות (או צני מבוי), אצל צרש"י (ור"ן על הרי"ף) כלפנינוקט, ועי' מאירי שכ' ללא מיצעיא צני אותה העיר דמעכצין על צני המצוי אלא אפי' הסכימו גם אותה העיר צני עיר האחרת מעכצין עליהן, והנה לגי' דילן כ"מ צגמ' דגם

קסט ובכ"י א"פ אי' "בית קבר".

קע ולפי"ז רש"י גורס כנוסח הדפוס (אם שמסתבר שנוסח הדפוס הוגה ע"פ רש"י).

קשא צ"ע בכוונתו אבל ראה מש"כ בסמוך ובהערה.

קעב ומשמע מד' דמייירי בעיר שהיה שם דרך מכבר ולא החזיקו בה וע"כ צ' להא דרב

הדפוס אינו הגון דר' יוסי הוה קשיש
מסומכוס תלמיד ר' מאיר (דק"ס):

רש"י. ד"ה לישנא אחרינא. כל
הדיבור ליתא צכת"י א"פ, ונכתב על
הגליון, ויתכן שהוא הוספה קדומה
צרכ"י. אמנם עי' רגמ"ה שצ'
נוסחאות אלו כבר שקלו וטרו זהו
נישיצתו של רציה דרש"י:

תוס'. ד"ה מצר. "יש" למחות בידם.
צכת"י ל' ומוס' אלפס יבולין למחות,
וצפ' יבול למחות, והלשון יותר
מדויק:

ד"ה ואי בעית אימא בכרבא זורעא
"בהדוריי". צדפו"י בהרודי, וכלפנינו

ואי בעית אימא יומא זרעא^{קע} (או
ברבא^{קע}) בהדוריי. צרוצ כתה"יקעה
נוסף דזרעא צהדורי או כע"ז, הן
לגורסים כל"ק צרכ"י, וכהר"ח
צתוס' (דצכרצא ציוס הזרע זורעה
צהדורי ר"ל שחזור המחרישה
וזורע), הן לל"צ צרכ"י ועי' ראצ"ד
הוצא צש"מ (שכ' דצזרעא הכל נעשה
ציוס א' שזורע לאחר שנעתק הצקר
מהתלם), ודלא צרכ"י עצמו, ועי'
להלן צתוס'. צכת"י מ' אצ"א בארעא
דכריצ ותני ואצ"א בזרעא (אולי צ"ל
בארעא) דזרע' צהדורי, וכנ"ל:

א"ר "יופיי". צכ"י"ה ר' אפי (וצפר' ר'
אמי), וצקל'ת (ר' וא"פ) ר' יוסף
(וכ"ה צתוס' דפו"ר וכת"י), ונוסח

גידל. והנה מימרא זו דרב גידל מיוחס לקמן (ק.). לר' אליעזר ועלה פי' רב גידל אמר
רב כגון שאבדה להן דרך באותה שדה (וכוחן יפה כב"ד לברר דרכן, וכ"ש בדרך שמודו
להם הבעלים), ומקשי' אי"כ מ"ט אמר רבה בר רב הונא אמר רב אין הלכה כר"א,
ומשני מאן דמתני הא דרב גידל לא מתני הא דרבה בר רב הונא, ומבואר דכו"ע מודו
לציור דרב גידל רק דנחלקו אם זהו דינא דר"א, ולפי"ז יבואר הא דגמ' דילן מביא
מרב גידל דע"פ ד' מבואר דרבים כוחן כב"ד, וזהו דקאמר דממימרא דרב יהודה לא
חזינן אלא דחזקתן חזקה אבל הא דבלי חזקה יפה כוחן שא"א לקלקל דרכן מהא
דרב גידל אתינן לה. וצ"ע דהא נכלל במימרא דר"י דכיון דהוי דרבים אסור לקלקלו,
ורק בדלא היה שלהם צ' שיחזיקו, אבל בני"ד הא כבר הוי דרבים ופשיטא שאסור
לקלקלו, ואולי בא לאפוקי מטעות שנשמע לר"י דצ' חזקה אף דבאמת פשיטא דנכלל
בדבריו.

קע כל"ב דרש"י, וכ"ה בפי' ופר', ובשניהם הובא ל"ק (בפי' בשם גי' ר"ח ובפר' בשם
ל"א).

קע כל"ק דרש"י, וכ"ה בדפו"י כ"י"ר א"פ ואסי' וה' (שם הובא ל"ב בשם ל"א). וכ"ה
בכ"י פירקוביץ אלא דשם הסדר הפוך ("כרבא בהדוריי" תחילה).
קע לבד מפי' ופירקוביץ וגליון כ"י"ה.

ע"פ המהרש"ל. ועי' מהרש"א שצא ליישצגי' דפו"י ועי' צר"מ שטראשון שדחה לדבריו (כ"ז הוצא צהגו"ל אות ו'). צכתה"י והעתקות הראשונים של הגמ' לא מצינו גי' "צהרודי", ומצינו לגי' הר"ח כמוצא בתוס' צכת"י וגם שם "צהדורי", וכ"ה צהדורי צתו"ק^ט. צגליון כת"י של הגמ' (כי"פ) מוצא גי' ר"ח איב' איב' בזרעא באתרא דכריב ותני ואי' איב' בכרבא בהדורי:

דף יב:

"א"ר יוחנן. צקלת כת"י (מ' ופ') אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן, וצקלת כת"י (א"פ ואס') ואמר ר' אבדימי דמן חיפה ועי' אהצת איתן (על העין יעקב) שכ' דלא פליגי מימרא דר' אצדימי ודר' יוחנן וניתן לשניהם, והציא רחיה מד' הזוה"ק, עיי"ש (וצכת"י ר' אלא אמר ר' אצדימי דמן חיפא [והוגה כלפנינו], ואולי לפי"ז יל"פ מה דאי' צגמ' ולא טעמא

קאמר ר"ל דהוא צאמת כסומא צארובה שצמקרה כיוון להל"מ ע"י סצרתו ולא ע"י נצואה כלל, ומשו"ה חזר צו):

כל המריעין לו "לא במהרה" מטיבין לו "וכל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו". "וכל המטיבין לו" כ"ז ליתא צרוב כתה"י, ורק צכת"י פר' לעולם אין מטיבין לו וכל המטיבין לו לעולם אין מריעין לו (ועל הגליון הוצא כגי' דלפנינו קט'^ט צשם גירסא דוקנית), ועי' תוס' שהק' מהא דפ' מרובה שאמר לעולם אין מטיבין לו, ולפי"ז א"ש. וע"ע צרגמ"ה הגורס כלפנינו מה שפי' צזה:

"א"ר אבדימי. ז"ל ואמר ר' אצדימי (רש"ש, הוצא צהגו"ל אות צ') וכ"ה צכת"י פ'. אולם י"ל דכיון דהפסיק הענין צמעשה דשוטה ותינוקת ל"ש לשון "ואמר",

^{קט} כת"י של התוס' הם משובשין כאן (בלי "בהדי בחזירי" ובפי' "בהרורי").
^{קט} "לא במהרה מטיבין לו".

זפרט לגי' "א"ר יוחנן" דלפנינו
(עמס"כ שס):

אמר "רבה" בגון זה. זכט"י פר'
ועודקטט בכל הסוגיא רבא^{קפ} (דלא
כרוב הראשונים^{קפב}), וכ"ג רגמ"ה
ותוס' הרא"ש (וכ"ה צתו"י וכ"ג גי'
התוס' עי' מש"כ שס, דצד"כ כל
התוספות גורסין גירסא אחת):

"אמר ר' הונא בריה דרב יהושע"
פשיטא. ליתא בכל כה"י (וצא
זטעות מזכמוך, דק"ס):

מעלינן ליה "עילויא". צדפו^{קפג} רוב
כה"י ויד רמ"ה הגי' עילויא (כי"ר
וא"פ) או עליה (לצד מרש"י, וגם שס
זכט"י ה' עילויא), וזכ"ה דפוס
לוצלין ותוס' וראשונים^{קפג} "עליה"
ליתא כלל, ועי' יד רמ"ה (ד"ה והאי
טעמא) שתלה חילוקי הגירסאות
זמח' הראשונים אי מיירי שאמרו
שהם יתנו זה שזה יותר ממנו עד
שיעלו ליה כנכסי דצר מריון, דלפי"ז
ל"ג "עליה", או דאפי' לא אמרו כן
יכולים לעלווי עליה כיון דעדיף טפי
זשזחא, ולפי"ז גרסי' "עליה",

אמר קרא ויהי הבכור. זכמה כה"י
(ר' וא"פ, אס' וה') נוסף אשר תלד,
וכ"ג גי' רש"י ולהכי פירשה,
ועי' הגו"ל (אות ו') דנתחזטו
המגיהים זהא דפירשו רש"י,
ולפי"ז א"ש דלגי' זו
רק לשי' רצא מיייתי קרא
להראות דכולי מקרא
זהויית היצם מיייריקט^{קפד}, ומתחילה פי'
רש"י למה נקרא זכור ומה פי' דאשר
תלד, ואח"כ פי' הכל צתוך המקרא
(וזכ"ז לל"ע זאריכות דצרי):

קעח ואמנם בכ"י אס' וה' תיבות "מאי טעמא בכור קרייה רחמנא" ליתא, אבל קשה
לומר שהיה גי' הספרדית לפני רש"י וצ"ב.

קעט וכן היה בכ"ה פעם הראשון והוגה, וכ"ה פעם השנייה בר' וא"פ.
קפ מש"כ הקיקיון דיונה צ"ל "רבה" הוא לפי גי' כמה דפוסים מאוחרים אמר "רבא"
כגון זה כו' פעם ראשונה בסוגיא אף דבסמוך שם הגי' "רבה" (שבד"ו בקיצור "רבי"
ופתחיה בטעות), אבל עיי"ש שהכריע כגי' "רבה" דהא לרבא אימעט תורה, וצ"ע הא
כאן לא מיירי בבכור אלא בפשוט.

קפא עי' עליות הר"י ד"ה והא דאמר רבה ובהמשך, ורשב"א מד"ה וא"ת ואילך.

קפב שם "עליו".

קפג ר"י מיגאש, עליות הר"י, רשב"א, ריטב"א, תו"י.

לימא מפייע ליה, וכ"ה צכמה כת"י
(פר' אס' וה', קטע כ"י) וראשונים:

והוסיף לדחות טעמא ראשונה
דצנוסחי דייקי גרסי' "עליה":

"ב"ש אומרים בו' להורות בדברי
ב"ש". כ"ז ליתא צקנת כת"י (ה'
וקטע כ"י, וצשניהם נוסף בגליון) וכן
הוצא צריטצ"א וכע"ז צרשצ"א
(עיי"ש שהציא ממקנת נוסחאות
דליתא אלא עד "את עצמו לא
תקנת", ופי' דעל חלוקת הימים נח'
רצא ורצ נחמן ומד' בית הלל סיעתא
דחולקין הימים כך), וכ"ג היד
רמ"ה. צקנת כת"י (א"פ ואס') נוסף
טעמא מפני תיקון העולם הא לאו
הבי לא, וכ"ג הריטצ"א צסס גי'
רש"י (ועי' רבינו יונה שפי' ראיית
הגמ' דאס אי' לדינא דגוד או אגוד
יוזף ויפדה את עצמו, אי נמי לא
יצטל דיפדה את עצמו צדמי חזי
מעשה ידיו, ולגי' זו א"א לומר כן
דמצואר דקו' הגמ' דאי אמרי' גוד
או אגוד כופין את רצו צשטר ולא
צעצה אחרת, ועי' רשצ"א שהק' על
פירושי הר"י, וגם לפי' ללא צא

תוס'. ד"ה בגון זה. תימא לר"י
"לרבה". צכת"י ליתא (וצתוס' אלפס
אי' "א"כ", וצתו"י רבא), ונראה
שהתוס' גרסו רבא כמוצא לעילקפד,
ולחכי נקטו התוס' דשניהם ס"ל
כרצא (לגירסתם) דכופין ללא רצו
לעשות מח' שיהיה חצי אליצא דר'
יוסף דאין כופין ורצא ס"ל דכופין
דזה דחוק לתלות מח' צדצר אחר ורק
לגי' רבה י"ל דשניהם ס"ל כר"י:

בא"ד. וריצב"א מפרש בו'. צכת"י
פ' תוס' אלפס ותוס' ישנים כל המשך
הדיבור ליתא (ועי' מצוא דיתכן
שהוא מגליון תוס') ועי' לעיל צסמוך
צהערה:

דף יג.

"ביתבי". צכת"י פ' תנן וכ"ה ציד
רמ"ה, ושס צסס נוסחא אחרינא

^{קפד} והא דבסוף התוס' אי' "רבה" עי' בסמוך דחלק זה מהתוס' ליתא בכמה מקורות,
ומה דאי' בד"ה מעלינן "אמר רבה" הנה בכת"י אי' "רב" ובא' "רב פפא" ושניהם ט"ס
ויתכן דצ"ל רבא.

להוכיח דינא דגוד או אגוד אלא דין חלוקת הימים ל"ש לגרוס הוספה זקפיה). בגליון כי"ה נוסף ש"מ לית דינא דגוד או אגוד, וכ"ג התוס' (עמוד צ"קפ), וכנ"ל להרשצ"א א"א לגרוס כן). בקצת כת"י (פר' ופ') טעמא כו' וש"מ כו' ונראה שהוא עירוב נוסחאות:

רש"י. ד"ה פלגי לה. "ואם תחלקנה מן הצפון ב' שהוא יבש". כ"ז ליתא בדפו"ר כת"י א"פ ואו"ז, אולי מפני טעות הדומות, ואם ל"ג לה יל"פ דלא ס"ד לחלק הנגר ולא הנהר, אבל לחלק הנהר ולא הנגר יש ס"ד כיון דסו"ס יש לכ"א חצי נהר:

תקנתם את רבו "את" עצמו לא תקנתם. צכתה"י ואת, ועי' ותוס' הרא"ש צ"מ שהציא דאית דגרסי תקנתם צתמיה, את רבו ואת עצמו לא תקנתם (וכ"ה צתו"י צ"ס רצנו משולס ותוס' חגיגה צ' ע"צ) דהרי הרצ מפסיד הוולדות:

ד"ה ח"ג שאני הבא דאגוד איבא גוד ליבא. צהגות ר"מ שטראשון הציא מן המל"מ שצא רש"י לאפוקי מגירסת איפכא (גוד איכא אגוד ליכא) וע"פ מש"כ צתוס' (ע"צ ד"ה ש"מ), והוא עצמו הניע שצא לאפוקי מגי' "שאיני התס"קפ", אמנם עי' רגמ"ה שגרס כגי' המל"מ (וכ"ה צקטע כ"י ובגליון שם כלפנינו, וכן היה צכי"ר והוגה) ופי' כרש"י רק דגוד פי' קלוז עלי דמים ואקנה את חלקי:

"ועושיין" אותו בן חורין "יבותבין" שטר. צכתה"י ועושה כו' וכותב (י"ג קפ"ו לו) שטר:

קפה אבל בגליון קטע כ"י הגי' טע' דלא תוהו בראה הא לאו עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, ומשמע כהרשב"א.
קפו דלא כמש"כ בהגו"צ שם.
קפז אס', גליון גי"ה, פ'.
קפח ולפנינו בדפוס הוגה ע"פ רש"י, דהא בעמוד ב' הגי' "התם", וברש"י שם הגי' "הכא" (וממה שלא כ' שם "ה"ג" מוכח דלא כהרמ"ש), וכ"ה "הכא" שני הפעמים בכי"ר וא"פ.

צדמים כיון דבית שלי חזר אינו שוה
הרצה ומפסיד את חזירו עיי"ש:

ד"ה בופין. ואור"י דנתיני "דתפסי
בהו קדושיין" גמרינן משאר פסולי
קהל כגון עמוני ומואבי מצרי
ואדומי דמותרין בקהל גרים דלא
איכרי קהל. זכתי דנתיני גמרינן
משאר פסולי קהל דגרים מותרין בהו
כגון כו' איכרי קהל ונילף דמה אלו
שהם פסולי קהל אחר שנתגיירו גר
מותר בהן אף נתיני לאחר גירותן
מותר בהן אבל כו', ולפי"ז החילוק
נר' דנתיני הן לאחר גירותן אבל
שפחה דאין לה גירות אסורה:

דף יג:

"ואם לאו מעלין אותו בדמים". ו"ל
העיטור (אות ח' חלוקת קרקעות דף
כה:ק') אבל בנוסחא עתיקא דילן ליתא
זתא שמע זתרא "ואם לאו מעלין
אותו צדמים" והכי איתא "ת"ש כל
שיחלק ושמנו עליו חולקין וכו'. ומוגה

תוס'. ד"ה אית דינא. ע"י עילוי
דמים "בחצר שאין בו חלוקה". עי'
מה שהגיהו בגליון צאריכות בשם
מהר"ם (הוצא בהגו"ל אות ד'), אבל
עיי"ש קפ"ט שכוונתו להגיה כהצ"ח
(אות ד') בדבר שאין בו חלוקה (וכן
הצין החת"ס בגמ' ד"ה ולא את
הטרקלין עיי"ש), ועי' חידושי הצ"ח
שנימק את הגהתו ע"פ הא דכ'
הרא"ש (סי' נ) וז"ל ודינא דגוד או
איגוד קאי אכולה מתני' וזלתי אחזר
לפי שאינו דבר העומד לעצמו אלא
משתמש הוא לבית ואין בית בלא חזר
וכיון שהצתים מספיקין לשניהם
צריכין הן להשתמש בשותפות בחזר
עכ"ל, וא"כ ל"ש קו' הריצב"א על
חזר. ובכתי"י "בחצר שאין בו חלוקה"
ליתא כלל. אמנם כלשון התוס'
שלפנינו כ"ה בהגהות מיימוני (פ"א
משכנים אות צ) עיי"ש (פני שלמה)
ועי' מהרש"א שיישז הלשון דלפנינו
דהריצב"א פליג אשי' הרא"ש וס"ל
דאית דינא דגא"א בחזר, והוק' ליה
רק בחזר דהוי עוולה לעילוייה

קפ"ט כ' שם שהלשון מגומגם ולא מצא לשון הזה בפוסקים אלא באגודה בשם הריב"א,
והביא שם לשון האגודה ובסו"ד כ' "בדבר שאין בו חלוקה" ולזה התכוין המהר"ם
ולא העתיק השאר אלא להראות דעל דבר אחד דברו שניהם והוא אותו ענין.
ק"ב במהדורה החדשה (מכון כנסת) סי' שני"א (עמ' רנח).

למעלה "אם לאו מעלין". ק"ל ומסופא
דמתני' קא פריך דקאמר "ואם לאו
אין חולקין" שמע מינה לית דינא
דגוד או אגוד דאי אית דינא כופין
לחלוק כו' עכ"ל (וכן הוצא
בחת"ס ק"ג) והוא כנדפס במשנה
לפנינו (לעיל יא.), ועיי"ש מש"כ
דברוב כחה"י שם הגירסא "מעלין
אותו בדמים" (ובכחה"י כאן
כלפנינו):

מהא דלא אמר "חסורי מחסרא" כו'
(הוצא בסמוך):
"וגוד" או אגוד נמי שומעין לו.
בכת"י אס' דגוד, ועי' ריטב"א שם
דמדלא אמר חסורי מחסרא כו' בע"כ
דהיינו הך ואיתא בלישנא דמתניתא
דהוא ג' ככלל בגוד או אגוד, ולג' זו
עולה הלשון יפה:

תרגומא רב שלמן "בשניהן רוצין"
כו' הא תרגומא רב שלמן "בשרצו".
עי' הגהת ה"ח (אות ג') שהגיה
בפעם השנייה בשניהן רוצין,
וכ"ה בכמה כת"י (פר' וה', פ' ומ')
וראשונים. אבל בקצת כת"י (ר' א"פ
ואס') גם לעיל הגי' בשניהם בשרצו,
ועי' אהל משה שם לדייק דהשתא
מייירי שרצו בשעת השותפות ולא רק
בשעת חלוקה וקנו זה מזה דהוי כאילו

אלא לאו "חסורי מחסרא
והבי קאמר". בדפו"י חסורי מחסרא
הבי קאמר, והמהרש"ל מחק תיבות
"חסורי מחסרא" וכ"ה ברוב כחה"י
(ר' א"פ ואס', ה' ומ')
"אלא לאו הכי קאמר" ק"ג.
בקצת כת"י (פר' וקטע כ"י, פ')
אלא לאו חסורי מחסרא והכי קתני,
ועי' ריטב"א מה שדייק

קצא מתיבת "וכו" עד כאן ליתא בדפוסים של העיטור, והוא ע"פ כחה"י. ובמהדורה
החדשה לא הביאו תוספת זו והוסיפו "וואם לאו אין חולקין" וכהבנת החת"ס (עי'
הערה הבא).

קצב שם כי דגרס כאן "ואם לאו אין חולקין", ואמנם מלשון העיטור מבואר רק
דתיבות "ואם לאו מעלין אותו בדמים" ליתא, ולפי נוסח כחה"י של העיטור מבואר
דגם בכת"י שלפני העיטור היה כתוב וכו' שקיצר הסופר, ואף הוגה בו בין השיטין
כג"י דלפנינו, והעיטור הוא ששיער שהכוונה למשנתנו (לפי גירסתו שם) ולג"י רוב
כחה"י שם נראה שאינו.

קצג בהגוי"צ (אות א') כי בשם כת"י אלא לאו הכי "קתני", והוא ע"פ העתקת הדק"ס
בכ"מ, אלא שטעה בפענוח ושם "ה"ק".

כלומר נחותייהו הוא דעבד רבא ולא
דינא עכ"ל:

יש לכ"א שותפות על כל חלק בנפרד
עיי"ש וז"ע בכוונתו ק"ד:

"וכי לא מצי למימר הכי". דפ"י
שקול את חדא ואנא חדא ואי לא גוד
או איגוד לא מצי למימר הכי,
והמהרש"ל הגיה כלפנינו
ומחק תיבות המוסגרות
וכ"ה בכי"מ ויד רמ"ה, ודפוס
אמ"ד שצטו והדפיסו כלפנינו. ועי'
דרישה (סימן קע"א סכ"א) צייטשג'י
דפ"י ק"י:

"וכן בין כל נביא לנביא ובנביא"
של שנים עשר ג' שטין "ומסיים
מלמטה ומתחיל מלמעלה".
כ"ג רש"י וכ"ה צרוב כתה"י.
צראשונים (ר"י מיגאש, רמב"ן, ר"ן,
יד רמ"ה) וצקלת כת"י (ר' ופר')
תיבות "וכן צין כל נביא ונביא" ליתא,
וגורסים ובין נביא ונביא של שנים
עשר כו'. וצתיבות "ומסיים מלמטה

"כי קאמר ליה שקול את חדא ואנא
חדא לאו גוד או אגוד הוא". ליתא
צרוב כתה"י (לצד ממ') ובכמה
ראשונים (ר"י מיגאש ועוד ק"ה)
ולפי"ז לית לן צדינא דא"ל חד
לחצריה שקול את חדא ואנא חדא,
דלגי' זו מיירי שלא אמרו אלא על
שתייהן ציחד. ציד רמ"ה (ד"ה
וממאי) הציחה בשם נוסחי דיקי וכ"ג
רש"י רשצ"א ועוד. ולאלו דגרסי לה
לא מצי למימר על שתייהן גוד או אגוד
כיון דאידיך יכול למימר איני רונה
אלא א' (עי' עליות הר"י ד"ה ונראה
וכ"כ ציד רמ"ה ד"ה וכולהו נמי לא
אמרן אלא צחד גופא) דכן חזינן
להיפך, אצל להר"י מיגש אין לנו אלא
דז' או גוד או אגוד וכשאמר גוד או
אגוד על שתייהן שפיר קאמר. וצרבנו
צרוך (הוצא צאו"ז) דל"ג לה פי'

ק"ד דקאי לפוסקים דאינו יכול לומר לו גא"א בכ"א בפני"ע זה אחר זה (וכעת ל"מ
איזה פוסקים כ' כן) וכיון דהוי שותפות בכל א' בפני"ע הרי בעי"כ יש בכ"א דינא
דגא"א, ואמנם צ"ע דא"כ בשעת חלוקה יכול אידך למימר אגוד לשניהם, וממ"נ
אתינן להא דשניהן רוצין, אא"כ אין לו לגוד אלא כדי אחת (ולא מפני עניות אלא
מפני דחקות) דבעי"כ חולקין. והנה בלא"ה משמע בגמ' דחד מימרא הוי.

קצה רא"ש, ר"י חכמון, ר"י קרקושא, רבינו ברוך.

ק"ו ולא "אריכות גדול בביאור הגירסאות" כבהגו"צ (אות ה').

ומתחיל מלמעלה" נחלקו הגירסאות
כדלהלן:

מלמעלה אלא רשות הוא לו רק שלא
ישייר רווח זראש הדף שגנאי הוא לו
אם בא לחתוך.

א. זר"י מיגאש הגי' מתחיל מלמטה
ומסיים מלמעלה, וכ"ג המאירי, ופי'
שמותר להתחיל הנציא אפי' מלמטה
כיון ששייר ג' שיטין וכן מותר לסיים
מלמעלה וא"ל לכוון הסיום למטה.
והציא הר"י מיגאש מנ"א "מסיים
מלמטה ומתחיל מלמעלה" (וכ"ה
זנמ"י), וכפרש"י.

ג. גי' היד רמ"ה שלשה שטים וכן
לכל נביא ונביא של שמונה נביאים
מתחיל מלמעלה ומסיים מלמטה,
וכפי' הר"י מיגש זנוסחא אחריתי,
וכעי"ז זפר"ק^{קט} (וכ"מ מרגמ"ה,
והיא היא כנ"ל פי' השני דהר"י מיגש
זנוסחא אחריתי, והוא גורס להיפך
מסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה),
והציא נ"א מתחיל מלמטה ומסיים
מלמעלה, וכפי' הר"י מיגש זגירסא
ראשונה זנציא של שנים עשר.

ב. נוסחא אחריתי זר"י מיגאש
הגורס ובין כל נביא ונביא מתחיל
מלמעלה ומסיים מלמטה, וכ"ג
הרמבז"ק^{קט} והר"ן (זשס רז
הנוסחאות) וכ"ה זכיי"ה^{קט}, וכן
הוצא זמאירי. ופירשו להר"י מיגש
שיתחיל כל ספר של נציא למעלה
מכיון שהוא ספר זפנ"ע (משא"כ
חומשי התורה ונציאי שנים עשר)
ויכוון לסיים מלמטה (או פי' אחר
יכול לסיים מלמטה אע"פ שאינו
משייר רווח). ולהרמבז"ן א"ל להתחיל

וצמש"כ זגליון זשס הרמבז"ם, הנה
גי' זו לא נמצאת זכת"י וראשונים,
והרמבז"ם גורס כא' הגירסאות
דלעיל: או כגי' א' וס"ל דהוא כ"ש
מנציא דשנים עשר לשאר נציאים,
וקמ"ל דגם שס' ז' רווח ג' שיטין, או
כגי' ז' וס"ל ד"וצין כל נציא ונציא"
ד' זפנ"ע וקאי אדלעיל דגם זין שאר

^{קצ} כת"י, בדפוסים וגם החדשים (כולל מהדו' עו"ה) בטעות.

^{קצח} וכ"ה "מתחיל מלמעלה ומסיים מלמטה" בפר'.

^{קצט} שם "וכן בין נביא לנביא מתחיל מלמעלה ומסיים מלמטה", וסומן לשנות הסדר
כגי' רש"י.

ד"ה ומסיים. "פי' בקונטרס".
 דדפו"ר וכת"י ליתא (אמנם אי'
 בתוס' אלפס):

ד"ה ועושה בראשו. כל הספרים
 נגללין לתחלתן ולקמן בו' הוא נגלל
 ומה שפי' בקונטרס מתחילתו לסופו
 אין הלשון משמע כן' וגבי מזוזה
 בו'. זכת"י "ומה שפי' בקונטרס" כו'
 נמצאין אחרי תיבות "נגללין
 לתחלתן" דלעיל מיניה, וכ"ה בתו"י,
 ונראה שהמדפיסים שינו הסדר מפני
 שרש"י פי' כן על ספר העזרה, אמנם
 נראה שכוונת התוס' לרש"י כאן.
 וזכת"י נוסף (אחרי תיבות "משמע
 כן") ועוד דאין סברא בשירצה
 לקרות בתורה שיגלול בולה, וכע"ז
 בתו"י:

בא"ד. ספר "עזרה". כ"ה המהרש"ל
 (כמש"כ בהגו"ל אות ע') וכ"ה
 זכת"י ל' ותו"י. זכת"י פ' ודפו"י
 עזרא, ועי' רש"ש (ג"ז שס) ומש"כ
 לקמן (יד:):

בא"ד. עושה אדם עמוד לספר תורה
 בסופו. זכת"י נוסף כאן ועוד גר'
 במסכת ידים הגליון שלמעלה

נביאי ל' רווח ג', או כגי' ג' ושם הוא
 מפורש, וכנ"ל דקאי דלעיל
 [ובמש"כ הגליון דזרי"ף כלפנינו,
 זרי"ף כת"י לא הביא סוגיא זו כלל
 וכולה הגהה]:

כדי לגול חיקה "ומסיים מלמטה
 ומתחיל מלמעלה". זכמה כת"י
 (א"פ ואס', מ', כ"י גניזה) נוסף
 ונתן בין כל חומש וחומש ארבעה
 שיטין וכן בין כל נביא ונביא
 ובנביא של שנים עשר (זכת"י ר'
 הגורס כראשונים דלעיל צסמוך ובין
 כל נביא ונביא בנביא של שנים
 עשר) שלש שיטין ומסיים כו'.
 ובהמשך י"ג (פר' וה') ומתחיל
 מלמעלה ומסיים מלמטה, וכנ"ל:

תוס' ד"ה אם עשאן. שמוצא
 להשכיר. זכת"י נוסף וכן משמע
 בתוספתא, והנה צפ' י"א הל' ו' אי'
 לא יאמר עני לעסיר הריני לוקח
 כנגדך מן השוק ומרחיץ אלא אומר לו
 אם יש לך צוא והרחץ והוצאה לאמצע,
 עשאן אציהם לשכר השכר לאמצע
 ע"כ, ולכא' מפו' להיפך דרק אם
 עשאן לשכר ולא דמוצא להשכיר,
 ונ"ע:

ושלמטה ובסוף מטמא את הידים ר' יהודה אומר שבסוף אי' מטמא עד שיעשה לה עמוד משמע דסוף עמוד קאי בספר תורה ותוספתא דקאמ' הגיליון שבספר תורה בתחילתו וכדי היקף מטמא את הידים בולו קאי אתחילתו וגיליון היינו ב' אצבעות שמניחין בתחילתו כמו שמניחין בין דף לדף. וכ"ה הקו' ממס' ידים צתו"י ורמב"ן, אמנם מגליון תוס' (הוצא צס"מ) משמע דל"ג לה (עכ"פ הקו' מתוספתא):

דף יד.

ליתא וכן ליתא ציומא נז: וצמקומות שזיין שס הגרי"צ, ונוסח הדפוס נוס שהארגז לא היה דורון רק מה ששמו צו (דק"ס):

רש"י ד"ה שתיים כנגד שתיים. בסוף הדיבור. צכת"י נוסף * * * * * בזה, וצכת"י א"פ הציור: * * *

וכמו לפנינו צרש"י * * * * * סוטה מג., וצכ"ה: * * *

ועי' תוס' מנחות לא: ד"ה * * * * * שלא: *

תוס' ד"ה בגויל. בסוף הדיבור. צכת"י נוסף ואור"ת דתיקון שלנו בעיפויין שלהם דאי לאו היאך בותבין עליו דאמרי' התם דיפתרא דמליח וקמיה ולא אפיין אין בותבין עליהם ס"ת תפילין ומזוזות: ועי' תו"י ומה שזיין שס, וצתוס' אלפס ליתא:

ד"ה שלא. לא אשכחן "בסדר יומא". צכת"י "צסדר יומא" ליתא כלל,

"שבעיין" ספרי דאורייתא. צכמה כת"י (ר' וא"פ, מ' ופ') שבעה, ועי' מהרש"א ש"כ דהא דהק' לרב זירא ולא לרב הונא משום דר"ה עשיר הוה, ולגי' זו א"ש דז' ס"ת אינו כ"כ ריבוי, ואולי י"ל דע' ס"ת הוי דרך גוזמא והפלגה ואין הכוונה אלא להרבה ס"ת:

וארגז ששיגרו "בו" פלשתים דורון. צרוב צתה"י (לצד מפר') תיבת "צו"

ולמה לן להק' דוקא על צרייתא
דארכו כהקיפו (ועי' בסמוך):

"וביזין דלאמצעיתו נגלל נפיש ליה
מתרי טפחא רווחא דביני ביני".
צרוז המקורות הנ"ל ליתא, ועי'
רש"ש לפני שלמה שהק' דס"ת של ו'
הוי רחצו שני טפחים כשנגלל
לתחילתו, אצל לאמצעיתו כל חצי
צפנ"ע הוי יותר מטפח ע"פ חשבון
עיי"ש, ודחקו לומר דזהו כוונת הגמ'
צמאי דאמר' רווחא דציני ציני
ועיי"ש עוד צפני שלמה. ולפי גי' זו
יתכן דנפיש טובא, וכ"מ מלשון היד
רמ"ה וז"ל א"כ כשהוא נגלל
לאמצעיתו א"א שלא יהא צרחצו יותר
משנים עכ"ל וא"ש:

ספר "עזרה". צדפו"י עזרא (וכן היה
צכ"י פר' והוגה כלפנינו²), וצכ"י פ
ספר תורה של עזרא, ועי' מש"כ
צמוס' לעיל (יג: ד"ה ועושה) ועי'
ר"ש כלים (פט"ו מ"ו) שכ' די"א
ספר עזרא פי' ס"ת שכ' עזרא. ובקצת

ועי' חשק שלמה שהק' צסס אחיו (ר'
צנלאל הכהן) דהא ציומא מיירי
צמקדש השני ושס לא היה ארון, וא"כ
היאך הציאו ראה משם עיי"ש,
ולפי"ז א"ש דכוונת המוס' להק' ללא
מצינו צסוס מקום שמוציאין את
הס"ת:

דף יד:

גמרא. ואי ס"ד "ס"ת הקיפו ו'
טפחים". צכת"י אס' ואי ס"ד דאין
עושין ספר תורה לא ארכו יותר על
הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו
ששה טפחים, וזה הלשון מדויק יותר
שא"י קו' על ס"ת זו דוקא אלא על
הצרייתא עצמה. וצפר' ואי ס"ד
לאמצעיתו הוא נגלל, וצכ' ואי ס"ד
לאמצעיתו הוא נגלל ואין עושין
ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפו
ולא הקיפו יותר על ארכו, וכ"ה
צרמצ"ן ויד רמ"ה, וכן נראה נכון
שהרי צאותה מדה יש להק' גם על
צרייתא דס"ת לאמצעיתו הוא נגלל

²א ברמב"ן משמע כלפנינו ע"ש וכ"א בכ"ה.
²ב ובכ"מ עזר'.

כת"י (אס' ומ'יג) ספר תורה (ובכ"ה ספר תורה שכתב משה), ועי' יד רמ"ה שכ' ספר תורה שבארזון, ונראה שגרס כא' מאלו הגירסאות, ועיי"ש שכ' דכיון ללא היו מוסיפין אותו לקריאה אינו נגלל לאמנעיתו, וללא כרש"י שפי' דהיו קורין זה בעזרה שגירסתו דחקו:

"ההוא מיבעי ליה דמתנח ליה מצד ולא מתנח ביני לוחי ולעולם בגויה מן הצד". הלשון כפול ומיותר, ובכמה כת"י (פר' וה', מ') הגי' לעולם בגויה דארזון ומצדו, והשאר ליתא, וכן ליתא בדפו"י ונוסף לפנינו מן המהרש"ל שהוסיפו ע"פ רש"י, אבל בקצת כת"י הגורסים כעין לפנינו (ר' ואס') "לעולם בגויה מן הצד" ליתא כלל, והוא עירוב נוסחאות, וכלפנינו צב' כת"י (א"פ ופ'):

עשרה זקנים "ע"י" אדם הראשון בו' "וע"י משה" וע"י הימן וע"י ידותון "וע"י אסף". בכמה כת"י (ר' א"פ ואס', פירקוביץ) הסדר אברהם, אסף, הימן, ידותון, ומשה, והסדר ז"ע. ובכת"י פירקוביץ אי' איתן האזרחי במקום "אסף" (ועה"ג "אית ספרים דגרסי אסף"), ועי' תוס' לקמן ע"א. ובכת"י פ' הגי' ועל ידי אדה"ר וע"י מלכי זקן וע"י אברהם וע"י איתן האזרחי וע"י הימן וע"י ידותון ומשה וע"י אסף, וכ"ג רגמ"ה (עיי"ש בחשק שלמה):

תוס'. ד"ה ורבי מאיר. בכת"י ליתא לכל הדיבור:

ד"ה ולמ"ד איוב בימי משה היה. וא"ת מאי קאמר ולמ"ד בו'. עי' הגו"ל (אות ה') צ"ש הרש"ש ומנחת יהודה שכ' ד"ולמ"ד" הוי ר"ת "ולמאי" דאמר, ומיושצ קו' תוס',

י" שם "עזר' תורה", והוא עירוב ב' נוסחאות.

יד אולי צ"ל ע"י דלרגמ"ה אדה"ר הוא לבד מי זקנים ויל"פ ע"י י זקנים ואדם ואלו הם בו'.

לפנינו שהיה אומר אחריו כדי שלא יטעה, וכתוס' הציאוג' לפנינו כיס ספרים דגרסי לפני"ז חומרא הוא לכותבי סת"ם לקרות מה שהן כותבין. ככת"י פר' הוגה ומשה בותב בדיו, וכ"ה ציד רמ"ה (ויסכן שהוא פי') ועי' ריטב"א שפי' כן לגי' "וכותב" ועי' מהרש"א שפי' כן גם לגי' דילן:

דאפקיה פנחם. ככתה"י נוסף וזקנים:

"לא ס"ד דכתיב מי יתן בספר ויחקר ומשה הוא דאיכרי מחוקק דכתיב וירא ראשית לו" בי שם חלקת מחוקק ספון. צקלת כת"י (ר') וא"פ"י) א"ל אנא מחוקק קאמינא כתיב הכא ויחקר וכתיב התם כי שם כו', והיא נוסחא ישרה דל"ש ע"ז "לא ס"ד", אלא ביאור לדבריו קאמר:

רש"י. ד"ה ל"א גרסינן למתניתא בו' "דקא" חשיב אברהם ואיתן האזרחי ולא "קא" חשיב אסף. צדפו"ר וכתה"י קאחשיב אברהם כו'.

אמנם ככתה"י של הגמ' פתוח ולמאן דאמר:

ד"ה בפורענותא. משום "שאחרית" של רות היה "אחרית" שיצא ממנה דוד. תיבת "אחרית" ליתא כזי"פ. כזי"ל משום ד[ר]יוח דאחרית של רות היה במה שילא ממנה דוד:

דף טו.

עד "לו". צדפו"ר וקלת כת"י (פר' וה') עד ולו, ועי' תוס', וכ"ה צריטב"א עיי"ש שחלה מח' פרש"י, דהיינו עד ייחוס עזמו, ופי' הר"ת, דהיינו עד פסוק ולו, צגירסאות אלו:

ומשה "אומר וכותב". עי' צ"ח (אות א') שהגיה ומשה בותב, והוא ע"פ ד"ל וכ"ה צרוב כתה"י (לצד מפר' ושם הוגה), ועי' ריטב"א (הוצא צהגו"ל שם) שהציא צ' הנוסחאות ופירשן והכריע כגי' לפנינו מקרא דמפיו יקרא עיי"ש. ועי' רש"י ותוס' צמנחות ל. י"ה (רש"ש) שפירש"י כגי'.

י"ה כ' שם כמו ס' התרומה הובא בהגו"צ.
י' ובאסי' עירב הנוסחאות "לא ס"ד דאנן מחוקק קא אמרינן" כו'.

ולא חשיב אסף, ומש"כ "קא חשיב
אברהם ואיתן האזרחי" קאי אגירסא
דכאן וחוזר גם אמתינא דלעיל,
ומש"כ "ולא חשיב כו" הוא ביאור
זדדי לגי' הנ"ל, והלשון סתום וצ"ע".

ובכת"י דגמ' (א"פ ופירקונין)
הגורסים כגי' רש"י כאן (ותוס'
זד"ה וע"י שלמה) הגירסא: קא
חשיב אברהם וקא חשיב איתן
האזרחי והאמר רב איתן האזרחי זה
אברהם כתיב הכא איתן האזרחי
וכתיב התם מי העיר ממזרח אמרי
מאן איתן האזרחי דקא חשיב הכא
יעקב בתיב הכא איתן האזרחי
ובתיב התם ויזרח לו השמש:

ד"ה משל היה. "למקטרגים" על מדת
הדין. זדפו"ר וכ"י א"פ למקנתרים:

תוס'. ד"ה ירמיה. "לפי שנהרג ולא
היה בסוף מלכים ממונשה ואילך".
סורה זו ליתא בכת"י, ונראה שהוא

גליון הנכתב על דברי תוס' בהמשך
"לפי שנהרג" (ושם הוסגר מד'
אמ"ד ואילך מפני שהוא כפול
ומיותר, ולפי הנ"ל א"צ למחקר),
ואולי ביאור ד' תוס' שנהרג ולא
הספיק לכתוב אפי' תחילתו:

ד"ה עד לו. עד פסוק ולו. בכת"י לי'
עד פסוק לו ולו כו', וא"ש שהרי גי'
תוס' "לו" וע"ז פי' שפסוק הוא
והכוונה לפסוק "ולו":

ד"ה שמונה פסוקים. ולא "קאי" בר
איניש תחתיו. בכת"י ולא מוקי, ר"ל
החזן לא קרא לאיש אחר:

דף טו:

"והא בתיב ממונשה רב". זדפו"ר
ורוב כתה"י (לכד מר' א"פ ואס')
ליתא, ונוסף ע"פ המהרש"ל זשם
ס"א, עי' רש"י:

ה' בדפו"י "ל"א גרסינן למתנינא" ליתא, והגי' "למתניתינן", ועי' הגיה הב"ח "ל"א
הכי גרסינן למתנינא" כמו שהוא בעי"י, ושם בעי"י הגי' **במתנינא**, ובדפוסים הדפיסו
"ל"א גרסינן במתנינא" עד ד' אמ"ד שהגיהו "למתנינא" ע"פ המהרש"ל, וסגרוה
לסימן היכר, אלא דכוונת המהרש"ל להגיה נוסח דפו"י המשובש הנ"ל. והמשך הגהת
הב"ח בכתה"י כלפינו וצ"ע.

צע"י לדייק מקרא דונפלינו דמשמע
מכאן ואילך:

ונפלינו אני ועמד. צכמה כת"י
(פר', פ', וכן הוגה צר') ויד רמ"ה
נוסף ובתיב נגד כל עמד
אעשה נפלאותי, והיינו
שניתן לו ההפלה:

"שובי שובי השולמית שובי שובי
ונחזה בד". בקצת כת"י (א"פ
ופירקוצין) ורגמ"ה מזה תחזו
בשולמית, ועיי"ש שפי' דהוא מהא
דהוי לשון נקצה, אצל לרש"י וגי'
דלפנינו מיירי בזימה ממס:

א"ב "למה זה" הבל תהבלו "למה
לי". בדפון רוכתה"י "למה לי" ליתא,
וי"ג (פר' ופירקוצין^{יח}) א"ב מאי
הצל תהבלו, ועי' מהרש"א שנתקשה
בנוסח הדפוס ולפי"ז א"ש:

"וליטעמיד בו' אינבוי אינבוי"
לאומות העולם. צכת"י ה' ילקוט כ"י
ואגדות התלמוד כ"ז ליתא, והגי'
איוב מישראל היה ואינבוי הוא
לאומות העולם, וכ"מ ציד רמ"ה^{יט},
ועי' תוס' שדייקו מכאן צפשיטות
דאליהוא ישראל הוה, ולפי"ז אין כאן
הוכחה כלל:

ויבקשו נערה יפה. צרוז כתה"י (לצד
מר'י^ט וא"פ) נוסף בבל גבול ישראל
לא ס"ד התס כו':

"בתר דשביב משה". צכמה כת"י
(פר' אס' וה', מ' ופ') ממושה ואילך,
וכן נכון דהא לא תליא צמיתת משה
אלא מצקשתו ואילך. ועי' מהרש"א
שתי' קו' רש"י עה"ת היאך התנצא
צלעס דלא ציקש משה אלא עד מיתתו,
ואמנס לגי' זוקשה לומר כן, אולם י"ל
דהיתה קודם צקשתו, וכ"כ הרי"ף

יח שדייק מן הברייטא למסקנא דמסתברא דאיוב מאוה"ע הוה, והנה לגי' דילן אין
שום ראיה מן הברייטא דבע"כ גם בישראל שנתנבאו לאוה"ע מיירי, אבל לגי' זו לא
הוי אלא דיחוי בעלמא בלי הכרח והפשטות הוא כהו"א דתלמודא.
יט ושם הוגה.

י' ובפרי' ופי' נוסף אלא ש"מ איוב מישראל הוה, וכ"ה בה'.
י"א ובאסי' מה הוא למה זה כו'.

פר') וכן ליתא צרש"י דפו"י (אכל
צכת"י ה' אי') וכן ישר (דק"ס) דאינו
נותנה לחנווני אלא לפועל עבור
החנווני. צכת"י אס' מבקש חצי
פרוטה לחנווני (וז"ע), וצר' חצי
פרוטה לעני (ומיירי צדקה"י)
והוגה כלפנינו, ועי' רש"י:

רש"י. ד"ה ונחזה בדך. "שעובדי
בובבים אומרים" לישראל. כ"ה
צע"י (שהאומות אומרים). צדפו"ר
וכת"י"י והאומות אומרות:

ד"ה והאתונות רועות "וגו"י".
צכתה"י על ידיהן. ע"י הצקר כו',
ודו"ק:

תוס'. ד"ה אליהוא. בימי יעקב הוה.
צכת"י ל' נוסף או בימי משה"י,
ולפי"ז צ"ל דהיינו קודם צקשתו, וכן
מסתבר דהא למ"ד זימי משה הוה
משה כ' ספרו וכל ס' איוצ נסתיים
זימי משה, ומה דאי' בגמ' וכולהו
תנאי ס"ל דאיוצ מישראל הוה לצר

ויאמר ה' אל השטן "מאין תבא ויען
השטן וגו'". עי' גליון (הוצא בהגו"ז
אות ד') שגורס ויען השטן משוט
האריץ ומחתהלך בה, והוא ע"פ
הע"י וכ"ה צקצת כת"י (פ' גליון
כ"ר וכע"ז צפירקוציץ), וע"ז קאי
שטתי בכל העולם כולו וכו' דצסמוך.
צקצת כת"י (ר' א"פ"י ואס') ויען
השטן את ה' אמר לפניו כו', וצמ'
"ויען השטן וגו'" ליתא כלל (וצה' אי'
"וגו'") ולגירסאות אלו ממשיך הגמ'
צמאי דסיים זיה קרא. וצכת"י פר'
ויאמר ה' אל השטן וגו' אמר לפניו
כו' והשאר ליתא, ותיצת "וגו'" מורה
על כל ההמשך. וכן בכל הסוגיא
צכתה"י הפסוקים מקוצרים וכל א'
סונה מעט מחזירו:

ולא מצאתי "נאמן" בעבדך
אברהם. צרוב כתה"י (לצד מ' א"פ
ואס') "נאמן" ליתא:

"נותן" חצי פרוטה לחנווני. צרוב
כתה"י ליתא (לצד מר', מ', וגליון

ריב שם את ה' וגומ'.

ריג שם וכ"י א"י ופ' הגי' ואיוב מדנפשיה קיהיב, וצ' לפרשו שנתן הרבה וצ"ע.

ריד ה', בא"י בשיבוש "האומרי" אומות העולם לישראל".

ריו שם נשמט תיבת "הוה" בטעות.

מי"א, הרי לשי' ר"י (צמד"ה
צפר"ח) תנאי דוקא חבל לאמוראי
דס"ל צימי משה הוה נכרי הוה, וכ"כ
ציד רמ"ה צגמ' ועיי"ש דמסתברא
דלאו מישראל הוה:

דף טז.

"במתניתא תנא יורד ומתעב
עולא ר"י ומרגזי נוטל רשות ונוטל
נשמה". עי' הגו"ל (אות א') צסס
החת"ס דמקומו אחרי תיבות
"צדידיה קיימא", ונראה טעמו דרק
לקמן אחינן דהוא מלאך המות ושייך
שם ראייה ממתניתא, וכ"ה צדפו"י
וקצת כת"י (ר' וא"פ) וכלפנינו ע"פ
המהרש"ל (ע"פ הסדר צרש"י).
צקצת כת"י כאן (מ' וכעיי"ז צאס"י)
ופ"ר"י) צמתניתא תנא יורד ומפית
עולה ומסטיין ויש לו רשות לדבר
מבאן שניתנה רשות לשטן
להשטיין, ולפי"ז א"ש הסדר דקאי על

הא דאמר ר' יוחנן כאלדס שמסיתין
אותו וניסת, ומציא מהא דניתן רשות
לשטן להשטיין, ולא מיירי כלל צנטילת
נשמה. ועי' רש"י שגורס כלפנינו
(וע"ז כיוון צמש"כ "ה"ג"ר"י)
ואמנם גורס "מכאן כו'" (ויש טעות
צדצריו ואחרי תיבת "החוטא"
צדפו"ר וכת"ר"י הס"ד ומתחיל
הדיבור מבאן שניתנה רשות), ופי'
ע"ז דכתיבותסיתי צו, וכסנ"ת, והא
דלגירסתו מיירי צנוטל רשות להרוג
ל"ק דלא ע"ז הציאו הצרייתא. וצקצת
כת"י (פר"כ"ה) "צמתניתא תנא"
כו' ליתא כלל:

הנו בידך "אד" את נפשו שמור.
צדפו"י וכת"י אס' הגורס חלק זה
מן המקרא ר"י רק את נפשו שמור,
וכדרך הגמ' לשנות צמקרא
(ועי' לקמן צמהרש"א שכ'
דאך ורק חדא מילתא נינהו
ע"ד ושז הכהן וצא הכהן, ושינה

ר"י כ"ה בכת"י הגורסים כלפנינו ורש"י דפו"י וכתה"י.

ר"י שם יורד ומסטיין עולה ומסית.

ר"י שם עולה וניסת יורד ומסטיין.

ר"י וכנראה היו לפניו ב' הנוסחאות והגיה גי' קצת כת"י ע"פ גי' דלפנינו.

ר"י א"פ, בה' נשמט מ"רשות" ל"רשות".

ר"י שם אי' מכאן וכו'.

ר"י ראה לעיל מש"כ בזה דבדפוסים האריכו בהבאת המקראות.

תלמודא הלשון להחאים לשאר המקראות):
 צפנ"ע (דק"ס) ונראה נכון דקרא
 מיירי לאחר שחטא בשפתי:

"בראת גן עדן בראת גיהנם בראת
 צדיקים בראת רשעים". צכמה כת"י
 (ר' וא"פ, פ' וקטע כ"י) הסדר
 להיפך לדיקים ורשעים וג"ע
 וגיהנם, ועי' מהרש"א שהציא כן
 מהילקוט ופי' דכפר איז צחירה
 וכך אמר כיון שצראת לדיקים
 ורשעים מוכרחים צטצעס אין ראוי
 להם עונש ועכ"ז צראת כו'. ועי'
 צרי"ף צע"י שכ' וז"ל נראה דנקט
 צראת ג"ע וגיהנם קודם צראת
 לדיקים ורשעים אע"פ שצראת
 לדיקים ורשעים הוא צעוה"ז וצראת
 ג"ע וגיהנם לעוה"צ לפי שצריאת
 ג"ע וגיהנם מוכיח שצרא לדיקים
 ורשעים כו' עכ"ל עיי"ש:

כתיב "התם רק רע כל היום" ובתיב
 "הבא (רק את נפשו שמור) ורק
 אליו אל תשלח ירך". הוגה ע"פ
 התורת חיים. צרוצ כתיב"ל^{רכ} בתיב
 הבא רק אליו אל תשלח ירך ובתיב
 התם רק רע כל היום:

(רק) ואך. וכ"ה "אך" צקנא כת"י
 (א"פ"י, פר' וה'), ועי' מש"כ לעיל:

אמר חם ושלום. צרוצ כתיב"י (לצד
 מא"פ"י) דילמא חס ושלום:

אתא "שטן". צכמה כת"י (פר' אס'
 וה', מ') אתא מלאך המות, ול"ע:

"מאי קאמר". צכמה כת"י (אס', מ'
 ופ') ליתא כלל"י, והוא מימרא

עפרא "לפומיה" דאיוב. צרוצ כתיב"י

^{רכ} גי' כ"י שטן דקא מסטין יצר הרע כתיב הכא רע וכתיב התם רק רע כל היום
 מלאך המות כו'. וכ"ה בכ"י א"פ אבל שם יצר הרע "כת' הכא רק את נפשו שמור וכת'
 רק רע כל היום", ונראה שהוא שיבוש מנוסח כ"י. וכ"ה בכ"י, ושם הדרשה ל"יצר
 הרע" הוא כשאר כתיב"י.

^{רכ} עי' העי' לעיל בסמוך דלעיל גורס "רק", ולהני"ל שהוא שיבוש א"ש שאינו מעיקר
 נוסחו.

^{רכ} ובכ"י לש"ש נתכוונו שטן כי היכי דלא ליהוי אניש עדיף מאברהם.
^{רכ} בכת"י ר' "קאמר" ליתא, ובקצת כתיב"י (פר' וה', קטע כ"י) מאי אמר (בה' ומאי).

דק"ס"ל כ' על נוסח הדפוס וז"ל ותמוה לי מה לי אם יקדים רגע, ואמרתי שט"ס וסירכא דלקמי' נקטה גבי נחש שאלמלא מקדים רגע היתה מתה מנשיכת הנחש ונקטוה הכא, וזהכ"י כו' עכ"ל ותמיהתו אינה כ"כ תמוה דהא אם יקדים רגע אזיל לה ויפול הוולד וימות:

מבאן שאין אדם נתפס "בשעת" צערו. זכתה"י על צערו, והלשון יותר מדויק ור"ל על העוון הנולד מתוך צערו:

"(ובתיב כי לא דברתם אלי נכונה בעבדי איוב)". מחקו המהרש"ל (גליון) ע"פ ס"א וכ"ל זכמה כת"י (ר' וא"פ, פר', פ'), ועיי"ש שז' טעמו דא"א להקשות סתירה מז' הפסוקים דהא הראשון אליהוא אמרה והשני מהשי"ת, ועוד דלמ"ד חירף וגידף איך אמר הקצ"ה כי לא דברתם כו' אלא צע"כ דכלפי רעיו

(לצד מפר' וקטע כ"י) עפרא בפומיה, ונראה דלפי"ז אינה קללה אלא ר"ל דשקר וכפירה צפיו:

אמר לו הרבה נימין בו'. צרוב כתה"י^{כז} אמר לו שומה שבועולם כו':

"שאלמלי" (זכל הסוגיא). כ"ה מד' אמ"ד ואילך ע"פ תוס' מגילה כא. ד"ה אלמלא. צדפו"י וכתה"י שאלמלא:

לשטף תעלה [וגו']. זכמה כת"י (ר' א"פ ואס', ה' ופ') ודרך לחזיו קולות, וכלפנינו נכון יותר דהא כאן לא ביאר סיפא דקרא:

דף טז:

"שאלמלא מקדים רגע אחד או מתאחר". בקצת כת"י (מ"כ^{כט}, וכע"ז) צפר"כ^{כט} ואינו ממתין רגע אחד שאלמלא ממתין רגע אחד, וזמכתזי

^{כז} בפרי' "אמר לו" ליתא, ואולי נשמט בטעות.

^{כח} ובכ"פ הלשון דומה ושם שאלמלא ממתין רגע אחד או ממהר רגע אחד.

^{כט} שם ואינו ממתין אפי' רגע אחד שאם אני ממתין רגע אחד כו', ובכ"ה ואין

מקדים רגע אחד ואין מאחר רגע אחד שאם מאחר רגע אחד כו'.

^ל ישרון כד עמ' שעו.

אמרה, וא"כ מאי מקשה. ועי' מהרש"א שחלק על המהרש"ל וכ' דמשני הפסוקים דרשוהו כ"א צפנ"ע ולא משניהן יחד כהצנת המהרש"ל, ומקרא דכי לא דצרתם פי' כפרש"י שם ואם הוסיף לדבר מפני קושי ויסורין כו' עיי"ש, אמנם לפי"ז ז"ע הלשון "וכתיב" ומה דצירפס הגמ' יחד, וצאמת צדפו"ר הגי' לא צהשכל אמר רבא מבאן שאין אדם נתפס בשעת צערו כי לא דצרתם כו' וכעיי"ז צכת"ל^{רלג} ורגמ"ה (וכן הוצא מקרא ד"כי לא דצרתם" ציד רמ"ה), ולגי' זו מפו' כהמהש"א דמשני הפסוקים צנפרד יליף לה:

"ביון דבמשי הווי ידעי". צכמה כת"י (פר', מ' ופ') ליתא, וכי היכי ללא אמר גצי כלילי (דק"ס), אולם י"ל דקאי אשניהם, ועוד דכלילי היו להם פרוזפס שנשתנו ואילני לא היו להם אלא כיון דכמשי ידעי^{רלג}. וצכת"י אס'

כלילי הווי להו ונפול א"ד אילני הווי להו ונפול:

"היינו דאמרי אינשי" או חברא "בחבריה דאיוב" או מיתותא. צכמה כת"י (ה' מ' ופ') הא דאמור רבנן או חצרא או מיתותא בגין חבריה דאיוב, ועי' מהרש"א שליין לגמ' תענית דחוני המעגל (כג.), ולגי' זו יתכן שזוהי הכוונה צמאי דאמרי"ר צבנן":

"ובנות יולדו להם". ליתא צכתה"י (ועי' לעיל דצדפוסים לצד הציאו המקראות צשלימות) ועי' רש"י (ד"ה לרוצ) דנראה כוונתו להציא סיפא דקרא^{רלג}:

דכתיב "ויחי לו שבענה בנים ושלוש בנות". צכת"י פר' דכתיב ולא נמצא נשים יפות בבנות איוב בכל הארץ (איוב מז, טו), והוא

רלא ורק בכי"מ נשמט "אמר רבא" כו' פעם שנייה, אבל תיבת "וכתיב" ליתא.
רלב ובכ"י אילני הווי להו דמקרו על שמייהו כיון כו'.
רלג ובאמת בכת"י א"פ ליתא כל הדיבור אולי מפני שהמעתיק לא הבין את צרכו.

מקרא מפורש יותר, אלא דלפי"ז קשה המשך הגמ':
 זא לעולם אלא כי נולדו צנות לראשונה:

דומה "ליום". צכת"י מ' דומה לים, וכ"ה צאגדות התלמוד ופירש ע"ז שהיתה זכה כמים:

"בבורבמא" דרישקא ר"ל "במיניה". צכמה כת"י (פר' ואס', מ' פ' ופירקוביץ^{לה}) כי בוחלא או בוחלא וכבתוס', וצכת"י פר' כי כוחלא רישקא בעינא ר"ל צעין וכצמקרא:

"אחרים" אומרים. צכת"י ר' וחכמים אומרים, וצקצת כת"י (מ' ופ') וי"א,

ועי' מש"כ הגר"י פ' צגלין ליישז היאך הוצאו אחרים ור"מ צחדא מחתא:

"וקא מנמנמ רבא" בו' "אדהכי איתער בהו רבא" אמר "לחור דרדקי". צכמה כת"י (א"פ, ה' מ' ופ') "וקא מנמנס רבא" ליתא ר"ל וצהמשך "אדהכי איתער צהו רבא" ליתא והגירסא אמר ליה ר"ל (או א"ל)

אמר לה אבוח רביה "באה לעולם". צרוצ כתה"י (לצד מר' ופירקוביץ) רציה נולדה לך, וכן נכון דרציה לא

"שנאמר כי תקרעי בבוד". ליתא צדפו"ר וכמה כת"י (ר' א"פ ואס', ה' ופירקוביץ^{לה}), ומיושז קו' התוס' על גי' רש"י, ונוסף מן המהרש"ל ע"פ ס"א וכבתוס' (וי"ג^{לה} עוד עיניד):

ר"ל בדפו"י וכתה"י גמ' ורש"י רישקא, והוגה כלפנינו מד' אמ"ד ע"פ התוס'. ר"ל והוגה כלפנינו. ר"ל ובא"פ ופירקוביץ הוגה כלפנינו. ר"ל מ' פ' והגה"ה בפירקוביץ, גליון א"פ. ר"ל וכ"ל באס'. ר"ל כ"ה בכי"ה.

ר"ל בדפו"י וכתה"י גמ' ורש"י רישקא, והוגה כלפנינו מד' אמ"ד ע"פ התוס'. ר"ל והוגה כלפנינו. ר"ל ובא"פ ופירקוביץ הוגה כלפנינו. ר"ל מ' פ' והגה"ה בפירקוביץ, גליון א"פ. ר"ל וכ"ל באס'. ר"ל כ"ה בכי"ה.

ו"דרדקי" ליתא, וז"ע לפי"ז למה
הזכיר שהיו לפני רצא"י:

תוס' ד"ה בבוהלא. אבל "לפירוש
רש"י דגרים". צדפו"ר חבל לפי
דגר', וצכת"י חבל לספרים דגר'.
אמנם צתו"י הוצא גי' זו כגי'
הקונטרס:

בא"ד. ויונתן תרגם כו'. עי'
מהרש"א (הוצא צהגו"ל אות ס') שכ'
דאי"ז שייך לקו' הרשב"א עיי"ש,
אמנם עי' תו"י שכ' כלפנינו ודלא
כמהרש"א, שהביא קו' הרשב"א עם
תרגום יונתן ואח"כ פי' כמש"כ
התוס'. ונראה דכוונתם להוכיח
דרישקא אינו כרכוס דהא כתיב נרד
וכרכוס ויונתן תרגם רשק וכרכוס
שהם שני דברים נפרדים, ואף שצת"י
תרגם כרכוס "מוריקא" וא"כ היה
אפ"ל שהוא החליף הסדר וכרכוס
היינו רשק ונרד היינו מוריקא, ע"ז
הציאו מקרא דכפרים עם נרד

שתרגם שם עם רישקא ומזה דנרד
היינו רישקא וכרכוס הוא דבר אחר
ודו"ק:

דף יז.

"אברהם דכתיב ביה כו' דכתיב
ביה בל". צרוצ כתה"י (לצד מר'
ואס') דכתיב בהו
בכל מכל בל והשאר ליתא
וכ"ג רש"י עיי"ש:

משא אחרן "ומרים" דכתיב בהו
ע"פ ה'. צקלת כת"י (ר' וכן נמחק
צא"פ, פירקוציץ) "ומרים" ליתא,
וכדמקשה צסמוך:

"דמפרש ביה [קרא]". וכ"ה צכת"י.
צקלת כת"י (ר' ואס') דבהדיא כתיב
ביה ועמשא כו' והשאר ליתא
(וכן ליתא "ואת עמשא
כו' על הצא" צרוצ כתה"י^{רמא}),
וצאמת נראה מיותר:

סליק פרק השותפין במ"ד